

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS

Alina Žvinklienė
Lilija Kublickienė
Deimantė Šepečkaitė-Vismantė
Diana Janušauskienė

**PATIKĖJĘ DEMOKRATIJA:
GYVENTOJŲ NUOSTATOS IR SOCIALINĖ PATIRTIS
LYGIŲ GALIMYBIŲ UŽTIKRINIMO SRITYJE**

Mokslo studija

VILNIUS 2018

ISBN 978-9955-531-63-0

Studija parengta vykdant projektą „Demokratijos būklė ir lygios galimybės: Lietuvos gyventojų požiūris ir socialinė praktika“. Projektą vykdė Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos institutas, vadovė dr. Alina Žvinklienė, rėmė Lietuvos mokslo taryba, sutarties Nr. GER- 012/2017.

Recenzentai:

Doc., dr. Jolanta Kuznicovienė – Vytauto Didžiojo universitetas

Doc., dr. Lijana Stundžė – Vilniaus universitetas

Dr. Liutauras Labanauskas – Lietuvos socialinių tyrimų centras

Apsvarstyta Lietuvos socialinių tyrimų centro Mokslo tarybos posėdyje
2018 m. gruodžio 13 d. mokslo tarybos protokolo Nr. MT-7.

Kalbos redaktorius: Tomas Taškauskas

Viršelio ir teksto maketuotoja: Neringa Jacobsen

Tyrimo autorės:

Dr. Alina Žvinklienė (projekto vadovė)

Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja.

Dr. Lilija Kublickienė

Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja.

Dr. Deimantė Šėporaitytė-Vismantė

Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos instituto mokslo darbuotoja.

Dr. Diana Janušauskienė

Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja.

TURINYS

PADĖKA	5
NAUDOJAMI SUTRUMPINIMAI	7
ĮVADAS	9

I SKYRIUS. TYRIMO METODOLOGIJA: TEORINIAI IR EMPIRINIAI PAGRINDAI .....

13

- 1.1. Lygybės ir nediskriminavimo politinis, teisinis kontekstas. 13
- 1.2. Teorinė prieiga: pagrindinės koncepcijos ir sąvokos bei jų sąveika
sutyrimo kontekstu .....
- 1.3. Empirinė dimensija: metodai ir analitiniai instrumentai .....

II SKYRIUS. TEISĖS Į LYGIAS GALIMYBES IR NEDISKRIMINAVIMĄ INSTITUCINĖ APSAUGA .

23

- 2.1. Lygių galimybių apsaugos modeliai ir Lietuvos situacija .....
- 2.1. Teisiniai ir neformalizuoti diskriminacijos pagrindai ir sritys ...

III SKYRIUS. LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOSTATOS Į INSTITUCINĘ IR ASMENINĘ LYGIŲ TEISIŲ APSAUGĄ: VIEŠOSIOS NUOMONĖS APKLAUSOS REZULTATAI .....

32

- 3.1. Diskriminacijos suvokimas ir lygių galimybių teisės užtikrinimo
vertinimas .....

3.2. Konflikto dėl diskriminacijos sprendimo piramidė: potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijos	40
--	----

IV SKYRIUS. LYGIŲ GALIMYBIŲ UŽTIKRINIMO SOCIALINĖ PRAKTIKA: NUKENTĖJUSIŲJŲ NUO DISKRIMINACIJOS ASMENINĖ PATIRTIS 51

4.1. Diskriminacijos lyties pagrindu patirtis	51
4.2. Diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu patirtis.	69
4.3. Diskriminacijos negalios pagrindu patirtis.	81
4.4. Diskriminacijos dėl tautybės ir etninės priklausomybės patirtis. .	102

LITERATŪRA 123

PRIEDAI 133

1. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios apklausos apie diskriminaciją ir lygių galimybių teisės atkūrimą tyrimo duomenys	133
2. Kokybinių interviu informantų aprašas.	143

PADĖKA

Studijos autorės reiškia nuoširdžių padėką visiems talkinusiems vykdant tyrimą: kalbinėtiems teisininkams, sutikusiems atsakyti į kai kuriuos nevisiškai tiksliai į sociologų kalbą išverstus teisinius klausimus; žmogaus teisių, lygybės ir įvairovės klausimų ekspertams ir nevyriausybinių organizacijų atstovams, skyrusiems savo laiko dalyvauti tyrime. Atskira padėka reiškiamą Lygių galimybių kontrolieri Agnetai Skardžiuvieni ir jos vadovaujamos tarnybos darbuotojams už visokeriopą pagalbą.

Ypatingos padėkos nusipelno visi tyrimo informantai, ypač nuo diskriminacijos nukentėjusieji, kurie sutiko pasidalinti savo patirtimi, atgavindami trauminę patirtį ir pergyventas neigiamas emocijas. Studijos autorės tikisi, kad informantai supras akademinčius tikslus ir apribojimus, dėl kurių ne visos jų atskleistos patirtys buvo nagrinėjamos šioje studijoje, tačiau norisi pažymėti, kad visa mums patikėta informacija buvo reikšminga bendrai diskriminacijos ir pažeistų teisių atkūrimo situacijai suprasti.

Už galimybę atlikti tyrimą studijos autorės dėkoja Lietuvos mokslo tarybai, skyrusiai finansavimą projektui „Demokratijos būklė ir lygios galimybės: Lietuvos gyventojų požiūris ir socialinė praktika“ (projekto Nr. GER-012/2017).

Taip pat autorės dėkingos Lietuvos socialinių tyrimų centrui už tyrimui atlikti sudarytas sąlygas bei visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centrui „Vilmorus“ už atliktą Lietuvos gyventojų reprezentatyvią apklausą bei konsultacijas rengiant klausimyną.

Ir pagaliau, bet ne kiek ne mažiau, autorės dėkoja šios studijos recenzentams ir skaitytojams – akademinėi bendruomenei ar tiesiog besidominantiems lygių galimybių tema – už galimų teksto nesklaidumų supratimą.

NAUDOJAMI SUTRUMPINIMAI

Anti-diskriminaciniai įstatymai – Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas ir Lygių galimybių įstatymas.

BK – Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas.

BPK – baudžiamojo proceso kodeksas.

DK – Darbo kodeksas.

ES – Europos Sąjunga.

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas.

LG įstatymas – Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas.

LGBT – inicialai, kuriais apibūdinamos lesbietės, gėjai, biseksualūs ir transseksualūs žmonės.

LGKT – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.

LNF – Lietuvos neįgaliųjų forumas.

LR – Lietuvos Respublika.

LRK – Lietuvos Respublikos Konstitucija.

LRKT – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

LSD – Lietuvos statistikos departamentas.

LVK – Lietuvos Valstybės konstitucija.

MVLG įstatymas – Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas.

NVO – nevyriausybinė organizacija.

Piramidė, analitinis instrumentas – konflikto sprendimo piramidė.

Stambulo konvencija – Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo.

TPPT paktas – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas.

VDI – Valstybinė darbo inspekcija.

ĮVADAS

Lygių teisių bei galimybių pripažinimas ir jų konstitucinis garantavimas yra vienas iš skiriamųjų šiuolaikinių demokratinių valstybių bruožų, kuris įgyvendintas ir Lietuvoje – Konstitucijoje įtvirtina, kad diskriminacija yra neteisėta, veikia lygių teisių apsaugą vykdančios institucijos. Tačiau piliečių lygių teisių įtvirtinimui svarbūs ne tik formalūs demokratiniai principai ir mechanizmai. Demokratijos kokybę didele dalimi nusako aktyvi pilietinė pozicija, pasitikėjimas demokratinėmis institucijomis bei naudojimas jų kompetencija.

Studijoje nagrinėjami tokie aktualūs empiriniai demokratijos kokybės matai, kaip Lietuvos gyventojų požiūris į lygių galimybių principo įgyvendinimą ir turima socialinė patirtis atkuriant pažeistas teises. Analizuojant pozityvius pilietinio aktyvumo atvejus bei juos motyvuojančius socialinius-psichologinius argumentus, studijoje siekiama atskleisti veiksnius, skatinančius arba ribojančius lygių galimybių užtikrinimą, ir apibrėžti prielaidas, turinčias įtakos pilietinio pasitikėjimo didinimui. Kitaip sakant, studijoje siekiama integruoti sociologinę perspektyvą į lygių galimybių ir demokratizacijos studijas, kur paprastai dominuoja teisinė ir politologinė prieigos.

Taigi studijos tikslai apibendrintai siejami su žmonių nuostatų ir socialinės patirties lygių galimybių užtikrinimo srityje sociologine analize ir su specializuoto ombudsmeno instituto – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos – vaidmens nagrinėjimu.

Studijoje nesiekama aprėpti viso pažeistų lygių galimybių ir teisių atkūrimo socialinės praktikos spektro. Tai praktiškai neįmanoma vienos studijos ribose, tačiau nepaliesti tyrimo aspektai, tokie kaip, pavyzdžiui, nusikaltimo ar nusizengimo įstatymui ir baudmės santykis Lygių galimybių kontrolieriaus sprendimuose, sudaro pagrindą studijoje pristatomo tyrimo tęstinumui.

Pažeistų lygių galimybių ir nediskriminavimo teisių atkūrimo socialinė praktika Lietuvoje yra tiesiogiai susieta su bendra žmogaus teisių apsaugos sistema. Studijoje nekvestionuojami žmogaus teisių apsaugos sistemos, įskaitant Lygių galimybių kon-

trolieriaus tarnybos, nepriklausomumas, kompetencija ir / ar efektyvumas, nes normatyvinė tyrimo dimensija yra vertinama greičiau kaip duotybė. Studijoje susitelkta ties kognityvine tyrimo dimensija, pirmiausiai, ties Lietuvos gyventojų nuomonių ir aktualių socialinių patirčių reprezentacijomis, ginant dėl diskriminacijos pažeistas teises.

Studijoje pažeistų teisių atkūrimo socialinės praktikos nagrinėjimui pasirinktos tokios įstatymu draudžiamos diskriminacijos pagrindų grupės, kaip lytis, lytinė orientacija, negalia ir etniškumas.

Diskriminacija lyties pagrindu nagrinėjama išskiriant du aspektus: diskriminaciją dėl lyties ir seksualinį priekabiavimą, kurie, savo ruožtu, sujungti per lyties ir lytiškumo sąvokų konceptualizavimą. Diskriminacijos lyties pagrindu atvejuose dominuoja moterų patirtys. Ilgametė akademinė lyčių lygybės politikos raidos refleksija leidžia pastebėti, kad moterų nediskriminavimo klausimas „išstipsta“ bendroje lygybės ir įvairovės politikoje. Vis dėlto socialinė lytis yra ta pirminė kategorija, pagal kurią žmogus identifikuojamas visuomenėje ir pagal kurią visuomenė yra struktūruojama bei veikiamą nelygių galios santykių. Lietuvoje žmogaus lytis išlieka reikšmingu faktoriumi diskriminacijos veiksmui atsirasti. Galios santykis lyties pagrindu gali pasireikšti santykinai neseniai įvardintame ir įstatymo draudžiamame seksualinio priekabiavimo fenomene. Tokią patirtį, kaip seksualinis priekabiavimas, Lietuvoje taip pat dažniausiai įvardina moterys.

Lytinė orientacija išskiriama kaip atskiras diskriminacijos pagrindas, kuris Lietuvos teisės aktuose palyginti neseniai (2003 m.) įtrauktas į draudžiamų diskriminacijos pagrindų sąrašą. Tačiau, nežiūrint teisinių garantų, Lietuva tarp kitų ES valstybių išlieka viena labiausiai priešišku visuomenių netradicinės lytinės orientacijos žmonių atžvilgiu. Heteronormatyvaus diskurso neatitinkančią lytinę orientaciją turintys asmenys dažnai kenčia nuo homofobinių socialinių nuostatų ir diskriminacijos. Pastebėtina, kad diskriminaciją dėl lytinės orientacijos Lietuvoje dažniausiai įvardina ir paviešina vyrai.

Įgimta ar įgyta negalia pirmiausia atskleidžia kūno ir socialinės aplinkos santykį, kuris dažnai apibūdinamas kaip atskirties fenomenas ar konfliktas. Negalios patirtis dažnai gali būti įvardinta kaip diskriminacija visuomenėje, kuri veikiamą normatyvinės arba sveiko kūno galios ir jam konstruojamos socialinės (įskaitant materialinę) aplinkos. Iki šiol Lietuvoje negalios patirtis iš esmės suvokiama kaip belytė.

Ir paskutinis, bet ne mažiau reikšmingas, pažeistų teisių atkūrimo socialinės praktikos nagrinėjimui pasirinktas diskriminacijos pagrindas – tai tautybė ir etninė kilmė. Šiuolaikinė Lietuva yra sukurta ir atkurta pagal tautinės valstybės principus. Tačiau septintadalį Lietuvos gyventojų sudaro tautinės mažumos, o dėl tarptautinės migracijos aktyvėjimo yra pagrindo kalbėti apie multikultūriškumo atsiradimo

užuomazgas. Šiuolaikinės Lietuvos tautinis kontekstas savaime kuria socialines sąlygas diskriminacijai etniškumo pagrindais, kurie dažnai reiškiasi rasės, tautybės, kalbos ar tikėjimo sąveikoje.

Studijos autorės atstovauja įvairioms sociologijos sritims ir tyrimo metodologijos preferencijoms, kas gali būti pastebima skaitant konkrečių atvejų nagrinėjimą. Tačiau visas autorės jungia sociologinės perspektyvos integravimo į žmogaus teisių studijas iššūkis.

Studijos struktūra

Studiją sudaro įvadas, keturi pagrindiniai skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas ir priedai.

Įvade aprašoma studijoje pristatomo tyrimo problema ir tikslai, pagrindžiamas analizuojamų įteisintų draudžiamos diskriminacijos pagrindų pasirinkimas.

Pirmame studijos skyriuje „*Tyrimo metodologija*: teoriniai ir empiriniai pagrindai“ apibrėžiami pagrindiniai tyrimo metodologiniai principai, paremti naujojo institucionalizmo prieigos sociologinio institucionalizmo atmaina, įskaitant socialinio konteksto, kontekstinių racionalumų ir asmeninio sprendimo dialektikos dimensijas. Kadangi tyrimas iš esmės yra tarpdalykinis, siekiant paryškinti sociologinį nagrinėjamo socialinio fenomeno supratimą, ypatingas dėmesys skiriamas studijoje vartojamų sąvokų apibrėžimui įvairių disciplinų, pirmiausia teisės ir politikos mokslų, perspektyvoje. Nusakant empirinio tyrimo metodologiją, aprašomi naudoti tyrimo metodai, kiekybinių ir kokybinių duomenų analizės analitiniai instrumentai, pateikiamas informantų imties pagrindimas.

Antrame studijos skyriuje „Teisės į lygias galimybes ir nediskriminavimą institucinė apsauga“ trumpai aprašomi ir analizuojami lygių galimybių principų ir institucinės apsaugos modeliai, dėmesį skiriant ombudsmeno institucijai žmogaus teisių, įskaitant lygių galimybių, apsaugos mechanizmo struktūroje. Lietuvos situacija apibrėžiama per žmogaus teisių apsaugos mechanizmo raidą ir draudžiamų diskriminacijos pagrindų įteisinimo eigą.

Trečias skyrius „Lietuvos gyventojų nuostatos į institucinę ir asmeninę lygių teisių apsaugą: viešosios nuomonės apklausos rezultatai“ nagrinėja reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenis. Šioje dalyje aptariama, kaip gyventojai suvokia ir apibrėžia diskriminaciją, kaip jie vertina lygių galimybių principo užtikrinimą ir galimybę atstatyti pažeistas teises. Taip pat, pasinaudojant konflikto sprendimo piramidės analitiniu instrumentu, šiame skyriuje analizuojamos gyventojų potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijos, lyginant aktualų žmonių el-

gesį realiai susidūrus su diskriminacija ir jų hipotetines prielaidas, kokius konflikto sprendimo būdus jie pasirinktų lygių galimybių pažeidimo atveju.

Ketvirtame skyriuje „Lygių galimybių užtikrinimo socialinė praktika: nukentėjusiųjų nuo diskriminacijos asmeninė patirtis“, remiantis kokybinio tyrimo duomenimis, nagrinėjama individuali diskriminacijos patirtis, pateikiama atskirų atvejų analizė, pristatomos ekspertų įžvalgos. Individualių atvejų analizė pateikiama išskiriant 4 diskriminacijos pagrindus: diskriminaciją dėl lyties, diskriminaciją dėl lytinės orientacijos, diskriminaciją dėl negalios ir diskriminaciją dėl tautinės ir etninės priklausomybės. Taip pat šiame skyriuje, siekiant išryškinti socialinio konteksto veiksnius, reikšmingus sprendimui kreiptis į instituciją, nagrinėjama Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai pateiktų skundų ir paklausimų dėl galimos diskriminacijos dinamika.

Studijos prieduose pristatomos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenų pasiskirstymo lentelės ir pateikiamas kokybinio tyrimo informantų sąrašas.

I SKYRIUS. TYRIMO METODOLOGIJA: TEORINIAI IR EMPIRINIAI PAGRINDAI

1.1. Lygybės ir nediskriminavimo politinis, teisinis kontekstas

Lietuvoje, atkūrus nepriklausomybę, formavosi Vakarų demokratijos modelio politinė sistema, numatanti teisės viešpatavimą (*rule of law*), laisvos rinkos ekonomiką ir pliuralizmą. Šiuolaikinė liberali demokratija – tai teisinė valstybė, suponuojanti žmogaus teisių ir laisvių gerbimą ir užtikrinimą. Teisinėje valstybėje teisė, o ne politinė valdžia, yra visuomeninio gyvenimo centrinis normatyvinis reguliatorius ir kontrolės mechanizmas, užtikrinantis demokratijos raidą (Kūris, 2015). Šiuolaikinės demokratijos numato kontrolės mechanizmus, realizuojamus per piliečių dalyvavimą bei demokratinius institutus, įskaitant ir ombudsmeno instituciją, kuri yra vienas iš piliečių teisės į skundą garantų. Teisinėje valstybėje piliečių teisės į skundą užtikrinimas reprezentuoja svarbų ir būtiną nacionalinės teisinės sistemos elementą.

Efektyvi teisinė valstybė, pripažįstanti žmogaus teises ir laisves bei užtikrinanti jų apsaugą, yra vienas pagrindinių šiuolaikinės Lietuvos visuomenės vystymosi tikslų. Visos Lietuvos valstybės institucijos privalo vadovautis konstitucinėmis ir jas detalizuojančiomis žmogaus teisių ir laisvių apsaugos teisės nuostatomis.

Lietuvos tyrėjai, nagrinėdami demokratijos vystymosi procesus mūsų šalyje, iš esmės pripažįsta, kad nežiūrint demokratinų institucijų raidos pažangos, įskaitant žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sistemos kūrimą, demokratijai Lietuvoje dar stinga brandos (Krupavičius, 2009; Norkus, 2008; Morkevičius, Norkus, 2012; Gaidys ir kt., 2013). Vertinant demokratijos kokybės klausimą žmogaus teisių kontekste, prasminga atsižvelgti į tai, kad Lietuvoje žmogaus teisių užtikrinimo procesas vyko labai sparčiai, veikiant tarptautinės aplinkos įtakai ir dėl to jis buvo „įspraustas“ į teisinę ir politinę dimensiją (Jasiulevičienė, 2010).

Teisė į lygias galimybes ir nediskriminavimą yra žmogaus teisių ir jų apsaugos sistemos sudėtinė dalis. Jau pirmieji kompleksiniai kiekybiniai sociologiniai tyrimai

(pvz., tyrimas „*Žmogaus teisės Lietuvoje: 2001–2002*“ (ŽTL, 2002), kurio pagrindiniai klausimai pakartoti 2004 m. tyrime „Sociologiniai žmogaus teisių monitoringo aspektai“ (ŽTL, 2005), užfiksavo, kad diskriminacijos fenomenas yra Lietuvos socialinės praktikos sudedamoji dalis, tačiau patirtos diskriminacijos atveju Lietuvos gyventojai nėra linkę ginti savo teisių dėl pasitikėjimo institucine žmogaus teisių apsauga stokos. Vėlesni visuomenės nuomonės tyrimai, fiksuojantys tam tikrus diskriminacijos suvokimo pokyčius Lietuvos visuomenėje, iš esmės patvirtino šalies gyventojų polinkį neieškoti teisybės ir nesiimti jokių veiksmų siekiant atkurti galimai pažeistas teises.

Taigi, viena iš vis dar egzistuojančių prieštarų mūsų visuomenėje yra santykis tarp Lietuvos gyventojų suvokiamo gana didelio diskriminacijos paplitimo masto šalyje ir jų menko pasirengimo ginti pažeistas teises patirtos diskriminacijos atveju. Instituciniame lygmenyje šis paradoksas pasireiškia tuo, kad Lietuvos gyventojai praktiškai nesinaudoja sukurtu žmogaus teisių, įskaitant lygias galimybes, apsaugos mechanizmu.

Įvardinta problema kelia klausimą ne tiek apie diskriminacijos fenomeną Lietuvos visuomenėje, kiek apie institucijų ir to nedaugelio žmonių, kurie pasiskundė dėl galimos diskriminacijos, santykį.

Pažeistų teisių į lygias galimybes ir nediskriminavimą atkūrimo socialinė praktika yra centrinis šios studijos klausimas. Skundas *a priori* yra suvokiamas kaip diskriminacijos patirties formalizuota išraiška. Teisinėje valstybėje diskriminacijos kaip socialinės patirties fakto patvirtinimas vyksta tik galiojančio įstatymo numatyta tvarka, dažniausiai nukentėjusio nuo galimos diskriminacijos pateikto skundo pagrindu.

Nežiūrint į neišvengiamą teisės ir politikos mokslų perspektyvos integravimą bandant atsakyti į klausimą, kaip vyksta pažeistų teisių į lygias galimybes atkūrimas Lietuvos visuomenėje, studija yra sociologinis tekstas, parengtas sociologinės metodologijos pagrindu.

1.2. Teorinė prieiga: pagrindinės koncepcijos ir sąvokos bei jų sąveika su tyrimo kontekstu

Pagrindinė studijoje taikoma teorinė prieiga yra naujojo institucionalizmo atmaina, sociologinio institucionalizmo teorija, kuriai būdingos gilios sąsajos su socialiniu interakcionizmu ir konstruktyvizmu. Nagrinėjant institucijos-individo santykį, „senajam“ institucionalizmui būdinga normatyvinė individo identiteto, preferencijų ir veiksmų konstravimo dimensija yra praturtinama „naujojo“ institucionalizmo kognityvine dimensija (Hall, Taylor, 1996; Powell, 2007). Kitaip tariant, instituci-

jos-individo santykis yra nagrinėjamas institucijos normatyvinės ir individo kognityvinės dimensijų sąveikoje.

Sociologinio institucionalizmo perspektyvoje, institucijos apibendrintai suprantamos kaip socialinės ar kultūrinės praktikos, kurios racionalizuoja socialines sąveikas tarp bendruomenės narių. Tai reiškia, kad institucijos yra traktuojamos kaip tam tikrų bendruomenės taisyklių, suteikiančių prasmę individo veiksmui, visuma. Institucijos sąlygoja veiksma ne tik apibrėžiant, ką individas turi daryti, bet ir apibrėžiant, kaip jis gali įsivaizduoti savo veiksmus duotame kontekste. Tai, ką individas gali interpretuoti kaip „racionalų veiksma“, iš tikrųjų yra sukonstruota jį supančio daugialypio socialinio konteksto. Kartu, individas gali sąlygoti ir sąlygoja pirmiausia atskirų, socialinį kontekstą sudarančių, institucijų pokyčius. Glaudi sąveika ir abipusis konstravimas laikomos vienomis iš esminių institucijos-individo santykių charakteristikų (Hall, Taylor, 1996; Powell, 2007).

Studijoje socialinis kontekstas yra siejamas su tokiais plačiai paplitusiomis visuomeninėje sąmonėje sąvokomis kaip demokratija ir demokratijos vystymasis, kurios sudaro tyrimo duomenų interpretacijos pastovų „foną“. Manoma, kad Lietuvoje demokratija daugumai yra vertybė, nors dalis žmonių neturi „demokratinės klausos“ ir gali pasiduoti autoritarinėms vilionėms (Gaidys ir kt., 2013: 29).

Dabartinis Lietuvos socialinis kontekstas gali būti apibūdintas naudojant vystomosios demokratijos sąvoką. Šiuo požiūriu demokratija suprantama plačiau nei politinis jos apibrėžimas – politinės ir pilietinės teisės vertinamos kaip lygiavertės ekonominėms ir socialinėms teisėms (Carothers, 2009; Cunningham, 2008). Tai reiškia, kad demokratijos plėtrai svarbus yra tiek materialinis, tiek mentalinis, tiek ir teisinis žmonių įgalinimas. Didesnis materialus ir mentalinis įgalinimas reiškia, kad žmonės gali ir nori praktikuoti demokratines laisves, o tai, savo ruožtu, užtikrina didesnę demokratijos, kaip teisinio žmonių įgalinimo, tvarumą (Welzel, Inglehart, 2008).

Demokratijos tyrėjų beveik vienbalsiu susitarimu, pasitikėjimas a priori vertinamas kaip demokratinės politinės sistemos legitimumo pagrindas bei stabilios demokratijos garantas (Sztompka, 1999; Campbell, 2012; Mishler, Rose, 1995, 2001).

Pasitikėjimas demokratinėje visuomenėje veikiančiomis institucijomis formuojasi remiantis tiek pačių institucijų praktine veikla, tiek tuo, kaip visuomenės nuomonė ir viešieji interesai atspindimi institucijų veikloje bei priimamuose sprendimuose. Laikoma, kad pasitikėjimas atsiranda tada, kai institucijų veikla skatina pilietinį bendradarbiavimą (Freitag, Buhlmann, 2009), valstybė užtikrina ir gina žmogaus teises (Luhiste, 2006), o pati demokratija veikia efektyviai (Sztompka, 1999). Neigiamą poveikį pasitikėjimui demokratija daro korupcija (Luhiste, 2006) ir neefektyvi demokratinė institucijų veikla, kai nusiviliama tuo, kaip demokratija veikia, žmonių lūkesčiai dūžta ir pasitikėjimo pamatai yra sugriaunami (Sztompka, 1999).

Pasitikėjimo institucijomis matavimai neretai yra kritikuojami dėl sąvokos „pasitikėjimas“ neapibrėžtumo, dėl matavimo objektų nevienareikšmiškumo, dėl respondentų kompetencijos stokos ir t. t. (Gaidys ir kt., 2013: 35). Nežiūrint visų metodologinių matavimo problemų, pasitikėjimas institucijomis tiriamas daugelyje šalių. Jis eilę metų tiriamas ir Lietuvoje, aprašant šalies demokratijos būklę Atsižvelgiant į tyrimo centrinį klausimą – pažeistų teisių į lygias galimybes ir nediskriminavimą atkūrimo socialinę praktiką – neturi kilti abejonių, kad socialinis kontekstas yra natskiriamai susijęs su bendru žmogaus teisių apsaugos sistemos efektyvumo suvokimu Lietuvos visuomenėje.

Studijoje pažeistų teisių į lygias galimybes ir nediskriminavimą atkūrimo socialinė praktika nagrinėjama ir mikrosociologijos prieigoje, t. y. individualių atvejų lygmenyje. Šiuo atveju, socialinė praktika, t. y. aktuali veikla, suprantama kaip konflikto valdymas galutiniam tikslui – konflikto išsprendimui – pasiekti.

Sociologiniu požiūriu, konfliktas suprantamas kaip galios santykių atžvilgiu nelygių dviejų šalių skirtingas požiūris į situaciją bei į priimtus būdus ją išspręsti. Teisės požiūriu, konfliktas, pavyzdžiui, tarp darbdavio ir darbuotojo, apibrėžiamas kaip individualus darbo ginčas ir suprantamas kaip „darbo santykių dalyvių nesutarimai, kylantys iš darbo ar su jais susijusių teisinių santykių“ (LR Darbo kodeksas, IV dalis, 1 sk., 213 str., 1 paragrafas).

Apibendrinant, konflikto valdymo atskaitos taškas yra individuali iniciatyva vienos iš konflikto šalių, o pabaigos taškas – konflikto išsprendimas tarp dviejų šalių, kartais tarpininkaujant trečiajai. Diskriminacija gali būti viena iš konflikto tarp šalių priežasčių.

Konfliktų, kilusių dėl diskriminacijos, sprendime pirmiausia turi įvykti diskriminacijos fakto atpažinimas, t. y. diskriminacija turi būti suvokta ir įvardinta. Dialektinės perspektyvos požiūriu, socialinėje praktikoje diskriminacijos patirties įvardinimas yra tik tariamai individualus, nes daugiau ar mažiau atsižvelgiama į einamuosius lygybės, lygių galimybių ar diskriminacijos diskursus, kurie yra socialinio konteksto sudėtinės dalys (Alcoff, 2014; Gunnarsson, 2018).

Iš esmės, diskriminacijos sąvoka nukreipia į socialinių santykių hierarchiją ir tam tikrų žmonių kategorijų nelygią socialinę padėtį visuomenėje.

Teisės požiūriu, diskriminacija apibendrintai apibrėžiama kaip nelygus lygiareikšmių subjektų priėjimas prie teisės ir (arba) teise užtikrinamų galimybių (Žvinklienė 2013). Politikos ir socialiniuose moksluose (įskaitant ir šią studiją) diskriminacija pirmiausiai yra suprantama kaip lygybės, lygių teisių ir galimybių principo pažeidimas visuomeniniuose santykiuose. Sociologiniu bei socialinės antropologijos požiūriu, diskriminacija gali būti suprantama kaip garbės ir orumo pažeidimas, dažniausiai turintis neigiamą įtaką diskriminuojamo asmens identitetui (Ruškė 2014).

Garbė, įskaitant jos šiuolaikinę individualizuotą išraišką – reputaciją, iš esmės reiškia socialinį pripažinimą ir, atitinkamai, apibrėžia asmens vietą socialiniame tinkle (bendruomenėje). Orumas – tai sąvoka, suformuota prigimtinių žmogaus teisių koncepcijos raidoje ir iš esmės reiškianti asmens savęs įvertinimą. Pagrindinis skirtumas tarp garbės ir orumo glūdi socialinėje dimensijoje. Garbė (reputacija) gali būti pažeista ir prarasta, o orumą galima tik pažeisti, bet jis neprarandamas, nes laikomas žmogaus prigimtinė teise. Šiame kontekste galima pažymėti, kad Lietuvoje garbė ir orumas ginami įstatymu, tačiau Lietuvos teisėje garbės ir orumo sąvokos nėra griežtai apibrėžtos (Venckienė, 2008).

Dėl bet kokių priežasčių kilusio konflikto sprendimą užtikrina visų konflikte dalyvaujančių šalių sprendimo priėmimo veiksmas. Tai skatina atsižvelgti į sprendimų priėmimo tyrimų tradicijas, kurios tarp Lietuvos sociologų nėra populiarios (Šarkutė, 2009). Viena iš jų, racionalaus pasirinkimo teorija, kurios esmė – naudoti ir sąnaudų santykis. Veikti racionaliai reiškia rinktis veiksmus, kurie duoda daugiau naudos kuo mažesnėmis sąnaudomis (Norkus, 2000).

Jei ekonomistai paprastai postuluoja, kad individai racionalizuoja savo veiksmus, siekdami materialinės gerovės maksimizavimo, tai sociologai linkę teigti, kad individai racionalizuoja savo veiksmus, siekdami socialiai priimtinais būdais apibrėžti ir išreikšti savo identitetą (Norkus 2003). Šiuo atveju, pasirinktas veiksmas grindžiamas ne tiek laukiama ekonomine nauda, kuri gali būti nereikšminga ar net nuostolinga, kiek socialine (simboline) nauda, pavyzdžiui, savigarbos ar reputacijos išsaugojimas bei didinimas.

Veiksmų įvairovė konflikto sprendime yra siejama su veiksmo kontekstu ar net kontekstais. Kontekstinis racionalumas numato, kad racionali veikla nereikalauja būtino veiksmo priežasčių suvokimo bei išsamios informacijos apie priežastinę veiksmo veikmę: visa tai lieka kontekste, kuriame vyksta veiksmas, galintis tapti racionali veikla (Townley, 2008). Tai reiškia, kad bet kurio veiksmo racionalumas yra nustatomas ir aprašomas tam tikro konteksto atžvilgiu, nesigilinant į *tikras* veiksmo priežastis bei jo veiksmingumą laukiamam rezultatui pasiekti. Tai, kas gali būti racionali ekonominiame kontekste, gali būti neracionalu, pavyzdžiui, teisiniame ar kultūros kontekste.

Ir paskutinė, bet ne mažiau reikšminga studijoje naudojama sąvoka yra skundas, kurią sudėtinga, o studijos tikslams net ir netikslinga, apibūdinti kaip analitinę kategoriją. Tačiau, skundas ir skundimasis yra neatskiriamos socialinės praktikos dalys. Iš esmės, skūstis galima ir skundžiamasi bet kuo (pradedant oru ir baigiant politine sistema) ir bet kam (pradedant šeimos nariais ir baigiant šalies vadovu). Dėl šios priežasties, skundo esmė, pirmiausiai, gali būti suprantama kaip žmogaus komunikacija su pasauliu, paprastai reiškiant susirūpinimą ir / ar nepasitenkinimą esama situacija ar žmogumi.

Apžvelgus skundo pagrindines reikšmes, formalizuotas Lietuvių kalbos žodyne¹ ir terminų žodyne², galima suprasti, kad skundas yra sudėtingas, daugialypis ir įvairius socialinės praktikos tikslus nusakantis fenomenas, kuris dabartinėje, ypač rašytinėje, kalboje dažnai keičia pavadinimus, nekeisdamas esmės.

Pats savaime skundas nesukuria veiksmo, tačiau skundo pateikimas kokiam nors institucijai sukuria teisinį faktą, kuris materializuojasi tam tikroje institucionalizuotoje procedūroje, ar tai būtų einašios administracinės, civilinės, ar baudžiamosios teisės nagrinėjimas. Skundas, pateiktas teismui, paprastai jau vadinamas ieškiniu. Šiuo atveju, skundo sąvoka gali būti aiškinama kaip valdžios institucijų ir ieškovo rašytinis dialogas, inicijuotas skundo autoriaus prielaidos, kad valdžios struktūros gali pataisyti situaciją ir atkurti teisingumą (Bogdanova, 2014). Pavyzdžiui, dabartinėje Lietuvos administracinėje teisėje skundas apibrėžiamas kaip „asmens rašytinis kreipimasis į viešojo administravimo subjektą, kuriame nurodoma, kad yra pažeidžiamos jo teisės ar teisėti interesai, ir prašoma juos apginti“ (LR viešojo administravimo įstatymas).

Studijoje skundas (pasiteiravimas / kreipimasis / pareiškimas / ieškinys) suprantamas kaip būdas atkurti teisingumą, o dėl galimos diskriminacijos pasiskundę žmonės – pareiškėjai – yra studijos tyrimo atskaitos taškas.

1.3. Empirinė dimensija: metodai ir analitiniai instrumentai

Siekiant atskleisti gyventojų nuostatas ir socialinę patirtį lygių galimybių ir teisių užtikrinimo srityje bei dalyvavimo atkuriant pažeistas teises motyvuojančius veiksnius, buvo pasitelkta kombinuoto tyrimo prieiga (*mixed methods approach*), derinant kelis vienas kitą papildančius kiekybinius ir kokybinius tyrimo metodus. Tai suteikė galimybę panaudoti stipriąsias kiekybinės ir kokybinės metodologijų puses ir įgalioti atskleisti kompleksiškesnę analizuojamos problemos supratimą (Creswell, 2008; Creswell, 2014). Tyrimas integravo kelias kombinuotų empirinių metodų derinimo strategijas: *žvalgomąją nuosekliąją* (*explanatory sequential mixed methods*) ir *konvergenčią* (*convergent mixed methods approach*). Pirmosios strategijos atveju, iš pradžių yra atliekamas kokybinis tyrimas ir išanalizuojami jo rezultatai, kuriais remiantis formuojamas kiekybinio tyrimo instrumentas – anketa. Antrosios strategijos atveju, remiamasi prielaida, kad kiekybiniai ir kokybiniai duomenys teikia skirtingo tipo informaciją, tačiau abu yra vienodai svarbūs atliekant tyrimą. Taikant pastarąją strategiją, kokybinio ir kiekybinio tyrimo duomenys surenkami ir analizuojami atskirai, o lyginami vėlesniame duomenų interpretacijos etape.

1 <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=skundas&lms=-1&des=->

2 <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/S/skundas>

Tyrimė naudotas kokybinės metodologijos pusiau struktūruoto interviu metodas pasižymi lankstumu ir leidžia palyginti skirtingų interviu rezultatus, užduodant interviu gairėse numatytus klausimus, jis taip pat suteikia galimybę išplėtoti tyrimo dalyvių įvestas naujas aktualias, tyrimo instrumente nenumatytas temas (Lune, Berg, 2017: 70; Bogner, Littig, Menz, 2009: 2).

Dar viena tyrimė taikyta prieiga – kokybinės turinio analizės metodas. Buvo taikyta induktyvioji turinio analizė, atitinkanti konvencinės turinio analizės (*conventional content analysis*) apibrėžtį, kai tyrimo analitinės kategorijos nėra sudaromos iš anksto, o kyla tiesiogiai iš analizuojamų tekstų (Hsieh, Shannon, 2005). Ši analizė panaudota nagrinėjant Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai pareiškėjų pateiktų skundų tekstus, su skundų tyrimu susijusius dokumentus (atsakomuosius raštus ir pan.), analizuojant lygių galimybių įgyvendinimą ir atkūrimą Lietuvoje reglamentuojančius teisinius dokumentus, kitus informacijos šaltinius (aktuales žiniasklaidos tekstus ir pan.).

Studijoje (atskiruose jos skyriuose) tyrimo duomenų aprašymui ir analizei struktūruoti panaudota taip vadinama konflikto ar konflikto sprendimo piramidė (*dispute resolution pyramid*) (Miller, Sarat, 1981). Kaip analitinio instrumento, konflikto sprendimo piramidės idėja taikyta siekiant atvaizduoti, kokia skundų ar potencialių ieškinių dalis virsta aktualių ieškiniu teismui. Konflikto sprendimo piramidė yra struktūruojama pagal lygius kiekybinio mažėjimo tvarka. Skirtingi autoriai įvairiai struktūruoja piramidės lygius ir sub-lygius (pritaikydami tyrimo tikslams), bet paprastai išskiriami trys pagrindiniai lygiai: *bazinis*, t. y. artimos aplinkos, *tarpinis* arba socialinės mediacijos ir *aukščiausias*, t. y. teismo, lygiai. Toks konflikto sprendimo būdas, kaip pasišalinimas iš konflikto nepateikus skundo, kartais yra vaizduojamas kaip piramidės pagrindas. Tačiau pasišalinimo nuo konflikto strategija (kuri paprastai siejama su kompromisu arba taikos sutartimi) gali būti taikoma bet kuriame piramidės lygmenyje.

Analitinė formulė „įvardinimas – kaltinimas – pareiškimas / ieškinys“ (*naming, blaming, claiming*) nurodo į konflikto sprendimo etapą ir piramidės lygį (Felstiner, Abel, Sarat, 1981). Konflikto sprendimo praktikoje formulė „įvardinimas – kaltinimas – ieškinys“ paprastai utilizuojama kiekviename konflikto sprendimo piramidės lygmenyje ir gali būti interpretuojama, pavyzdžiui, kaip patirtis (įvardinimas), reakcija (kaltinimas), atsakomybė (pareiškimas ar ieškinys).

Taigi, konfliktų, kilusių dėl diskriminacijos, sprendime pirmiausia turi įvykti diskriminacijos fakto įvardinimas, kaltojo identifikavimas ir skundo ar ieškinių formulavimas.

Šiuo metu linijinę konflikto sprendimo piramidę siūloma keisti į nelinijinę ir nenusistovėjusios struktūros medį. Teigiama, kad konflikto sprendimo medis

geriau atvaizduoja konflikto sprendimo dinamiką bei skatina atsižvelgti į socialinę aplinką (Galanter, 2010; Albiston, Edelman, Milligan, 2014), t. y. konflikto valdymo kontekstą. Konflikto medžio metafora taip pat dera su teiginiais, kad individai naudoja pasišalinimo ir įsijungimo ar įsipareigojimo strategijas kiekviename konflikto sprendimo etape, kitaip sakant, utilizuoja analitinę formulę „įvardinimas – kaltinimas – ieškinys“ (Mayer, 2015).

Konflikto piramidės metafora gimė naudojant kiekybinius tyrimo metodus, o konflikto medžio metafora – kokybinius tyrimo metodus. Atitinkamai, yra prielaidų manyti, kad dėl diskriminacijos kilusio konflikto sprendimo socialinės praktikos kompleksiskumas gali būti atvaizduotas kaip institucinė piramidė, persmelkta socialinio medžio šakomis, t. y. socialinio tinklo ryšiais.

Taip pat interpretuojant tyrimo duomenis buvo laikomasi struktūrinės sąveikos (*intersectionality*) paradigmos principų: pamatinių socialinių kategorijų tarpusavio sąveikų, t. y. poveikio viena kitai, įvertinimo; skirtingų lygmenų įvertinimo; *išsamios galios santykių analizės (atsižvelgiant į atskirtyje esančių grupių išigalinimo mechanizmus)*; *žinių kontekstualizavimo laike ir erdvėje; refleksyvumo*; žinių įvairovės pripažinimo; socialinio teisingumo įgyvendinimo, kuriant naujus mąstymo ir buvimo būdus (Hankivsky, 2014).

Studijoje pateikiamiems ir interpretuojamiems kiekybiniais ir kokybiniais duomenims surinkti pritaikyti tokie empirinių tyrimų metodai:

1. Reprezentatyvi gyventojų apklausa.

Lietuvos gyventojų reprezentatyvi apklausa (N=1001) pagal tyrimo autorių parengtą metodologiją Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos instituto užsakymu buvo atlikta 2018 m. gruodžio 1–10 d. Tyrimo lauko darbus vykdė UAB „Vilmorus“. Individualių interviu respondento namuose būdu buvo apklaustas 1001 vyresnis nei 18 metų gyventojas. Tyrime buvo taikyta daugiapakopė tikimybinė atranka, užtikrinanti duomenų reprezentatyvumą. Tyrimas vyko visoje šalies teritorijoje, iš viso 50 atrankinių taškų (22 miestuose ir 28 kaimuose), išdėstytų taip, kad reprezentuotų visus šalies regionus. Apklausa vykdyta OMNIBUSO principu, t. y. tyrimo autorių parengti klausimai buvo įkomponuoti į platesnę įvairias temas apimančią viešosios nuomonės apklausą.

Tyrimu buvo siekiama nustatyti, kaip Lietuvos gyventojai suvokia diskriminaciją ir lygių galimybių principą; kaip vertina lygių galimybių teisės įgyvendinimą ir galimybę atstatyti pažeistas teises; kokia yra gyventojų motyvacija kreiptis arba nesikreipti į tam tikras institucijas (tarp jų ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą) siekiant atstatyti pažeistas teises; kokia yra gyventojų asmeninė patirtis, susidūrus su diskriminacijos atvejais.

Visuomenės nuomonės apklausos klausimynas apėmė devynis klausimus³. Respondentų buvo prašoma:

1. Įvertinti, ar Lietuvoje yra užtikrinamos žmonių lygios teisės ir galimybės;
2. Apibrėžti, kas yra diskriminacija;
3. Nurodyti, ar jie arba jų artimieji ir pažįstami yra patyrę diskriminaciją;
4. Jei respondentai teigė patyrę diskriminaciją, buvo prašoma pasakyti, kokioje srityje (darbo vietoje, aptarnavimo įstaigoje ar kitur) tai įvyko;
5. Jei respondentai teigė patyrę diskriminaciją, buvo prašoma pasakyti, kaip šis konfliktas buvo išspręstas, t. y. kokių priemonių buvo imtasi siekiant atstatyti pažeistas teises;
6. Įvertinti pažeistų lygių teisių atstatymo galimybes Lietuvoje;
7. Įsivaizduoti, kaip respondentai elgtųsi patyrę diskriminaciją ir kur kreiptųsi pagalbos;
8. Įvardinti, kas skatina žmones, patyrusius diskriminaciją, viešai ginti savo lygias teises;
9. Išsakyti nuomonę, dėl kokių priežasčių kai kurie diskriminaciją patyrę žmonės nesiekia atstatyti savo pažeistų teisių.

2. Kokybiniai pusiau struktūruoti interviu.

Kokybinių interviu metu buvo labiau koncentruojamasi į lygių galimybių užtikrinimo praktiką bei Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (toliau – LGKT) vaidmenį šiame procese. Per interviu su asmenimis, kurie teikė skundus ir siekė atstatyti pažeistas teises, buvo prašoma papasakoti, ką jie / jos yra patyrę, kaip vystėsi situacija ir koks buvo kreipimosi į LGKT rezultatas. Per interviu su NVO, dirbančių žmogaus teisių srityje, atstovaujančių pažeidžiamas socialines grupes ir teikusių skundus LGKT, atstovais buvo prašoma papasakoti apie organizacijos veiklą, įvertinti lygių galimybių įgyvendinimo padėtį Lietuvoje ir galimybes atstatyti pažeistas teises. Taip pat domėtasi konkrečiais diskriminacijos atvejais, kurie yra žinomi organizacijai. Per interviu su ekspertais mokslininkais ir visuomenės veikėjais buvo domimasi bendru lygių galimybių įgyvendinimo padėties ir galimybių atkurti pažeistas teises vertinimu. Per interviu su LGKT atstovais buvo aiškinamasi tarnybos veiklos prioritetai, skundų nagrinėjimo tvarka ir ypatumai, diskriminacijos paplitimo ir jos atpažinimo problema.

Iš viso atlikta 30 kokybinių pusiau-struktūruotų interviu⁴. Informantų imtis suformuota pagal tikslinės atrankos principus. Skundų LGKT pareiškėjų imtis specifikuota

3 Apibendrinti tyrimo rezultatai pateikti 1 priede.

4 Kokybinių interviu informantų aprašas pateiktas 2 priede.

pagal antidiskriminaciniuose įstatymuose įteisintus diskriminacijos pagrindus. Skundo pareiškėjai buvo atrenkami naudojantis LGKT ataskaitose pateikta informacija bei skundų pareiškėjų duomenų baze, kuria naudotis gautas LGKT sutikimas. Taip pat buvo atsižvelgta į atvejo išskirtinumą ir žinomumą viešojoje erdvėje. NVO atstovų ir kitų ekspertų atrankos kriterijus buvo jų specializacija įvairiose žmogaus teisių ir lygių galimybių srityse bei jų išitraukimas į pagalbos nukentėjusiesiems nuo diskriminacijos teikimą. Didžioji dalis tyrime dalyvavusių NVO atstovauja pažeidžiamas socialines grupes ir tiesiogiai dalyvauja skundų LGKT teikime. Ekspertai ir visuomenės veikėjai buvo atrenkami naudojant viešą informaciją ir asmeninius tinklus.

3. Dokumentų analizė.

Tyrimo duomenims gauti taip pat panaudoti įvairūs su tyrimo objektu ir dalyku susiję dokumentai, įskaitant tyrimų ataskaitas. Tarp jų reikšmingiausi – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos kasmetinės ataskaitos (1999–2017). Taip pat buvo analizuojamos publikacijos apie diskriminacijos atvejus žiniasklaidoje ir teismo nuotariškai.

Etikos klausimai ir informantų duomenų apsauga

Atliekant kokybinį tyrimą, visais jo vykdymo etapais buvo vadovautasi etikos principais: informuoto sutikimo, t. y. išsaugant tyrimo dalyvių privatumą ir konfidencialumą, pokalbį į diktofoną įrašant tik gavus tyrimo dalyvio sutikimą, ir informanto anonimiškumo viešinant tyrimo duomenis mokslo renginiuose ir publikacijose (neatskleidžiant privačios tyrimo dalyvių informacijos, nenaudojant tikrųjų informantų vardų, nenurodant tikslių tyrime dalyvavusių NVO pavadinimų).

Dalis tyrime dalyvavusių informantų, įskaitant LGKT kontrolierę Agnetą Skardžiuvienę, davė žodinį sutikimą viešinti jų pavardes. Tačiau kiti informantai pasinaudojo teise į anonimiškumą⁵. Siekiant užtikrinti informantų anonimiškumą, visi jie pristatomi vyriška gimine.

Atskirų atvejų studijose įvykių eigos rekonstravimui naudota informacija paimta iš viešosios erdvės: žiniasklaidos ir mokslo publikacijų, teismo bylų, kuriose nurodomos atvejo dalyvių pavardės ar inicialai bei tapatybės identifikavimo informacija. Šiuo atveju pateikiamos nuorodos į naudotus dokumentus, įskaitant bylų numerius.

---

⁵ Tyrime dalyvavusių informantų anonimiškumas užtikrinamas atsižvelgiant į Bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą; žr. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>) ir Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymų nuostatas (žr. <http://portalas.ada.lt/index.php?lng=lt&action=page&cid=611>

II SKYRIUS. TEISĖS Į LYGIAS GALIMYBES IR NEDISKRIMINAVIMĄ INSTITUCINĖ APSAUGA

2.1. Lygių galimybių apsaugos modeliai ir Lietuvos situacija

Šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse žmogaus teisių, įskaitant lygių teisių ir galimybių, apsauga šalia teismų paprastai yra užtikrinama nepriklausomos ombudsmeno institucijos integravimu į nacionalines teisines sistemas.

Pirma parlamentinio ombudsmeno įstaiga kaip konstitucinė institucija buvo įsteigta 1809 m. Švedijoje. Ombudsmeno koncepcija grindžiama galių atskyrimo principu. Parlamentinis ombudsmenas buvo įpareigotas parlamento vardu stebėti teismų ir vykdomosios valdžios veiksmų teisėtumą (Gellhorn, 1966).

Nuo 1960-ųjų metų ombudsmeno idėja prigijo įvairiose šalyse dėl biurokratinės sistemos įgalinimo ir žmogaus teisių koncepcijos raidos. Ombudsmeno institucijos kūrimas vertinamas kaip priemonė užsitikrinti visuomenės pasitikėjimą valstybe ir demokratija. Nepriklausoma valstybinė ombudsmeno institucija suteikia žmonėms galimybę išspręsti jų konstitucinių teisių pažeidimus nemokamai ir per trumpą laiką.

Kartu su klasikiniu parlamentinio ombudsmeno, paprastai nagrinėjančio „blogos administracijos“ (*maladministration*) atvejus, atsiradimu pradėtos steigti specializuotos ombudsmenų įstaigos, nagrinėjančios skundus specifiniais klausimais, tokiais kaip diskriminacija, vaiko ar mažumų teisės, finansai, žiniasklaida, sveikatos apsauga ir pan.

Ombudsmeno institucijos inkorporavimas į nacionalines teisines sistemas neišvengiamai kūrė institucijos modelių ir net pavadinimų įvairovę (Tai, 2010; Abedin, 2011). Nežiūrint į institucijų įvairovę, skiriamoji ombudsmeno charakteristika – pirmiausiai, tai institucinė nepriklausomybė nuo valdžios organų, kurie jam suteikė įgaliojimus, ir tai, kad ombudsmeno vaidmuo visada turi būti papildomas teismui (Kuscsko-Stadlmayer, 2008).

1995 metais ES, steigdama šią instituciją, priėmė klasikinį pavadinimą – Europos Ombudsmenas, tačiau pasirinko integralinį (hibridinį) institucijos modelį, priskirdama jai funkciją nagrinėti blogo administravimo ir žmogaus teisių pažeidimo klausimus (The European Ombudsman, 2006).

Dabartiniai Lietuvos žmogaus teisių apsaugos mechanizmai, įskaitant ir ombudsmeno (Lietuvoje – kontrolieriaus) instituciją, iš esmės atitinka šiuolaikinės demokratinės teisinės valstybės standartams.

Nuo 1995 m. Lietuvoje veikianti Seimo kontrolierių įstaiga nagrinėja pareiškėjų skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ir biurokratizmo. Šios konstitucinio (parlamentinio) ombudsmeno institucijos steigimą ir inkorporavimą į nacionalinę teisinę sistemą galima laikyti tikra institucine inovacija Lietuvoje, kuri sukūrė precedentą specializuotoms ombudsmeno tarnyboms steigti.

Nuo 1996 m. Lietuvoje veikia Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, įsteigta ginti žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo teisę, tvarkant asmens duomenis. 1999 m. buvo įsteigta Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, dabar Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (toliau – LGKT), kuri nagrinėja skundus dėl diskriminacijos. Nuo 2000 m. veikia Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tarnyba, nuo 2001 m. – Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba. 2013 m. pradėjo veikti akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnyba.

Dabartiniu metu Europos šalyse lygių galimybių apsaugos modelių kūrimas remiasi Europos nediskriminavimo teise. Sąvoka „Europos nediskriminavimo teisė“ reiškia, kad yra bendra, visą Europą apimanti, su nediskriminavimu susijusių teisės aktų sistema. Nediskriminavimo klausimas turi lemiamą įtaką formuojant Europos Tarybos rengiamus teisėkūros dokumentus ir laikomas viena pagrindinių laisvių, kurias būtina apsaugoti (Europos nediskriminavimo teisės vadovas, 2010).

Žmogaus teisių gynimo nacionalinio mechanizmo institutai lygių teisių ir galimybių srityje apibendrintai vadinami lygybės institucijomis (*equality body*). Nacionalinė lygybės institucija yra vienodą požiūrį skatinanti įstaiga ES nediskriminavimo direktyvų prasme.

Dabartines lygybės institucijas bandoma suskirstyti į du pagrindinius tipus: lygybės sklaidos institucijos (angl. *promotional-type bodies*) ir kvaziteisminės institucijos (angl. *tribunal-type bodies*) (Andriukaitis, Sabatauskaitė, 2017).

Pirmojo tipo – lygybės sklaidos – institucijos iš esmės apima tas funkcijas, kurių reikalauja ES nediskriminavimo direktyvos: jos užsiima lygių galimybių principo sklaida, rengia nepriklausomas ataskaitas, tyrimus, teikia rekomendacijas ir nepriklausomą pagalbą diskriminacijos aukoms, kartais ne vien konsultuodamos, bet ir atstovaudamos diskriminacijos aukas teismuose. Bene svarbiausiu tokio tipo institucijų privalumu dažnai nurodoma tai, kad šios institucijos turi aiškų proaktyvios veiklos mandatą (Andriukaitis, Sabatauskaitė, 2017).

Antrojo tipo – kvaziteisminių – institucijų pagrindinė funkcija yra konkrečių diskriminacijos atvejų nagrinėjimas ir su tuo susijusių sprendimų priėmimas. Tirdamos gaunamus skundus ir / ar savo iniciatyva nagrinėdamos konkrečius diskriminacijos atvejus jos, tarsi nepriklausomi tribunolai, nustato pažeidimus ir neretai priima privalomo pobūdžio sprendimus. Vienas svarbiausių pranašumų, kai lygybės institucija tiria konkrečius diskriminacijos atvejus, yra tai, jog tokiu būdu diskriminacijos aukoms palengvinamas kelias į teisingumą, aplenkiant neretai ilgą, brangų ir sudėtingą teisminį kelią (Andriukaitis, Sabatauskaitė, 2017: 12–16).

Vadovaujantis pateikta institucijų tipologija, Lietuvos Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (LGKT) veikia pagal kvaziteisminį modelį. LGKT institucijos kritikai ne kartą išsakė siekius reformuoti Lietuvos žmogaus teisių gynimo ir apsaugos sistemą pagal Paryžiaus principus (Žiobienė, 2008, 2010). Nevisiškas LGKT atitikimas nacionalinių institucijų Paryžiaus principams, kurie apibrėžia nacionalinių žmogaus teisių apsaugos institucijų statusą ir reikalauja pliuralistinio, visas žmogaus teises apimančio institucijos mandato, buvo savotiškas daugelio žmogaus teisių ekspertų ataskaitų *must have*.

Tik 2018 metų sausio 1 d., įsigaliojus Seimo kontrolierių įstatymo pataisoms, Seimo kontrolierių įstaigai buvo suteiktas Nacionalinės žmogaus teisių institucijos statusas, atitinkantis Jungtinių Tautų rezoliucijoje įtvirtintus Paryžiaus principus (LR Seimo kontrolierių įstaiga, 2018).

Pagrindinės Nacionalinės žmogaus teisių institucijos funkcijos, formuluojamos Paryžiaus principuose, yra šios: a) žmogaus teisių stebėseną; b) patarimai valdžios institucijoms žmogaus teisių klausimais; c) visuomenės švietimas ir informavimas apie žmogaus teises, informacijos apie žmogaus teises sklaidą; d) žmogaus teisių situacijos vertinimo pristatymas tarptautinėse organizacijose; e) žmogaus teisių padėties ataskaitų rengimas; f) siekis suderinti nacionalinę teisę su tarptautiniais įsipareigojimais žmogaus teisių srityje (LR Seimo kontrolierių įstaiga, 2018).

Individualių pareiškėjų skundų nagrinėjimas bei nacionalinė kankinimų prevencija priskirtini prie Nacionalinės žmogaus teisių institucijos funkcijų, tačiau jai neprivalomi. Seimo kontrolieriai, vadovaudamiesi Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Seimo kontrolierių įstatymu, tiria pareiškėjų skundus dėl pareigūnų piktnaudžiavimo, biurokratizmo ar kitaip pažeidžiamų žmogaus teisių ir laisvių viešojo administravimo srityje bei atlieka nacionalinę kankinimų prevenciją, todėl šios funkcijos yra sudėtinė Seimo kontrolierių įstaigos veiklos dalis (LR Seimo kontrolierių įstaiga, 2018).

Dabartinių LGKT kritikų dažnai minima, kad ES direktyvos nereikalauja iš lygybės institucijų skundų nagrinėjimo. O štai LGKT kontrolierė Agneta Skardžiuvienė pabrėžia, kad „čia ne apie skundus eina kalba, kalba eina apie modelį, kuris

yra pripažįstamas žmogaus teisių gynėjų ir ekspertų, pats geriausias, *tai yra skundų tyrimas ir lygiagrečiai vykdoma švietėjiška ir prevencinė veikla*“ (Interviu su LGKT kontroliere).

Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad 2017 m. sausio 1 d. įsigalioję Lygių galimybių įstatymo ir Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pakeitimai, be kita ko, numato, kad Lygių galimybių kontrolierius vykdo ir prevencinę bei švietėjišką veiklą (LGKT ataskaita, 2017).

Apibendrintai tariant, Lietuvoje lygių teisių ir galimybių apsauga apima kelis tarpusavyje susijusius lygmenis:

– *teisinių*, grindžiamą Lietuvos Konstitucija, Jungtinių Tautų, Europos Sąjungos ir kt. tarptautiniais teisės aktais (teisės aktų atitiktį konstitucinėms žmogaus teisių apsaugos nuostatoms pagal kompetenciją užtikrina Konstitucinis Teismas);

– *parlamentinių* – atitinkami komitetai, komisijos, grupės;

– *vyrniausybinį* – ministerijos;

– *socialinio dialogo institucijų* – pavyzdžiui, moterų ir vyrų lygių galimybių komisija;

– *visuomeninį* – nevyriausybinės organizacijos, asociacijos ir profesinės sąjungos;

– *akademinį* – lyčių tyrimo centrai.

Atskirą (tarp / virš) lygmenį lygių galimybių užtikrinimo mechanizme užima ombudsmeno institucija – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba ir, tam tikra prasme, Nacionalinė žmogaus teisių institucija.

Bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai kol kas suteikia vienintelę galimybę nukentėjusiems nuo diskriminacijos asmenims siekti žalos atlyginimo. Nesutikimo su Lietuvos teismų sprendimais atveju, šalies gyventojams yra užtikrinama galimybė kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą.

Teigiama, kad nuo 2008 m. teisiniu keliu ginti savo teises pasiryžę vos keliolika nukentėjusiųjų nuo diskriminacijos, ir tik keliais atvejais teismai pripažino diskriminacijos faktą bei priėmė palankius sprendimus nukentėjusiųjų naudai (Andriukaitis, Sabatauskaitė, 2017: 14).

2.1. Teisiniai ir neformalizuoti diskriminacijos pagrindai ir sritys

Lietuvos lygių galimybių apsaugos sistema yra „gyvas“ mechanizmas, inkorporuojantis į save įstatymų pataisas ir taip plečiantis savo veiklas bei struktūras.

Dabartinė lygių galimybių apsaugos mechanizmo struktūra turi atskaitos tašką – formaliai tai 1998 m. priimtas ir 1999 m. įsigaliojęs Moterų ir vyrų lygių galimybių

įstatymas ir jo vykdymą Lietuvos valstybėje prižiūrinčios Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos įsteigimas. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas institucionalizavo draudimą diskriminuoti lyties pagrindu, įskaitant seksualinį priekabiavimą, kuris turi aiškią galios santykių lyties dimensiją.

Taigi, lytis buvo pirmasis teisiškai draudžiamas tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos pagrindas Lietuvoje.

Verta pažymėti, kad Moterų ir vyrų lygių galimybių (MVLG) įstatymas buvo pirmas anti-diskriminacinis įstatymas visose pokomunistinėse Centrinės ir Rytų Europos šalyse, kaip ir specializuoto ombudsmeno (MVLG kontrolieriaus) tarnybos steigimas. Šie Lietuvos moterų ir vyrų lygybės instituciniai *mechanizmai sukurti* bendradarbiaujant su Jungtinių Tautų plėtros programa, Šiaurės ministrų taryba, Šiaurės Taryba ir buvo vertinami kaip šio bendradarbiavimo gerosios praktikos pavyzdys. Tačiau MVLG įstatymo rengimo ir priėmimo Seime procesas buvo sudėtingas ir vertintas pakankamai prieštaringai, nežiūrint į Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus.

Šiame kontekste tikslinga apsiriboti tik Pekino lygybės, plėtros ir taikos deklaracijos bei veiksmų plano, paprastai vadinamo Pekino veiksmų platforma, ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, turinčios ypatingą reikšmę diskriminacijos pagrindų institucionalizavimui, paminėjimu. Pekino veiksmų platforma buvo oficialiai priimta 1995 m. Pekine vykusioje Ketvirtojoje pasaulinėje moterų konferencijoje dalyvaujant Lietuvos delegacijai. Pekino veiksmų platforma – tai veiksmų programa, kuria siekiama remti ir saugoti moterų ir mergaičių teises bei dar kartą patvirtinti, kad šios teisės yra neatsiejama, neatskiriama ir nedaloma visuotinių žmogaus teisių dalis.⁶

1995 m. Lietuva pasirašė ir ratifikavo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Neformalizuotų diskriminacijos pagrindų institucionalizacijai buvo reikšminga tai, kad Lietuvos Konstitucinis Teismas, atlikęs Konvencijos ir Konstitucijos tekstų bendrąją analizę dėl galimo kai kurių Konvencijos nuostatų prieštaravimo Konstitucijai, pažymėjo, kad prigimtinių teisių ir laisvių sąrašas nėra baigtinis ir žmogaus teisės, laisvės bei jų garantijos nustatomos teisės aktais, turinčiais įstatymo galią (LR Konstitucinis Teismas, 1995).

2003 metais Lietuvoje buvo priimtas antras anti-diskriminacinis įstatymas – Lygių galimybių įstatymas, kuris įsigaliojo nuo 2005 metų sausio 1 d. Lygių galimybių įstatymo vykdymo priežiūra pavesta lygių galimybių kontrolieriui Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo nustatyta tvarka.

6 Dabartinė žmogaus teisių sąvoka buvo suformuluota Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, priimtoje 1948 m. Paryžiuje, Jungtinių Tautų (JT) Generalinėje Asamblėjoje. Moterų teisės oficialiai pripažintos žmogaus teisių sudedamąja dalimi tik 1993 m. Vienoje, antrojoje Pasaulinėje JT žmogaus teisių konferencijoje.

Šiuo įstatymu buvo išplėstas formalizuotų diskriminacijos pagrindų sąrašas ir moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus pareigybė pakeista į lygių galimybių kontrolieriaus pareigybę, o kontrolieriaus vadovaujama tarnyba tapo Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (LGKT). Taigi, iki 2005 m. Lietuvoje į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą galima buvo kreiptis tik patyrus diskriminaciją dėl lyties, o nuo 2005 m. – dėl šešių diskriminacijos pagrindų: amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų.

2006 m. Lygių galimybių kontrolierė iškėlė klausimą dėl poreikio toliau plėsti diskriminacijos pagrindų sąrašą, kadangi besikreipiančiųjų į LGKT skundų struktūroje dažnai pasitaikydavo tokie neformalizuoti diskriminacijos pagrindai, kaip šeiminė padėtis ar socialinė padėtis, fizinė išvaizda ar gyvenamoji vieta (LGKT ataskaita, 2007). 2008 metais institucijos ir jos paslaugoms besinaudojančių gyventojų abipusio ryšio rezultatas – įteisintas diskriminacijos dėl socialinės padėties draudimas.

Diskriminacijos pagrindų įteisinimo raidoje pažymėtini 2008 m. – visi LR Konstitucijos 29 str. įvardinti pagrindai (lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų), dėl kurių negalima varžyti žmogaus teisių ir teikti jam privilegijų, buvo perkelti į Lygių galimybių įstatymo pakeitimo įstatymą, įsigaliojusį 2008 m. liepos 5 d.

2017 m. Seimas priėmė Lygių galimybių įstatymo pataisas, kuriomis nutarta įtvirtinti draudimą diskriminuoti dėl pilietybės.

Artimiausiu metu, lytinė tapatybė galimai papildys Lygių galimybių įstatyme numatytą draudžiamos diskriminacijos pagrindų sąrašą, nes 2017 m. lapkričio mėn. Lietuvos Seime pagaliau buvo užregistruotas asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas (LR asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, 2017). Lytinės tapatybės kaip draudžiamos diskriminacijos pagrindo įteisinimas netiesiogiai susietas ir gali būti reikšmingas svarstant Lygių galimybių įstatymo pataisas, numatančias fizinę išvaizdą įtraukti į draudžiamų diskriminuoti pagrindų sąrašą.

Taigi šiuo metu įstatymas numato 14 pagrindų, kuriais draudžiama diskriminuoti – tai lytis, rasė, tautybė, pilietybė, kalba, kilmė, socialinė padėtis, tikėjimas, įsitikinimai ar pažiūros, amžius, lytinė orientacija, negalia, etninė priklausomybė, religija (LGKT, 2018).

Tačiau diskriminacijos draudimas nėra absoliutus, esama ir tam tikrų išimčių. Viena tų išimčių yra pozityvioji diskriminacija, kai teisinės normos diferencijuotai taikomos vienodus požymius turintiems asmenims ar jų grupėms, siekiant pozityvių, visuomenei reikšmingų tikslų. Šiuo atveju papildomos teisės ar net lengvatos suteikiamos mažiau palankioje padėtyje esantiems asmenims ar socialinėms grupėms, jų nelygiai padėčiai visuomenėje ištaisyti. Iškiriamos tokios specialios priemonės ir sąlygos, kurios nelaikomos diskriminacija:

1. „Įstatymu nustatyti apribojimai dėl amžiaus, kai tai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama tinkamomis ir būtinomis priemonėmis;
2. Įstatymu nustatytas reikalavimas mokėti valstybinę kalbą;
3. Įstatymu nustatytais atvejais draudimas dalyvauti politinėje veikloje;
4. Įstatymu nustatytos dėl pilietybės taikomos skirtingos teisės;
5. Įstatymu nustatytos specialios priemonės sveikatos apsaugos, darbuotojų saugos, užimtumo, darbo rinkos srityje, siekiant sukurti ir taikyti integraciją į darbo aplinką garantuojančias ir skatinančias sąlygas bei galimybes;
6. Įstatymu nustatytos specialios laikinosios priemonės, taikomos siekiant užtikrinti lygybę ir užkirsti kelią lygių galimybių pažeidimui lyties, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu;
7. Kai dėl konkrečių profesinės veiklos rūšių pobūdžio arba dėl jų vykdymo sąlygų tam tikra žmogaus savybė yra esminis ir lemiamas profesinis reikalavimas, o šis tikslas yra teisėtas ir reikalavimas yra proporcingas;
8. Kai ribojimų, specialių reikalavimų arba tam tikrų sąlygų dėl asmens socialinės padėties teisinį reguliavimą pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama tinkamomis ir būtinomis priemonėmis;
9. Atskirų sporto varžybų neįgaliesiems rengimas.“ (LR lygių galimybių įstatymas).

Diskriminacija gali pasireikšti bet kurioje gyvenimo srityje, tačiau Lygių galimybių bei Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymai taikomi ne visais atvejais. Šiuo metu pagal įstatymus draudžiama diskriminuoti valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veikloje (rengiant ir priimant teisės aktus, remiant priemones, programas lygioms galimybėms užtikrinti); švietimo įstaigų, kitų švietimo tiekėjų bei mokslo ir studijų institucijų veikloje (priimant mokyti, studijuoti, vertinant žinias, parenkant, mokymo programas ir kt.); darbo santykių srityje (priimant į darbą, nustatant darbo sąlygas, keliant kvalifikaciją, nustatant darbo užmokestį ir kt.); prekių ir paslaugų srityje (teikiant paslaugas, parduodant prekes, reklamuojant prekes ir paslaugas); organizacijų ir asociacijų veikloje (LR lygių galimybių įstatymas).

Tačiau lygias galimybes užtikrinančių įstatymų nuostatos netaikomos:

1. „Šeimos ir privataus gyvenimo srityse;
2. Religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų, jų tos pačios religijos tikslams įgyvendinti įsteigtų juridinių asmenų (toliau – religinės bendruomenės ir

bendrijos), jų arba jų narių įsteigtų organizacijų, kurių steigimo ar juos atitinkančiuose dokumentuose nurodyta, kad jų etosas remiasi religija ar tikėjimu, darbuotojams ar personalui, taip pat tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų tikybos mokytojams keliamiems reikalavimams, jeigu dėl jų veiklos pobūdžio arba dėl aplinkybių, kuriomis ji vykdoma, reikalavimai dėl asmens išpažintinos religijos, tikėjimo ar įsitikinimų atsižvelgiant į minėtų organizacijų etosą yra įprastas, teisėtas ir pateisinamas reikalavimas;

3. Religinėms bendruomenėms ir bendrijoms, jų arba jų narių įsteigtoms organizacijoms, kurių steigimo ar juos atitinkančiuose dokumentuose nustatyta, kad jų etosas remiasi religija ar tikėjimu, teikiant gaminius, prekes ir paslaugas religiniais arba tikėjimo tikslais;
4. Priimant asmenis mokytis ar studijuoti į religinių bendruomenių ir bendrijų, jų arba jų narių įsteigtas mokyklas ir įstaigas, įmones, organizacijas, kurioms švietimas nėra pagrindinė veikla, įsteigtas turint ugdymo religinės bendruomenės ar bendrijos vertybes palaikančioje aplinkoje tikslą, kai atsakymas priimti asmenį yra būtinas siekiant išsaugoti minėtų organizacijų etosą;
5. Mokant tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų tikybos, švietimo programų, vadovėlių ir mokymo priemonių turiniui;
6. Reikalavimams, kad asmenys, užsiimantys profesine veikla religinėse bendruomenėse ir bendrijose, jų arba jų narių įsteigtose organizacijose, kurių steigimo ar juos atitinkančiuose dokumentuose nustatyta, kad jų etosas remiasi religija ar tikėjimu, taip pat asmenys, kurie mokosi, studijuoja religinių bendruomenių ir bendrijų, jų arba jų narių įsteigtose mokyklose ir įstaigose, įmonėse, organizacijose, kurioms švietimas nėra pagrindinė veikla, ar dalyvaujantys organizacijose, įsteigtose turint ugdymo religinės bendruomenės ar bendrijos vertybes palaikančioje aplinkoje tikslą, sąžiningai ir ištikimai laikytusi minėtų organizacijų etoso;
7. Lyties, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu asmenis vienijančioms organizacijoms sprendžiant narystės ir darbo šiose organizacijose klausimus, kai dėl organizacijos vienijimosi pagrindo tai yra įprasta, teisėta ir pateisinama.“ (LR Lygių galimybių įstatymas). Taigi, Lietuvoje tokios privataus gyvenimo sritys, kaip šeima ar religinė bendruomenė yra už anti-diskriminacinių įstatymų kompetencijų ribų.

Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad Lietuvos anti-diskriminaciniams įstatymams ir diskriminacijos pagrindų bei veikimo sričių sąrašo plėtrą užtikrinančioms pataisoms reikšminga yra Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos skundų nagrinėjimo praktika, kurios pasekmėje vyksta neformalizuotų diskriminacijos pagrindų institucionalizavimas arba įstatymu neaprepiamų privataus gyvenimo sričių detalizavimas. Taip pat labai reikšminga yra nacionalinių, tarptautinių bei ES teisių aktų sąveika, nes Europos Sąjungos teisės aktus ES valstybės narės privalo perkelti į nacionalinę teisę ir užtikrinti tinkamą jų vykdymą⁷.

---

⁷ Galiojančių teisių aktų sąrašas yra pateiktas LGKT svetainėje. Prieiga internetu: <http://www.lygybe.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktai/364>

III SKYRIUS. LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOSTATOS Į INSTITUCINĘ IR ASMENINĘ LYGIŲ TEISIŲ APSAUGĄ: VIEŠOSIOS NUOMONĖS APKLAUSOS REZULTATAI

Diskriminacijos tyrimų kontekste lygių galimybių situacijos vertinimo, diskriminacijos supratimo bei subjektyviai suvoktos diskriminacijos patirties tyrimai užima svarbią vietą. Ir nors Lietuvoje tolerancijos tam tikroms mažumų arba socialinės atskirties grupėms matavimai yra dažnesni ir atliekami labiau sistemingai ir periodiškai, pastebima, kad nagrinėjamų diskriminacijos reiškinių problemų ratas sparčiai plečiasi, o pats reiškinytampa aktualia viešosios politikos dienotvarkės dalimi.

Visuomenės nuomonės apklausos diskriminacijos klausimais yra vienas iš populiariausių lygių teisių ir galimybių principo integravimo į socialinį gyvenimą kiekybinių rodiklių. Todėl svarbu pažymėti, kad diskriminacijos kiekybiniai tyrimai matuoja einamąjį visuomenės diskriminacijos diskursą, konstruojamą socialinio konteksto ir asmeninės patirties dialektikos pagrindu. Diskriminacijos samprata yra detalizuojama įvairiais aspektais: filosofiniu, teisiniu, politiniu, sociologiniu ir antropologiniu, kurie visuomenės lygmenyje transformuojasi į tariamai vientisą, bet daugialypę ir daugialypę diskriminacijos sampratą, kurios šerdyje yra neteisybė.

Diskriminacijos tyrimai, pasak jų tyrinėjančių mokslininkų, kelia daug metodologinių iššūkių: diskriminacijos terminas nėra nusistovėjęs ir kasdienėje kalboje vartojamas labai plačiai; diskriminacija dėl įvairių priežasčių (taip pat ir vertybinių nuostatų) nėra atpažįstama; diskriminacijos tema yra subtili ir žmonės nenori apie ją viešai kalbėti; nustatyti tikrąsias diskriminacijos apimtis yra sudėtinga dėl egzistuojančios nepakankamo įvertinimo arba pervertinimo rizikos (Beresnevičiūtė, Leončikas, 2009).

Kadangi visuomenės nuomonės apklausos parodo tik subjektyviai suvokiamą ir socialiai sukonstruotą realybę, sudėtinga identifikuoti realų diskriminacijos paplitimo mastą, o remtis dėl patirtos diskriminacijos pateiktų skundų statistika taip

pat sudėtinga, nes nėra aišku, kokia dalis diskriminacijos aukų dėl įvairių priežasčių (įskaitant ir diskriminacijos neatpažinimą) nesikreipė pagalbos ir nesiekė atstatyti pažeistas teises.

Šiame skyriuje, remiantis 2017 m. atlikta Lietuvos gyventojų apklausa, nagrinėjama Lietuvos gyventojų diskriminacijos samprata, subjektyvios priežastys, skatinančios / ribojančios žmonių motyvaciją kovoti už pažeistų teisių atkūrimą, analizuojami dėl galimos diskriminacijos kilusio konflikto sprendimo būdų pasirinkimai.

3.1. Diskriminacijos suvokimas ir lygių galimybių teisės užtikrinimo vertinimas

Diskriminacijos samprata

Tai, kaip gyventojai suvokia diskriminaciją, priklauso nuo įvairių priežasčių. Tai – ir visuomenėje nenusistovėjęs aiškus diskriminacijos apibrėžimas, vis dar norma laikomos įvairios diskriminacijos rūšys bei iš to kylantis problemos neatpažinimas, ir įvairūs konservatyvios socializacijos pasekmėje susiformavę vaizdiniai, kurie kertasi su pakitusia socialine realybe. Vienas šio tyrimo uždavinių ir buvo išsiaiškinti, kokios situacijos visuomenėje yra laikomos diskriminacija ir nuo kokių socialinių demografinių veiksnių tai priklauso.

Siekiant suprasti, kaip gyventojai suvokia, kas yra laikytina diskriminacija, o kas – ne, šiame tyrime respondentų buvo prašoma pasakyti, kurios iš dešimties išvardintų situacijų yra priskirtinos diskriminacijai, o kurios – ne (žr. 3.1 lentelę). Klausimas sudarytas taip, kad šalia realių, įstatymu draudžiamų diskriminacijos atvejų, buvo pateiktos ir kitos žmogui potencialiai nemalonios ir vienaip ar kitaip jo gyvenimo kokybę mažinančios situacijos, kurios, iš esmės, nėra diskriminacinio pobūdžio: „kai žmogus negali nusipirkti ar įgyti visko, ko nori“; „kai savivaldybė nesirūpina, kad laiku būtų įjungtas šildymas“; „kai žmogus negauna darbo, nes reikalavimai darbo vietai yra didesni, nei jo kvalifikacija“.

Duomenys parodė, kad dažniausiai diskriminacija yra siejama su darbo santykiais: kada priėmimas ir atleidimas iš darbo arba mokama alga priklauso nuo dirbančiojo lyties, amžiaus, pažiūrų ir pan. Šias situacijas diskriminacinėmis laiko atitinkamai 95 proc. ir 92 proc. respondentų. Galima būtų teigti, kad tai – rimtas pasekmes asmeniui žmogaus gyvenimui galinčios turėti situacijos, tiesiogiai paveikiančios ekonominę gerovę. Taip pat tikėtina, kad su šiomis problemomis dažniausiai susiduriama praktikoje arba apie jas dažniausiai yra kalbama žiniasklaidoje. Kad diskriminacija darbo santykių srityje yra labiausiai paplitusi diskriminavimo pasireiškimo sritis patvirtina ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos gaunami skundai. 2017 m. duo-

menimis, į Lygių galimybių kontrolierę pareiškėjai dažniausiai kreipėsi dėl galimos diskriminacijos darbo santykių srityje (LGKT ataskaita, 2017:8).

3.1. lentelė

Diskriminacijos samprata, proc.

Ar tai yra diskriminacija?	Tai yra diskriminacija, proc.	Tai nėra diskriminacija, proc.
Kai žmogaus nepriima į darbą arba atleidžia dėl jo lyties, amžiaus, pažiūrų, pan.	95	2
Kai žmogui už tą patį darbą moka mažiau dėl jo lyties, amžiaus, pažiūrų ir pan.	92	2
Kai valdininkai / biurokratai nenori spręsti žmogaus problemų dėl jo lyties, amžiaus, pažiūrų ir pan.	91	2
Kai žmogus ar jo vaikas turi mažesnes galimybes patekti į norimą ugdymo ir švietimo įstaigą (darželį, mokyklą, universitetą ir pan.) dėl neįgalumo, tautybės, lyties ir pan.	91	3
Kai ribojamos žmogaus galimybės naudotis sveikatos apsaugos, viešojo maitinimo, laisvalaikio ar transporto paslaugomis dėl jo lyties, amžiaus, neįgalumo ar pan.	89	4
Kai pažeidžiamas žmogaus orumas ir garbė, reputacija	78	11
Kai prie žmogaus yra priekabiuojama (taip pat ir seksualiai)	70	17
Kai žmogus negali nusipirkti ar įgyti visko, ko nori, nes uždirba per mažai	30	57
Kai savivaldybė nesirūpina, kad laiku būtų įjungtas šildymas, netvarko daugiabučių kiemų, nesirūpina valkataujančiais gyvūnais ir pan.	26	57
Kai žmogus negauna darbo, nes reikalavimai darbo vietai yra didesni, nei jo kvalifikacija (pvz., reikia mokėti užsienio kalbą, vairuoti automobilį ir pan., o žmogus to nemoka)	26	64

Seksualinis priekabiavimas, palyginus su kitomis vertinimui pateiktomis realios diskriminacijos situacijomis, rečiausiai buvo priskiriamas diskriminacijai – 17 proc. apklaustųjų seksualinio priekabiavimo diskriminacija nelaikė.⁸ Pabrėžtina, kad ši nuostata nepriklauso nuo lyties: vienoda dalis (po 17 proc.) vyrų ir moterų

⁸ Svarbu atkreipti dėmesį, kad vykdant apklausą buvo pats #metoo judėjimo įkarštis, ir viešoje erdvėje ši tema buvo itin dažna.

seksualinio priekabiavimo diskriminacijai nepriskyrė, o 11 proc. vyrų ir 15 proc. moterų buvo sunku pasakyti, ar tai yra diskriminacija. Remiantis turimais duomenimis, negalima daryti platesnių išvadų apie tai, kaip bendrai yra vertinamas seksualinis priekabiavimas, tačiau ankstesni tyrimai rodo, kad netolerancija seksualiniam priekabiavimui Lietuvoje yra pakankamai aukšta. 2016 m. Specialiojo Eurobarometro Nr. 449 duomenimis, tik 2 proc. respondentų (ES šalių vidurkis – 6 proc.), pateisina kolegės (-os) lietimą nederamu ar nepageidaujamu būdu ir mano, kad toks elgesys neturėtų būti draudžiamas įstatymu. Kiek daugiau, 8 proc. respondentų, pateisina seksualiai dviprasmiškų užuominų ar „juokelių“ sakymą moteriai gatvėje ir mano, kad toks elgesys neturėtų būti draudžiamas įstatymu (ES šalių vidurkis – 3 proc.). Visgi, nepaisant plintančio progresyvaus požiūrio į seksualinį priekabiavimą, didelė dalis Lietuvos gyventojų išlieka konservatyvūs ir laikosi nuomonės, kad moterys dažnai išgalvoja arba perdeda pareiškimus apie smurtą ar išprievartavimą (taip mano 42 proc. apklaustų Lietuvos gyventojų, kai ES šalių vidurkis yra 22 proc.), o smurtą prieš moteris dažnai išprovokuoja pati auka (tokios nuomonės yra 45 proc. apklaustų Lietuvos gyventojų, ES šalių vidurkis – 17 proc.) (Eurobarometer 449, 2016).

Kitas svarbus šio tyrimo rezultatas yra gyventojų dalies, aiškiai suvokiančios, kokios situacijos laikytinos diskriminacija ir kokios – ne, nustatymas. Duomenys parodė, kad tik penktadalis (20 proc.) respondentų galėjo visiškai tiksliai apibrėžti diskriminaciją (pagal įstatymiškai įtvirtintus diskriminacijos pagrindus), t. y. šie respondentai diskriminacija nelaike nė vieno iš trijų vertinimui pateiktų nediskriminacinio pobūdžio teiginių ir priskyrė diskriminacijai visus septynis realios diskriminacijos atvejus.

Analizuojant nediskriminacinių teiginių vertinimą atskirai, akivaizdu, kad kiek daugiau nei ketvirtadalis Lietuvos gyventojų mano, kad bet koks suvaržymas ar gyvenimo kokybės sumažėjimas yra diskriminacija. Vienas iš galimų tokio požiūrio paaiškinimų remiasi tuo, kad sąvoka „diskriminacija“ kasdienėje kalboje yra siejama su bet kokio pobūdžio nemalonia patirtimi. Diskriminacijos sampratos neapibrėžtumą visuomeninėje sąmonėje rodo ir tai, kad net 23 proc. respondentų, paklausti, ar jie yra patyrę diskriminaciją, į šį klausimą atsakyti negalėjo, o 22 proc. respondentų, aiškiai skiriančių, kas yra diskriminacija, taip pat teigė, kad jiems sunku pasakyti, ar jie buvo patyrę diskriminaciją, ar ne. Tai dar kartą patvirtina informacijos apie diskriminacijos požymius sklaidos visuomenėje būtinybę.

Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad teisinės diskriminacijos sampratos tikslumą lemia respondentų įgytas išsilavinimas ir gyvenamosios vietos dydis. Tiksliai apibrėžiantys diskriminaciją respondentai dažniau yra labiau išsilavinę Vilniaus ir Kauno gyventojai nei žemesnio išsilavinimo mažesnių

miestų ar kaimų gyventojai. Kas vadintina diskriminacija aiškiai skiria 29 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių, 16 proc. vidurinį išsilavinimą turinčių ir 12 proc. pradinį arba pagrindinį išsilavinimą turinčių respondentų. Be to, vilniečiai ir kauniečiai kur kas dažniau nei kitų vietovių gyventojai tinkamai identifiko diskriminacines situacijas: 37 proc. apklaustų vilniečių, 24 proc. kauniečių, 13 proc. klaipėdiečių, 13 proc. Šiaulių, Panevėžio ir Alytaus gyventojų ir 16 proc. kitų mažesnių miestų ir kaimų gyventojų aiškiai suvokia, kokios situacijos yra laikytinos diskriminacija.

Diskriminacijos paplitimas

Diskriminacijos paplitimo matavimai, besiremiantys tiek viešosios nuomonės apklausomis, tiek faktiškais diskriminacijos aukų skundais, yra sudėtingi ir išlieka netikslūs. Šio tyrimo duomenys parodė, kad 14 proc. visų tyrime dalyvavusių respondentų įsitikinę, kad diskriminaciją yra patyrę asmeniškai, o 9 proc. – kad diskriminaciją yra patyrę jų artimieji, draugai ar pažįstami. Remiantis šiuo subjektyviai suvoktu diskriminacijos paplitimo vertinimu, galima būtų teigti, kad maždaug kas ketvirtas-penktas suaugęs Lietuvos gyventojas yra patyręs vienokią ar kitokią diskriminaciją. Lyginant su Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos gautų skundų statistika, matome, kad 2017 metais, kai ir buvo atlikta apklausa, gautas 261 skundas, 314 paklausimų ir 182 pasiteiravimai per socialinį tinklą Facebook (LGKT ataskaita, 2017). Tai akivaizdžiai rodo, kad tik maža nukentėjusiųjų dalis kreipiasi į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą pagalbos, o didžioji dalis diskriminacijos atvejų yra neatpažįstami, neviešinami arba, geriausiu atveju, yra sprendžiami vietoje.

Nagrinėjant tyrimo duomenis, išryškėjo ir kita diskriminacijos apimties matavimų problema, kadangi net 83 proc. teigiančių, kad yra diskriminaciją patyrę patys, ir 72 proc. teigiančių, kad diskriminaciją yra patyrę jų pažįstami ir artimieji, klaidingai supranta, kas yra laikoma diskriminacija (žr. 3.2 lentelę). Šie respondentai diskriminacija laikė ir bent vieną iš trijų pasirinkimui pateiktų nediskriminacinio pobūdžio situacijų ir diskriminacija nelaikė bent vienos iš pateiktų diskriminacinio pobūdžio situacijų.

Svarbi šio tyrimo išvada – tvirtai galima teigti, jog maždaug 11 proc. apklaustųjų (108 žmonės iš 1001 apklaustų) nėra patyrę diskriminacijos, kadangi tiksliai suprasdami, kas yra diskriminacija, galėjo tinkamai įvertinti savo patirtį.

Taigi, tyrimo duomenys patvirtino ankstesnį mokslininkų pastebėjimą, kad tiksliai apibrėžti diskriminacijos paplitimo masto yra beveik neįmanoma, kadangi visuomenės nuomonės apklausos rodo tik subjektyvų diskriminacijos patirties vaizdą.

3.2. lentelė.

Diskriminacinės patirties įvardinimo ir diskriminacijos suvokimo sąsaja

Ar Jūs arba Jūsų artimieji, draugai ir pažįstami esate patyrę diskriminaciją?	Suvokiantys, kas yra diskriminacija (N=202)		Kiti (N=799)		Iš viso (N=1001)	
	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.
Taip, patyriau asmeniškai	24	17	113	83	137	100
Asmeniškai nepatyriau, bet patyrė mano artimieji, pažįstami	25	28	65	72	90	100
Nepatyriau nei aš, nei mano artimieji, pažįstami	108	20	440	80	548	100
Nežinau / sunku pasakyti	45	20	181	80	226	100

Lygių galimybių atkūrimą skatinantys ir ribojantys veiksniai

Ankstesni tyrimai parodė, kad Lietuvos gyventojai nepasitiki valstybės galimybėmis užtikrinti žmogaus teises ir labai retai kreipiasi pagalbos, jei jų teisės buvo pažeistos. 2014 m. Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu atliktos apklausos duomenimis 95 proc. žmonių, teigusių, kad yra patyrę žmogaus teisių pažeidimus, dėl jų niekur nesikreipė. Tyrimas taip pat parodė, kad vyrauja didelis nepasitikėjimas žmogaus teisių gynimo institucijomis: 66 proc. respondentų teigė netikį, kad įmanoma efektyviai apginti savo teises (ŽTŠI, 2014). 2015 metais atliktos Eurobarometro apklausos duomenys parodė, kad tik dalis Lietuvos gyventojų mano, kad susidūrę su diskriminacija ar priekabiavimu žinotų savo teises ir dėl diskriminacijos kreiptųsi į policiją (37 proc.) arba nacionalinę lygių galimybių instituciją (35 proc.) (Eurobarometras 83.4, 2015).

Šioje studijoje pristatomo tyrimo duomenys rodo labai panašias tendencijas: du trečdaliai apklaustų Lietuvos gyventojų skeptiškai vertino lygių galimybių situaciją bei galimybę apginti savo teises (žr. 3.3 lentelę).

3.3. lentelė.

Lygių teisių ir galimybių užtikrinimo vertinimas, proc.

Teiginiai:	Sutinkantys	Nesutinkantys
Lietuvoje visi žmonės yra lygus, bet yra ir lygesnių už kitus	68	22
Lietuvoje visi žmonės turi lygias teises ir galimybes	31	61
Lietuvoje visi žmonės gali apginti savo teises, jei jos buvo pažeistos	26	63

Tyrimo duomenys parodė, kad šiek tiek optimistiškiau lygybės atžvilgiu buvo nusiteikę aukštesnes pajamas turintys, labiau išsilavinę ir jaunesni nei 29 metų arba vyresni nei 80 metų respondentai.

Motyvacija kreiptis pagalbos ir siekti atkurti pažeistas teises yra susijusi su bendru visuomenėje vyraujančiu nepasitikėjimu valstybės institucijomis bei juntama socialine nelygybe. Respondentų nuomone, pagrindiniai veiksniai, skatinantys diskriminaciją patyrusius žmones kreiptis pagalbos – tai siekis apginti savo garbę ir orumą (taip mano 84 proc. apklaustųjų) ir noras atstatyti teisingumą (80 proc. apklaustųjų) (žr. 3.4 lentelę).

3.4. lentelė.

Veiksmų, skatinančių ginti pažeistas teises, suvokimas, proc.

Kas, Jūsų nuomone, skatina žmones, patyrusius diskriminaciją, viešai ginti savo lygias teises?	Taip	Ne
Siekis apginti savo garbę ir orumą	84	3
Siekis atstatyti teisingumą	80	4
Tai yra kiekvieno dorą žmogaus ir piliečio pareiga	77	5
Siekis savo pavyzdžiu paskatinti ir kitus žmones ginti savo teises bei kovoti prieš diskriminaciją	75	7
Siekis atgrasinti kitus nuo diskriminacinių veiksmų	74	7
Siekis nubausti diskriminacijos kaltininką (pvz., bauda, atleidimas iš užimamų pareigų, kt.)	60	16
Siekis prisiteisti iš diskriminacijos kaltininko padarytą turtinę ir neturtinę žalą	52	21
Siekis pakenkti diskriminacijos kaltininko reputacijai	46	26
Siekis pasirodyti ir pasipuikuoti žiniasklaidoje	17	57

Tyrimo duomenys leidžia manyti, kad Lietuvos visuomenėje yra gabi bendruomeniškumo idėja. Trys ketvirtadaliai respondentų teigė, jog žmonės, kovojantys už savo pažeistų teisių atstatymą, tai daro ne tik dėl savęs, bet ir dėl bendro visos visuomenės gėrio. 75 proc. tyrime dalyvavusių gyventojų požiūriu, siekis savo pavyzdžiu paskatinti ir kitus žmones ginti savo teises bei kovoti prieš diskriminaciją yra vienas esminių motyvų, skatinančių žmones kovoti už pažeistas teises. 74 proc. Lietuvos gyventojų nurodė, kad siekis atgrasinti kitus nuo diskriminacinių veiksmų taip pat yra itin svarbus veiksnys, lemiantis pasiryžimą ginti savo teises.

Atkreiptinas dėmesys, kad noras prisiteisti iš diskriminacijos kaltininko padarytą turtinę ir neturtinę žalą taip pat yra reikšmingas sprendimui ginti savo teises – jį nurodė didesnė pusė respondentų.

3.5. lentelėje pateiktos priežastys, dėl kurių, Lietuvos gyventojų nuomone, diskriminaciją patyrė žmonės negina savo pažeistų teisių.

3.5. lentelė.

Veiksmių, užkertančių kelią pasiryžimui ginti pažeistas teises, suvokimas, proc.

Yra žmonių, kurie, patyrę diskriminaciją, nesiima ginti savo teisių. Kodėl, jūsų nuomone, jie taip elgiasi?	Taip	Ne
Netiki, kad Lietuvoje eilinio žmogaus teisės gali būti apgintos	85	5
Tai atima daug laiko ir reikalauja daug pastangų	82	6
Nepasitiki jokiais Lietuvos institucijomis	81	6
Tai anksčiau ar vėliau gali grėsti atleidimu iš darbo	78	6
Tikriausiai nežino, kur galima kreiptis	77	13
Nori išsaugoti privatumą / nenori, kad kiti žmonės sužinotų, kad jie yra diskriminuojami	77	8
Nori apsaugoti šeimą nuo pergyvenimų bei galimų persekiojimų	75	9
Tikriausiai nežino, dėl kokių dalykų galima skųstis	74	14
Tai reikalauja didelių finansinių išteklių	74	8
Bijo, kad tai gali pakenkti santykiams su bendradarbiais	69	16
Bijo įgyti „skundiko“ reputaciją	66	15
Bijo, kad tai gali pakenkti santykiams šeimoje	52	29
Tikriausiai, dėl iškilusių problemų jie kaltina tik save	48	25

Kaip ir galima buvo tikėtis, nepasitikėjimas valstybe ir jos gebėjimu apginti piliečių teises respondentų yra laikomas esminiu demotyvuojančiu veiksniu, atgrasančiu žmones nuo kovos už savo teises. Net 85 proc. tyrime dalyvavusių gyventojų mano, kad žmonės netiki, jog Lietuvoje eilinio žmogaus teisės gali būti apgintos, o 81 proc. mano, kad žmonės nepasitiki jokiais Lietuvos institucijomis.

Pasitikėjimą tyrinėjantys mokslininkai sutaria, kad pasitikėjimas institucijomis yra demokratinės politinės sistemos legitimumo pagrindas bei stabilios demokratijos garantas (Sztompka, 1999; Mishler, Rose, 1995, 2001). Ši demokratijos ir pasitikėjimo institucijomis sąsaja yra abipusė: iš vienos pusės, pasitikėjimas lemia efektyvią demokratinę institucijų veiklą ir sukuria bendradarbiavimo ryšį tarp piliečių ir institucijų, ir, antra vertus, demokratija pati skatina pasitikėjimo kultūros vystymąsi. Turint omenyje, kad pasitikėjimas institucijomis Lietuvoje ilgą laiką išlieka pakankamai žemas, galima būtų konstatuoti, kad demokratijos deficitas yra akivaizdus: demokratija nėra tiek įsigalėjusi, kad pati produkuotų pasitikėjimą institucijomis, o ir pačios institucijos neveikia taip efektyviai, kad generuotų pasitikėjimą jomis.

Be tradicinio nepasitikėjimo institucine žmogaus teisių apsauga Lietuvoje, dauguma respondentų pažymėjo, kad pažeistų lygių teisių gynimas – daug laiko ir pastangų (82 proc.) bei didelių finansinių išteklių (74 proc.) reikalaujantis procesas. Visa tai gali būti reikšminga priimant sprendimą ginti pažeistas teises.

Priežasčių neginti pažeistų teisių struktūroje reikšmingas ir viešinimo veiksnys, kadangi pažeistų lygių galimybių gynimas paprastai lydima tyrimo, į kurį įtraukiama visa eilė su įvykiu susietų artimos aplinkos žmonių. Manoma, kad tai gali pakenkti santykiams šeimoje (52 proc.) arba / ir su bendradarbiais (69 proc.), be to, anksčiau ar vėliau tai gali grėsti atleidimu iš darbo (78 proc.).

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos gyventojų požiūriu, diskriminaciją patyrę žmonės nesiima ginti savo teisių, nes: nori išsaugoti privatumą ir nenori, kad kiti žmonės apie tai sužinotų (77 proc.), taip pat bijo įgyti „skundiko“ reputaciją (66 proc.). Vis dėlto, žvelgiant į procentinę išraišką, baimė prisipažinti esant diskriminuojamam yra reikšmingesnė, negu baimė būti apkaltintam esant „skundiku“.

Be to, tyrimo duomenys parodė, kad pasiryžimui ginti pažeistas teises reikšmės turi informacijos apie pagalbą galinčias suteikti institucijas stygius. Dauguma respondentų (77 proc.) manė, kad žmonės nežino, kur galima būtų kreiptis patyrus diskriminaciją ir dėl kokių dalykų galima būtų skųstis (74 proc.). Tai konstatavo ir ankstesni tyrimai. Žmogaus teisių stebėjimo instituto duomenimis, 2016 m. 57 proc. gyventojų teigė nežinantys, kur galima kreiptis dėl pažeistų teisių, 2014 m. tokių buvo 54 proc., 2012 – 52 proc., 2010 – 49 proc. (ŽTISI, 2016). Visgi, skundų statistika

rodo, kad tik labai maža dalis gyventojų pasinaudoja šia teise. Ir nors skundų skaičius pamažu auga – LGKT duomenimis, pateiktų tarnybai skundų kiekis padidėjo nuo 31 skundo 1999 m. iki 261 skundo 2017 m. (LGKT ataskaita, 2017: 6) – visgi, pateikiamų skundų kiekis niekaip neatspindi realios žmogaus teisių užtikrinimo situacijos Lietuvoje.

3.2. Konflikto dėl diskriminacijos sprendimo piramidė: potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijos⁹

Siekiant giliau suprasti pažeistų lygių galimybių teisės atkūrimo socialines praktikas Lietuvoje, apklausos duomenų analizei buvo pasitelkta konflikto sprendimo piramidės schema. Piramidė apima tris konflikto sprendimo lygius: konfliktas sprendžiamas artimoje aplinkoje, konfliktas sprendžiamas socialinės mediacijos institucijų pagalba ir konfliktas sprendžiamas teisme. Remiantis apklausos duomenimis, sukonstruotos dvi konflikto sprendimo piramidės, reprezentuojančios sociologinės minties ir veiksmo dichotomijos atitinkamą kraštinę. Pirmą piramidę atspindi Lietuvos gyventojų *mintį*, kitaip sakant, potencialų veiksmą, sprendžiant galimą (hipotetinį ar įsivaizduojamą) dėl diskriminacijos kilusį konfliktą (žr. 3.1. pav.). Antra piramidė reprezentuoja Lietuvos gyventojų aktualų *veiksmą* realiai patirtos diskriminacijos atveju (žr. 3.2. pav.).

Potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijos, struktūruotos konflikto sprendimo piramidėse, neturi būti suprastos kaip empiriškai nustatyta (*observable*) realybė. Abi piramidės yra intelektualiniai konstruktai, sukurti tyrėjų, apklaustųjų ir socialinio konteksto dialektikoje, ir susieti su į tyrimą įtrauktų veikėjų lokaliu žinojimu (*local knowledge*). Konflikto, kilusio dėl diskriminacijos, sprendimo empiriškai nustatoma realybė, t. y. socialinės praktikos daugialypė įvairovė, glūdi taip vadinamoje „pilkojoje zonoje“ (*grey area*), esančioje tarp dviejų aprašytos dichotomijos kraštinių ir išsamiau gali būti atskleidžiama kokybinėse atvejų studijose, kai atkuriami konflikto sprendimo aktualiai eiga.

Teorijos požiūriu, dichotomijos yra vertingos ar net būtinos lyginant ir interpretuojant skirtingų visuomenės formų pobūdį, nes leidžia atskleisti įvairių socialinių realijų esminius bruožus (Giordano, 2017). Šiuo atveju, atlikto tyrimo duomenų palyginimas, išskiriant potencialų ir aktualų veiksmą, grafiškai yra atvaizduotas trečioje jungtinėje piramidėje (žr. 3.3 pav.).

⁹ Analizuojami duomenys yra publikuoti Alinos Žvinklienės ir Lilijos Kublickienės straipsnyje „Konflikto dėl diskriminacijos sprendimo konceptualizavimas: potencialaus ir aktualaus veiksmo dichotomija Lietuvos atveju“ *Filosofija, Sociologija*. 2018. T. 29. Nr. 4, p. 221–229.

Potencialaus veiksmo reprezentacija

Siekiant nustatyti gyventojų *mintį*, t. y. nuostatas į tai, kaip jie pasielgtų lygių teisių pažeidimo atveju, buvo užduotas klausimas „Įsivaizduokite, kad esate diskriminuojamas (darbo vietoje, švietimo ar ugdymo įstaigoje, paslaugų sferoje ar kt.) dėl jūsų lyties, amžiaus, tautybės, pažiūrų ir pan., kaip jūs elgtumėtės tokioje situacijoje?“ (žr. 3.1. pav.).

Apklaustos duomenys parodė, kad hipotetinėje diskriminacijos situacijoje tik labai nedidelė Lietuvos gyventojų dalis (4 proc.) teigė, jog jie pasirinktų pasišalinimo nuo konflikto strategiją. Kita vertus, tvirtai įsitikinusių, kad jie gintų savo pažeistas teises taip pat nebuvo daug – mažiau nei penktadalis (18 proc.) apklaustųjų. Daugumai Lietuvos gyventojų sprendimas ginti galimai pažeistas teisės ar pasišalinti nuo konflikto yra greičiau racionalaus pasirinkimo nei išankstinio nusistatymo, t. y. identiteto, klausimas – 78 proc. visų apklaustųjų į šį klausimą neatsakė ar pasirinko atsakymą „nežinau“.

Bazinį piramidės lygį sudaro konflikto sprendimo būdai, iš esmės grindžiami asmeniniais santykiais, neperžengiant vadinamosios artimos aplinkos ribų, kai konfliktas sprendžiamas artimoje aplinkoje. Teigiama ir rekomenduojama, kad daugelis konfliktų, įskaitant ir konfliktus kilusius dėl diskriminacijos, yra, gali ir turi būti išspręsti baziniame piramidės lygmenyje, kitaip sakant, vidaus tvarka.

Tyrimo duomenys suteikia pagrindo teigti, kad Lietuvos gyventojai nedemonstruoja didelio polinkio asmeniškai aiškintis su savo teisių pažeidėjais ar jų viršininkais. Taip, šiek tiek didesnė pusė visų apklaustųjų pažymėjo, kad jeigu jie patirtų diskriminaciją, tai asmeniškai aiškintųsi tiesiogiai su teisių pažeidėju (63 proc.) ar kreiptųsi į atsakingą darbuotoją, viršininką, darbdavį (60 proc.) ir taip bandytų spręsti susiklosčiusią situaciją. Lietuvos gyventojai, bandydami paveikti diskriminacijos kaltininką, dar mažiau būtų linkę pagalbos kreiptis į artimos aplinkos neformalius tarpininkus, tokius kaip bendradarbiai ar įtakingi pažįstami – tokį konflikto sprendimo būdą pasirinktų tik daugiau nei trečdalis Lietuvos gyventojų (36 proc.).

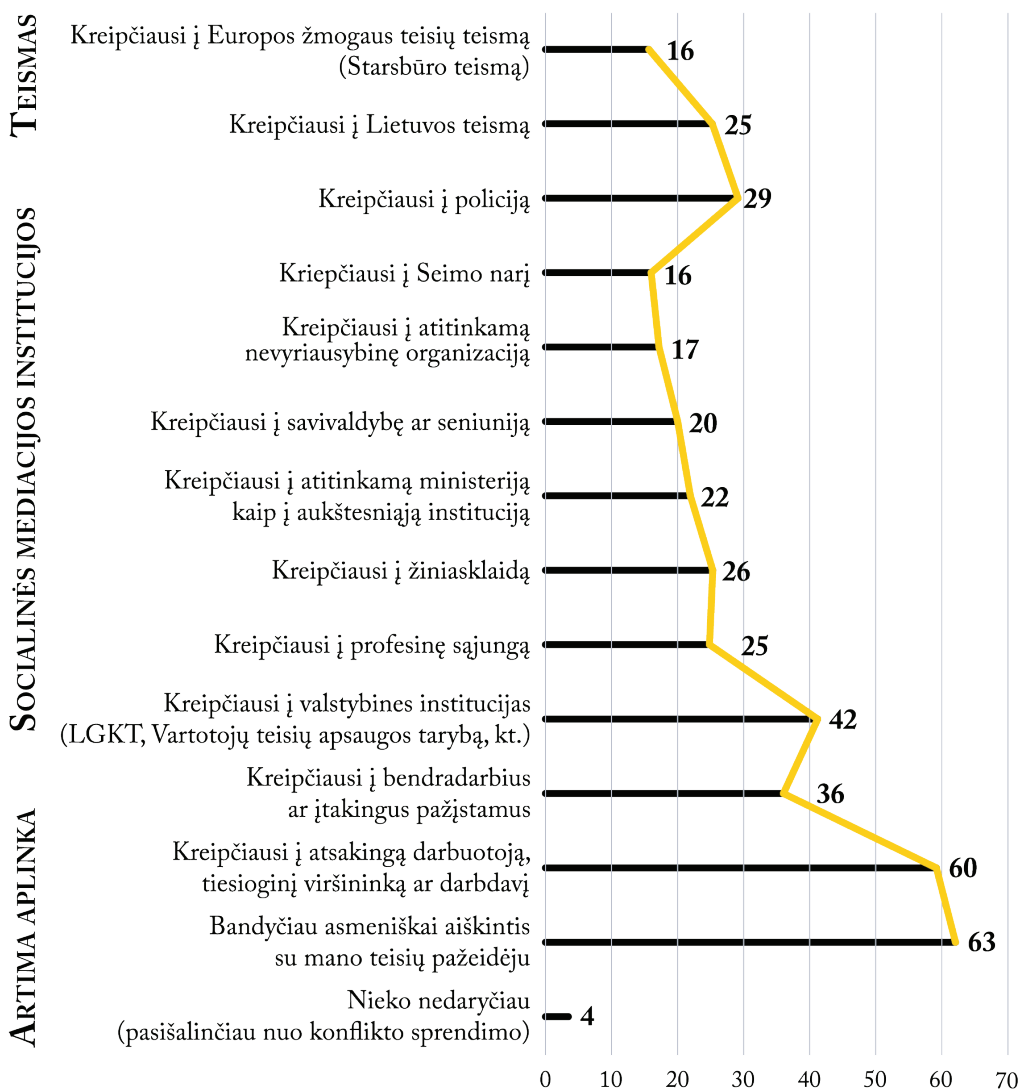
Konflikto piramidės tarpinis, t. y. socialinės mediacijos institucijų, lygmuo pasižymi tuo, kad konfliktas įgauna viešumą už institucijos, kurioje galimai įvyko diskriminacija, ribų ir numato atvejo tyrimą nepriklausomomis institucijomis ar bent aukštesniosios institucijos atliekamą tarnybinį patikrinimą. Socialinių mediacijos institucijų esminis vaidmuo yra konflikto sprendimas ne teismo būdu.

Formaliai, lygių galimybių principo įgyvendinimo kontrolė yra LGKT kompetencijoje ir tik į šią instituciją gyventojai turi kreiptis su skundu dėl galimos diskriminacijos. Tačiau teisė kreiptis į LGKT neeliminuoja gyventojų teisės kreiptis

į kitas valstybinės kontrolės nepriklausomas institucijas. Tuo labiau, kad diskriminacijos dimensija paprastai išvelgiama daugelyje viešojoje sferoje vykstančių konfliktų ir tik aktualus kreipimasis gali pareiškėjui atskleisti, ar pasirinktos institucijos kompetencija yra pakankama jo klausimui nagrinėti.

3.1. pav.

Potencialaus veiksmo piramidė, proc.

Tyrimo duomenys parodė, kad tarp socialinės mediacijos institucijų populiariausios yra valstybinės kontrolės nepriklausomos institucijos. Socialiniai partneriai, t. y. profesinės sąjungos ar pilietinės visuomenės organizacijos (NVO) ir pan., daug rečiau patenka į Lietuvos gyventojų akiratį kaip galimi instituciniai tarpininkai, sprendžiant diskriminacijos konfliktą. Taigi, maždaug pusė Lietuvos gyventojų dėl įsivaizduojamo lygių teisių pažeidimo būtų pasirengę kreiptis į LGKT, Darbo inspekciją, ar Vartotojų teisių apsaugos tarnybą (42 proc.). Ir tik kas ketvirtas apklaustasis (25 proc.) mano, kad dėl lygių teisių pažeidimo tikslinga būtų kreiptis į profesinę sąjungą, o maždaug kas šeštas Lietuvos gyventojas teigė, kad spręsdamas dėl diskriminacijos kilusį konfliktą, kreiptųsi į tokius tarpininkus, kaip nevyriausybinė organizacija (17 proc.) ar Seimo narys (16 proc.). Pastebėtina, kad galimybę kreiptis į nevyriausybines organizacijas ar Seimo narius dėl tarpininkavimo konflikto sprendime kiekybiškai numato vienodai mažas Lietuvos gyventojų skaičius.

Sąlyginai artimos aplinkos institucinis tarpininkas, galios ir kompetencijos požiūriu galintis paveikti ar nubausti diskriminacijos kaltininką, yra lygių teisių pažeidimo sritį atitinkanti ministerija, tačiau tik maždaug kas penktas apklaustasis (22 proc.) teigė, jog, esant konfliktui, kreiptųsi į atitinkamą ministeriją kaip į aukštesniąją instituciją.

Tradiciskai žiniasklaida vadinama ketvirtąją galia, nes, plačiai viešindama konfliktą, ji gali sužadinti socialinę refleksiją ir paveikti konflikto sprendimo eigą bei rezultatą. Iš esmės, žurnalistinis tyrimas gali būti vertinamas kaip tam tikra neteisminio tyrimo forma, kurio išvadamis remiantis konfliktą bandoma spręsti pasitelkus visuomenės nuomonę. Apklausa parodė, kad daugiau nei ketvirtadalis respondentų (26 proc.) mano, jog pažeistas teises tikslinga būtų ginti būtent žiniasklaidos pagalba.

Jeigu žiniasklaida yra kompetentinga nagrinėti bet kurį klausimą, tai policijos galios yra įstatymu nustatytos ir lygių teisių bei galimybių pažeidimų nagrinėjimas nėra tiesioginė policijos kompetencija. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad beveik trečdalis apklaustųjų (29 proc.) nurodė, jog diskriminacijos atveju jie kreiptųsi į policiją. Šie duomenys dar kartą patvirtina, kad diskriminacijos sąvoka viešajame diskurse nėra aiškiai apibrėžta ir gana didelė Lietuvos gyventojų dalis neturi pakankamai informacijos, į kokias institucijas reikėtų kreiptis, norint apginti savo lygias teises, o policija yra suvokiama kaip institucija, galinti tarpininkauti ar net išspręsti bet kurį konfliktą.

Aukščiausias ir paskutinis konflikto sprendimo piramidės lygmuo yra teismas. Be to, dabartinėje Lietuvoje teismas yra vienintelė institucija, suteikianti galimybę diskriminaciją patyrusiems asmenims siekti žalos atlyginimo. Vertinant Lietuvos gyventojų pasirengimą dėl diskriminacijos kilusį konfliktą spręsti aukščiausiu lygiu, t. y. kreiptis į teismą, galima pastebėti, kad potencialiai tokiam žingsniui teigė esąs pasirengęs kas ketvirtas apklaustasis. Kiek mažiau Lietuvos gyventojų (16 proc.) nurodė, kad kreiptųsi net į Europos žmogaus teisių teismą.

Kaip matome, 3.1. pav. pateikta hipotetinio konflikto sprendimo piramidės forma primena šachmatų figurą – Rikį. Svarbu atkreipti dėmesį, kad ši piramidė reprezentuoja Lietuvos gyventojų *mintį* arba, naudojant Makso Veberio terminologiją, idealų tipą, t. y. atspindi vyraujančio diskurso nulemtą potencialų veiksmą, sprendžiant hipotetinį su diskriminacija susijusį konfliktą. Tačiau net kaip ir potencialaus veiksmo idealus tipas, piramidė patvirtina egzistuojantį socialinį fenomeną, kad tik mažesnė įvardintų diskriminacijos faktų dalis tampa aktualiais pareiškimais ar ieškiniiais teismui.

Sociologiniu požiūriu, dėmesį patraukia ne tik Lietuvos gyventojų pasirengimas kovoti už savo lygias teises, bet ir santykinai didelis skaičius žmonių, nelinkusių konfliktą spręsti artimiausioje aplinkoje. Priminsime, kad tik 4 proc. visų apklaustųjų pareiškė, kad jie nieko nedarytų ir pasišalintų nuo konflikto sprendimo, jeigu jų teisės būtų pažeistos, o 63 proc. teigė, kad jie asmeniškai aiškintųsi su teisių pažeidėju, vadinasi, maždaug trečdalis Lietuvos gyventojų mano, kad tikslingiau konfliktą spręsti aukštesniu nei bazinis lygiu. Galimas dalykas, kad tai sąlygoja daugiau noras nubausti pažeidėją, negu pasirengimas asmeniškai išsiaiškinti problemą.

Aktualaus veiksmo reprezentacija

Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenys dar kartą patvirtina prielaidą, kad diskriminacijos diskursas mūsų šalyje nėra pakankamai „nusistovėjęs“ ir labai tikėtina, kad dalis gyventojų susiduria su diskriminacijos identifikavimo ir šios patirties įvardinimo problema. Taigi, penktadalis respondentų sakėsi asmeniškai (14 proc.) arba jų artimieji bei pažįstami (9 proc.) patyrę diskriminaciją. Tačiau tokia pat dalis apklaustųjų (23 proc.) negalėjo identifikuoti, ar jie yra patyrę diskriminacinį įvykį. Kita vertus, išlieka atviras klausimas, kokia dalis Lietuvos gyventojų gali viešai, net ir anoniminės apklausos sąlygomis, prisipažinti, kad jie buvo ar yra diskriminuojami. Tikėtina, kad žmonių negalėjimas atsakyti į klausimą, ar yra patyrę diskriminaciją, gali būti susijęs su racionalaus sprendimo veiksmu, t. y. su nenoru ar vengimu viešai pripažinti diskriminacijos patirtį, siekiant apsaugoti identitetą ir savivertę.

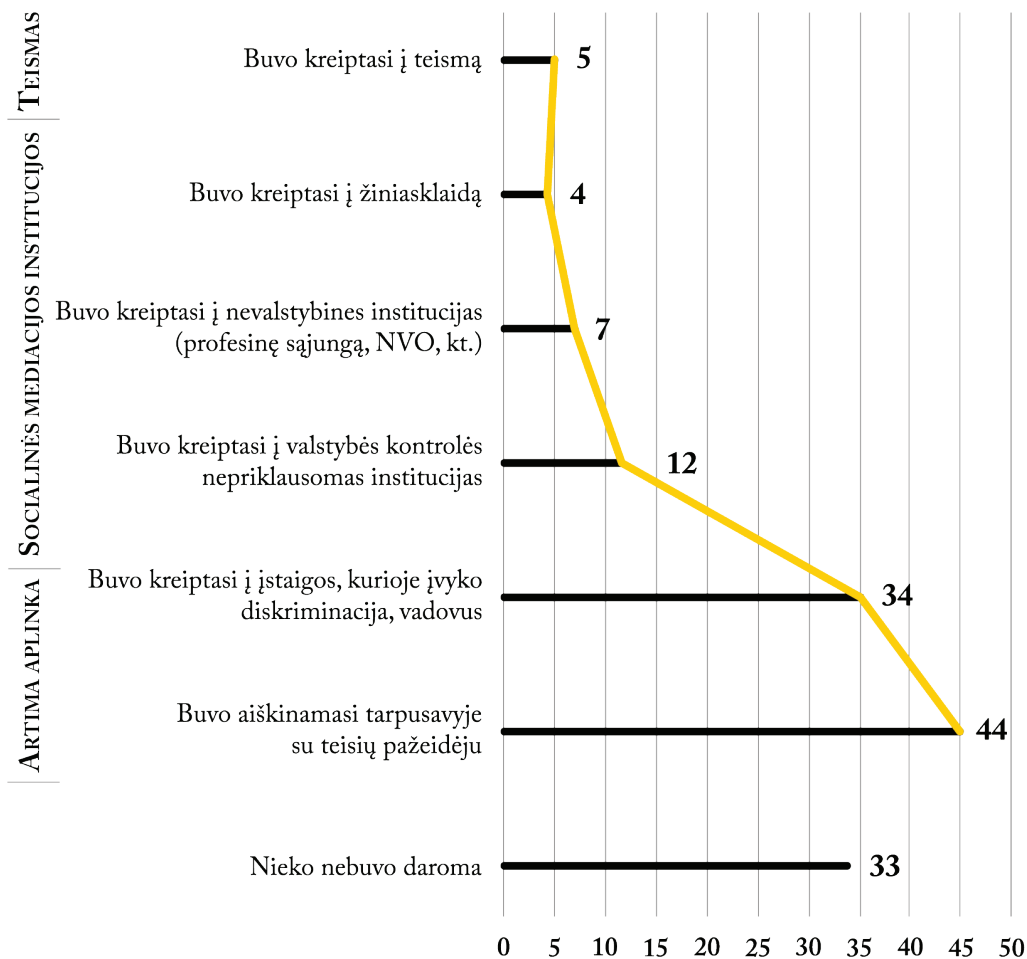
Pažymėtina, kad trečdalis Lietuvos gyventojų (33 proc.), susidūrusių su aktualia, o ne įsivaizduojama diskriminacija, pažymėjo, kad jie nesiėmė jokių veiksmų savo pažeistoms teisėms apginti ir pasirinko pasišalinimo nuo konflikto sprendimo poziciją (žr. 3.2. pav.)¹⁰.

10 Svarbu atkreipti dėmesį, kad piramidė nereprezentuoja nei aktualių veiksmų nuoseklumo, nei rodo kokiam lygmenyje konfliktas buvo išspręstas, įskaitant pasitraukimą iš konflikto. Teoriškai, nukentėjęs nuo diskriminacijos asmuo gali „peršokti“ bazinį lygmenį ir tiesiogiai kreiptis į nepriklausomas valstybines institucijas ar net teismą. Tačiau tiek baziniame, tiek tarpiniame konflikto sprendimo lygmenyje gali būti kreipiamasi į teisininkus, kurie turėtų užtikrinti kliento veiksmų eiliškumą ir visumą, kas teismo atveju tampa įrodymu, jog nuo diskriminacijos nukentėjusi pusė išnaudojo visas galimybes išspręsti konfliktą ne teismo būdu. Be to, profesionalūs teisininkai paprastai klientams pataria vengti teismo nagrinėjamo, kas gali turėti įtakos nukentėjusio nuo diskriminacijos pasitraukimui bet kuriame piramidės lygmenyje.

Tyrimo duomenys taip pat patvirtino pasirenkamų konflikto sprendimo būdų, struktūruotų pagal analitinius lygius, kiekybinę mažėjimo tendenciją tarp realiai patyrusių diskriminaciją asmenų. Taigi, baziniame lygmenyje konfliktas dėl lygių teisių pažeidimo dažniausiai sprendžiamas nukentėjusiam ir jo teisių pažeidėjui aiškinantis tarpusavyje (44 proc.) arba kreipiantis į įstaigos, kurioje įvyko diskriminacija, vadovus ir bandant problemą išspręsti jiems tarpininkaujant (34 proc.).

3.2. pav.

Aktualaus veiksmo piramidė*, proc.

* Paremta Lietuvos gyventojų atsakymais į klausimą „Jeigu jūs arba jūsų artimieji ir pažįstami patyrėte diskriminaciją, kaip ši situacija buvo išspręsta?“

Tarpiniame lygmenyje tik apie dešimtadalis (12 proc.) diskriminaciją patyrusių Lietuvos gyventojų sakė, jog jie kreipėsi į nepriklausomas valstybines institucijas ir savo teisių gynimo galimybes aiškinosi ar net gynė pasinaudodami valstybinių institucijų, tokių kaip Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Darbo inspekcija, Vartotojų teisių apsaugos tarnyba ir pan., procedūromis. Dar mažesnė diskriminaciją patyrusių asmenų dalis (apie 7 proc.) kreipėsi į nevalstybines institucijas (profesinę sąjungą, nevyriausybinės organizacijas, kt.). Taip pat nedidelė dalis (4 proc.) diskriminaciją patyrusių Lietuvos gyventojų savo teises gynė žiniasklaidos pagalba.

Aukščiausią piramidės lygmenį pasiekė mažuma diskriminacijos patirtį turinčių apklaustųjų – į teismą dėl lygių teisių pažeidimo kreipėsi tik apie 5 proc. Lietuvos gyventojų. Šiame lygmenyje išryškėjo lyties aspektas – vyrai šį konflikto sprendimo būdą rinkosi dažniau nei moterys (8 proc. ir 2 proc. atitinkamai). Tai iš esmės palaiko prielaidą, kad Lietuvos visuomenėje pažeistų teisių (ne)gynimas yra sudedamoji asmeninio identiteto dalis, galimai turinti lyties dimensiją.

Aktualaus veiksmo konflikto sprendimo piramidė savo forma primena apverstą taurę (žr. 3.2. pav.), kaip ir jau minėtame 1980 m. JAV atliktame tyrime. Tai leidžia daryti prielaidą, kad besiformuojančios lygių galimybių apsaugos sistemos sąlygomis žmonių aktualių veiksmų pasirinkimas diskriminacijos situacijoje greičiau yra panašus, negu skirtingas.

Potencialaus ir aktualaus veiksmo santykis

Potencialaus ir aktualaus veiksmo (minties ir veiksmo) dichotomijos kraštinių kiekybinė išraiška demonstruoja gana ryškius skirtumus (žr. 3.3. pav.). Skiriasi ir potencialaus, ir aktualaus veiksmo konflikto sprendimo piramidės formos (žr. 3.1. ir 3.2. pav.).

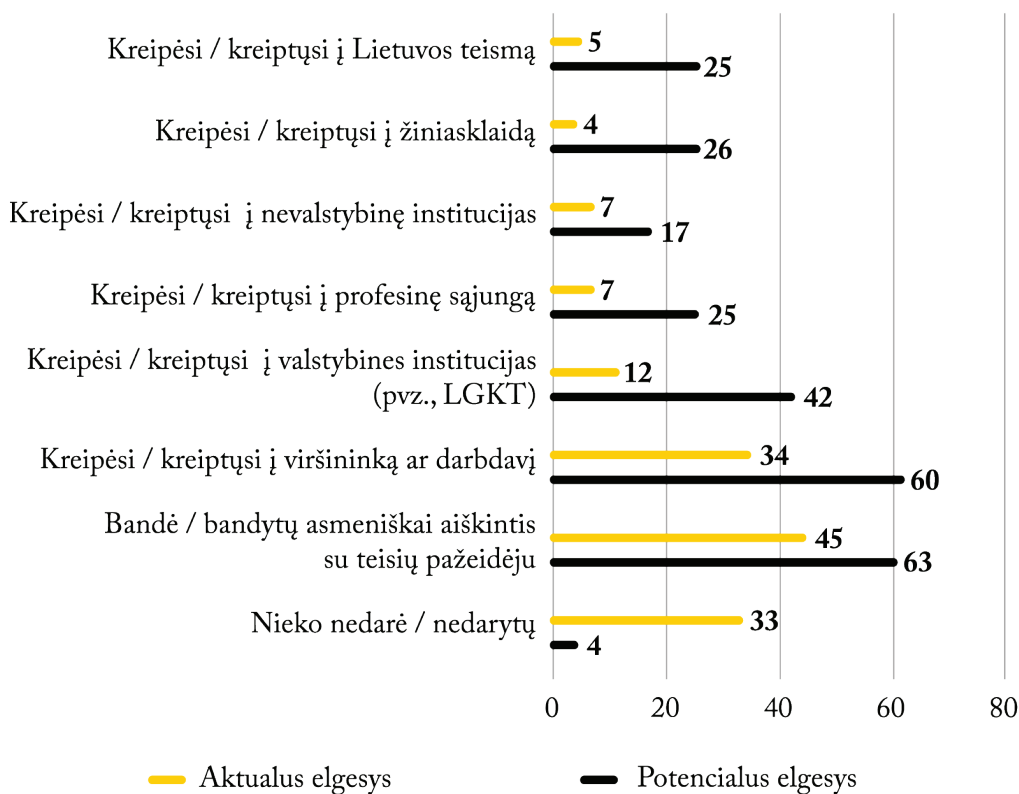
Iš esmės, vadovaujantis racionalaus pasirinkimo priimant sprendimą, t. y. naudos ir sąnaudų santykio, koncepcija, skirtumai tarp potencialaus ir aktualaus veiksmo nestebina. Pareiškusiųjų pasirengimą imtis tam tikrų veiksmų galimos diskriminacijos atveju yra daug daugiau, negu sakiusių, kad jie būtent taip pasielgė realiai susidūrę su lygių teisių pažeidimu. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad susidūrus su diskriminacija pasišalinusių nuo konflikto sprendimo buvo net 10 kartų daugiau, negu numatančių taip daryti galimos (įsivaizduojamos) diskriminacijos atveju.

Potencialaus ir aktualaus veiksmo duomenų palyginimas rodo, kad kiekybine prasme Lietuvos gyventojai dažniausiai linę konfliktą spręsti baziniame, t. y. artimos aplinkos lygyje, nors teigiančių, kad hipotetinės diskriminacijos atveju imtųsi asmeniškai aiškintis su jų teisių pažeidėju arba kreiptųsi į atsakingą darbuotoją ar darbdavį, yra maždaug trečdaliu daugiau nei praktiškai tai įgyvendinusių aktualios diskriminacijos atveju.

Institucinių tarpininkų paslaugomis paprastai pasinaudojama, kai konfliktas nėra išspręstas baziniame lygmenyje (jeigu tai bandyta daryti). Todėl suprantama, kad į socialinės mediacijos institucijas kreipėsi ar manė, kad būtų tikslinga kreiptis, mažesnė dalis apklaustųjų. Pastebėtina, kad į nepriklausomas valstybines institucijas dėl lygių teisių pažeidimo realiai kreipėsi net 3,6 karto mažiau žmonių nei buvo sakančių, kad kreiptųsi, į profsąjungą – 3,8 karto mažiau, į nevyriausybinės organizacijas – 2,6 karto mažiau.

3.3. pav.

Potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijų palyginimas, proc.

Mažas aktualiai besikreipiančių į socialinius partnerius ar nevyriausybinės organizacijas nukentėjusių nuo diskriminacijos skaičius gali būti sąlygotas objektyvių veiksnių, tokių kaip narystė profesinėje sąjungoje, kompetentingos nevyriausybines organizacijos prieinamumas ir pan. Tačiau, apklausos duomenys parodė, kad ir į nepriklausomas valstybines institucijas realiai kreipiasi nedaugelis (12 proc.). Todėl yra

prielaidų manyti, kad greičiau konflikto viešinimas, o ne tarpininkavimo institucijų žinomumas ir / ar nepasitikėjimas (kaip įprasta manyti tyrėjų), yra reikšmingas priimant sprendimą perkelti dėl diskriminacijos kilusio konflikto nagrinėjimą už artimos aplinkos ribų. Šią prielaidą iš esmės patvirtina ir aktualus besikreipiančių į žiniasklaidą skaičius, kuris yra beveik 6 kartus mažesnis lyginant su šį veiksma numatančiais hipotetinės diskriminacijos atveju (4 proc. ir 26 proc. atitinkamai).

Lyginant apklausos duomenis aukščiausiam, t. y. teismo, lygyje dėmesį atkreipia ne tiek nustatytas „atotrūkis“ tarp potencialaus ir aktualaus veiksmo, kiek apskritai mažas skaičius žmonių, pasirinkusių tokį konflikto sprendimo būdą. Tyrimo duomenimis į teismą dėl lygių teisių pažeidimo realiai kreipėsi tik 5 proc. žmonių, nors 25 proc. Lietuvos gyventojų teigė, kad taip elgtųsi, jei jų teisės būtų pažeistos. Mažą aktualiai besikreipiančių į teismą žmonių skaičių galima interpretuoti kaip nuorodą į konflikto sprendimą žemesniuose lygmenyse (artimos aplinkos ar socialinės mediacijos institucijų). Kita vertus, mažam kreipimuisi į teismą skaičiui reikšmingas gali būti ne tiek konflikto išsprendimas, kiek lokalinio žinojimo apie teismų praktiką veiksnys, turintis įtaką aktualaus veiksmo racionaliam pasirinkimui. Tarp pažeistų teisių atkūrimo barjerų be *tradicio* nepasitikėjimo žmogaus teisių apsaugos institucijoms, daugelis Lietuvos gyventojų pažymėjo, kad tai yra daug laiko ir pastangų (82 proc.) bei didelių finansinių išteklių (74 proc.) reikalaujantis procesas.

Analitinių konflikto sprendimo piramidžių kraštinių palyginimas empiriškai patvirtino, kad potencialūs veiksmai nebūtinai sutampa su aktualiais veiksmais, kurių imasi žmonės realiai susidūrę su diskriminacija. Taip pat pažymėtina, kad pasirinkamus konflikto sprendimo būdus struktūruojant pagal analitinius lygius, tiek potencialaus, tiek ir aktualaus veiksmo atveju stebima kiekybinė mažėjimo tendencija, kurios viršūnėje yra bylinėjimasis teisme.

JAV teisininkų nuomone, egzistuojančios amerikietiškos socialinės normos dažnai atgrasina žmonės ginti savo teises teisme, jos neretai yra reikšmingesnės nei užtikrintas bylos laimėjimas ir numatoma ekonominė nauda (Bayern, 2005). Šio tyrimo atveju, socialinių normų reikšmingumas skundų ir bylinėjimosi atžvilgiu taip pat svarbus ir išreikštas per viešumo veiksnį. Tačiau pažymėtina, kad tokį pažeistų teisių atkūrimo barjerą, kaip baimė įgyti „skundiko“ reputaciją, pasirinko tik kiek didesnė pusė visų apklaustųjų (66 proc.). Todėl klausimas, kaip skundėjas-pareiškėjas-ieškovas vertinimas Lietuvos visuomenėje, lieka atviras.

Apibendrinimas

Pristatyti reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenys leidžia teigti, kad lygių galimybių ir, atitinkamai, diskriminacijos diskursas Lietuvoje vis dar formuojasi, kas reikšminga aktualios diskriminacijos įvardinimui, nes šalies gyventojai,

tikėtina, turi sunkumų atpažinti diskriminaciją. Apklausos rezultatai parodė, kad diskriminacijos suvokimas ir atpažinimas yra sudėtingas, kadangi tik 20 proc. respondentų aiškiai supranta, kokios situacijos gali būti priskirtos diskriminacijai, o 23 proc. respondentų, nepriklausomai nuo to, kaip supranta diskriminaciją, negali pasakyti, ar yra ją patyrę, ar – ne. Tyrimo duomenys taip pat patvirtino, kad nustatyti tikrąsias diskriminacijos paplitimo apimtis yra sunku. Remiantis esamais duomenimis, galima kalbėti tik apie bendras tendencijas, kurios rodo, kad didžioji dalis diskriminacijos įvyksta darbo santykių srityje ir šią diskriminacijos formą žmonės atpažįsta lengviausiai, tačiau lieka neaišku, kiek diskriminacijos atvejų lieka nutylėti arba kiek jų nėra atpažįstami arba nepriskiriami diskriminacijai.

Svarbus šio tyrimo rezultatas yra ir tas, kad žmonės yra linkę visų pirma pasitikėti savo jėgomis ir spręsti su diskriminacija susijusius klausimus patys, be to, kreipimasis į atsakingas institucijas nėra suvokiamas kaip pirmas ir svarbiausias galimas pasirinkimas, siekiant kovoti už savo pažeistas teises. Nepasitikėjimas valstybe ir jos gebėjimu apginti piliečių teises respondentų yra laikomas esminiu demotyvuojančiu veiksniu, atgrasančiu žmones nuo kovos už savo teises.

Tyrimas patvirtino, kad dėl diskriminacijos kilusio konflikto sprendimo būdų pasirinkimams, juos struktūruojant pagal analitinius lygius piramidėje, kurios viršūnėje yra bylinėjimasis teisme, būdinga kiekybinio mažėjimo tendencija. Tai reiškia, kad dažniausiai konflikto sprendimas apsiriboja artima aplinka ir rečiausiai konflikto sprendimas yra perkeliamas į teismą.

Analizei naudojamų konflikto sprendimo piramidžių kraštinių palyginimas empiriškai patvirtino, kad potencialūs veiksmai nebūtinai sutampa su aktualiais veiksmais, kurių imasi žmonės realiai susidūrę su diskriminacija. Tyrimo duomenys parodė, kad potencialiai dauguma Lietuvos gyventojų yra linkę ginti savo pažeistas teises, o ne pasišalinti nuo konflikto sprendimo. Tačiau aktualiai, net trečdalis diskriminaciją patyrusių žmonių nesiėmė jokių veiksmų ir pasišalino nuo konflikto sprendimo. Be to mažiau nei pusė apklaustųjų Lietuvos gyventojų aktualiai nėra linkę dėl diskriminacijos kilusį konfliktą spręsti net artimoje aplinkoje. Šiuo atveju reikšmingas yra viešumo veiksnys, kuris formalizuojasi jau socialinės mediacijos lygmenyje. Socialinių normų perspektyvoje, diskriminacijos fakto viešinimas yra tiesiogiai susijęs su skundėjo–pareiškėjo–ieškovo reputacijos vertinimu Lietuvos visuomenėje. Lietuvos žmonių vengimas kreiptis į teismus dėl pažeistų teisių atkūrimo, viešoje erdvėje, ypač žmogaus teisių ekspertų, vertinamas greičiau kaip visuomenės (pilietiškumo) trūkumas nei privalumas. Tačiau asmuo, viešindamas diskriminaciją, kuria nevienareikšmiškai vertinamą situaciją. Jo veiksmai gali būti vertinami kaip formalios ar normatyvinės (įstatymu įtvirtintos) socialinės tvarkos išsaugojimas, kaip pilietiškumo išraiška ir, priešingai, kaip neformalios, t. y. savaime suprantamos socialinės aplinkos destabilizavimas.

IV SKYRIUS. LYGIŲ GALIMYBIŲ UŽTIKRINIMO SOCIALINĖ PRAKTIKA: NUKENTĖJUSIŲJŲ NUO DISKRIMINACIJOS ASMENINĖ PATIRTIS

Pažeistų teisių į lygias galimybes ir nediskriminavimą atkūrimo socialinė praktika yra centrinis šios studijos klausimas, todėl šiame skyriuje, remiantis kokybinio tyrimo duomenimis, nagrinėjama individuali diskriminacijos patirtis, pateikiant atskirų atvejų analizę, pristatant diskriminaciją patyrusių žmonių požiūrius bei ekspertų įžvalgas.

Individualios patirties analizei ir pažeistų teisių atkūrimo socialinės praktikos nagrinėjimui pasirinkti 4 įstatymu draudžiami diskriminacijos pagrindai: diskriminacija dėl lyties (įskaitant seksualinį priekabiavimą), diskriminacija dėl lytinės orientacijos, diskriminacija dėl negalios ir diskriminacija dėl rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės.

4.1. Diskriminacijos lyties pagrindu patirtis

Moterų ir vyrų lygybė buvo užtikrinta jau 1922 metų Lietuvos Respublikos konstitucijoje (LRK 1922, 10 straipsnis), tačiau draudimas diskriminuoti lyties pagrindu pirmą kartą įteisintas tik Moterų ir vyrų lygių galimybių (toliau – MVLG) įstatyme 1998 m. Seksualinis priekabiavimas kaip viena iš diskriminacijos lyties pagrindu formų teisiškai institucionalizuotas MVLG įstatyme 1990-ųjų pradžioje.

Lyties sąvoka nepraranda politinės reikšmės Lietuvoje ir, tokiu būdu, yra reikšminga lygių galimybių ir nediskriminavimo politikos įgyvendinimo galimybėms. Kol kas LR Seimas neratifikavo Europos Tarybos Konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo, t. y. Stambulo konvencijos (Stambulo konvencija, 2011), taip pat diskutuojama dėl lyties apibrėžimo. Debatų centre yra angliška sąvoka „gender“ ir Vyriausybės kanceliarijos patvirtintas jos lietuviškas vertimas „lytis socialiniu aspektu“. Gender, t. y. socialinę lytį, galima suprasti kaip socialiai

konstruojamą kontinuumą tarp moteriškumo ir vyriškumo, bet kaip analitinė kategorija gender pirmiausia nurodo į galios santykius tarp lyčių, kurių socialinėje praktikoje yra daugiau negu tradicinė dichotomija – moteris ir vyras (Žvinklienė, 2006).

Moterys, kaip galios santykių atžvilgiu pažeidžiamiausia grupė, yra šio skyriaus nagrinėjamų diskriminacijos dėl lyties, įskaitant seksualinį priekabiavimą, atvejų centre.

Moterų diskriminacija

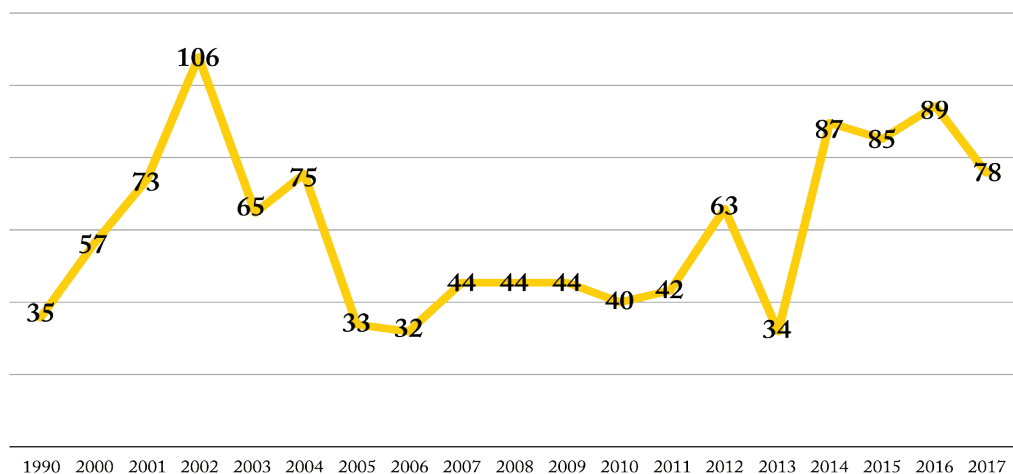
Lyčių lygybės ir moterų diskriminacijos klausimai yra gerai išstudijuoti socialiniuose moksluose ir nagrinėjami visuomenės nuomonės ir statistiniuose tyrimuose. Lyčių (ne)lygybės situaciją pateikia, pavyzdžiui, *Eurobarometro* apklausos, *Gender Equality Index* ir *The Global Gender Gap* tyrimai.

Dėl tyrimų gausos apsiribojama paskutiniais Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (toliau – LGKT) pastebėjimais, kad Lietuvoje, nepaisant tarptautiniu ir nacionaliniu lygiu prisiimamų įsipareigojimų įgyvendinti lyčių lygybės principą ir nepaisant esamo abiem lytims palankaus darbo santykių reguliavimo, nevienodas moterų ir vyrų traktavimas, arba diskriminacija dėl lyties, yra viena iš labiausiai paplitusių diskriminacijos rūšių.

Nuo 2005 metų įsigaliojus Lygių galimybių įstatymui, kuris išplėtė diskriminacijos pagrindų sąrašą, LGKT atliekami diskriminacijos dėl lyties tyrimai, lyginant su kitų diskriminavimo pagrindų tyrimais, sudaro didžiausią dalį. Tyrimų dėl galimos diskriminacijos lyties pagrindu statistika pateikta 4.1. pav.

4.1. pav.

Tyrimų dėl galimos diskriminacijos lyties pagrindu dinamika

Šaltinis: LGKT ataskaitos 1999–2017 m.

Kaip jau minėta, kreipimūsi į LGKT skaičius nereprezentuoja diskriminacijos masto, o greičiau atspindi teisinio, socialinio ir ekonominio konteksto bei asmeninės situacijos tarpusavio sąveiką.

Didžioji dalis LGKT tyrimų dėl diskriminacijos lyties pagrindu atliekama darbo santykių srityje, tarp kurių dominuoja tyrimai dėl galimai diskriminuojančių darbo skelbimų. Taip pat nemažai atliekama tyrimų, skirtų moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimams vartotojų teisių apsaugos srityje – didelę jų dalį sudaro tyrimai dėl galimo moterų žeminimo prekių ir paslaugų reklamose. Tai leidžia formuluoti prielaidą, kad Lietuvoje dauguma skundų dėl galimos diskriminacijos lyties pagrindu pareiškėjų kreipiasi į LGKT siekdami paneigti tradicinį „lyčių kontraktą“, kuriame moterų ir vyrų vaidmenys visuomenėje yra pakankamai griežtai apibrėžti.

Šalia to, skundų dėl diskriminacijos lyties pagrindu gausėjimas, lyginant su pirmais LGKT veiklos metais, rodo socialinės refleksijos lyčių lygybės klausimams aktyvizavimą Lietuvos visuomenėje.

LGKT duomenimis tarp skundų, tiesiogiai susietų su galima diskriminacija dėl lyties darbo santykių srityje, įskaitant valstybės tarnyboje, dominuoja skundai dėl moterims nesudarytų lygių su vyrais galimybių įsidarbinti, daryti karjerą, kelti kvalifikaciją, gauti tokį patį darbo užmokestį ar įstatymu nustatytas pašalpas, atostogas ir pan. LGKT pastebi, kad tokių skundų yra mažuma, be to, pastaruoju metų pasitebima jų mažėjimo tendencija. Tai sietina su 2012 m. įsteigtų Darbo ginčų komisijų¹¹ kompetencijų plėtra. Remiantis Valstybinės darbo inspekcijos (toliau – VDI) informacija, šiuo metu Lietuvoje veikia 19 Darbo ginčų komisijų (VDI svetainė). Tikėtina, kad dalis asmenų, nukentėjusių nuo diskriminacijos darbo santykių srityje, priimdami sprendimą konfliktą perkelti į socialinės mediacijos lygmenį, apsvarsto tokią alternatyvą LGKT kaip VDI.

Vis dėlto dažniausiai diskriminaciją patyrę žmonės apsiriboja LGKT teisinėmis paslaugomis, o teismą pasiekia tik nedaugelis su diskriminacija susijusių bylų.

Diskriminacijos dėl lyties atvejų pavyzdžiai

Gilesnei analizei pasirinkti keli ypatingo žiniasklaidos dėmesio susilaukę diskriminacijos dėl lyties atvejai.

Vieną iš nedaugelio bylų dėl diskriminacijos iškėlė užsienio šalies ambasados Lietuvoje vertėja, kuri, pranešusi darbdaviui apie nėštumą, buvo atleista iš darbo

---

¹¹ Darbo ginčų komisija – privalomos ikiteisminio darbo ginčų nagrinėjimo institucijos, įsteigtos prie Valstybinės darbo inspekcijos teritorinių skyrių.

(Byla 2A-949/2013). Byloje buvo suformuluota pretenzija dėl multidimensinės diskriminacijos – lyties ir negalios pagrindais. Tačiau teismas pripažino tik diskriminaciją dėl lyties, kurios pasekmė buvo neteisėtas atleidimas iš darbo, ir priteisė atsakovui atlyginti tik dalį prašytos turtinės bei neturtinės žalos. Šią 2012 m. pasibaigusią bylą galima priskirti prie strateginio bylinėjimosi (*strategic litigation*) bylų. LGKT buvo institucija, teikianti išvadą byloje.

Galima pažymėti, kad ieškovės advokatė 2014 m. pelnė nacionalinės lygybės ir įvairovės apdovanojimą Metų žmogaus teisių advokato kategorijoje (Delfi, 2014-02-20), tačiau Seimas atmetė jos kandidatūrą į Lygių galimybių kontrolieriaus postą tais pačiais metais (Lietuvos žinios, 2014-11-25). Tai suteikia pagrindą manyti, kad aktyvūs žmogaus teisių gynėjai nėra pageidautini valstybės tarnyboje.

Dėl informacijos stokos nėra galimybės įvertinti diskriminacijos viešinimo reikšmės teismą laimėjusios ieškovės (vertėjos) dabartinei karjerai. Remiantis tyrime dalyvavusių ekspertų informacija, nuo 2008 m., kai vertėja buvo atleista iš darbo, iki 2012 m., kai priimta apeliacinio teismo nutartis, ir kurią laiką po apeliacinio teismo, ieškinį dėl diskriminacijos pateikusi moteris nedirbo. Tikėtina, kad nedarbo priežastis didžiąja dalimi buvo susijusi su vaiko priežiūra ar sveikatos problemomis.

Antras atvejis – tai Kontrolierės atvejis. Moterų su mažamečiais vaikais pažeidžiamumo darbo rinkoje socialinę praktiką reprezentuoja Lygių galimybių kontrolierės diskriminacijos dėl lyties atvejis, kuris pavišintas žiniasklaidoje (Delfi, 2017-12-12; TV3, 2017-12-12).

Ši istorija įvyko 2017 metais, kai ką tik pagimdžiusi Kontrolierė nutarė grįžti į darbą ir dirbti puse etato. Jai esant vaiko priežiūros atostogose ją pavadavęs kontrolierius (vyras) dirbo puse etato. Tačiau į Kontrolierės prašymą darbdavys, t. y. Seimo pirmininkas, neatsižvelgė dėl galimai nelygaus moterų ir vyrų šeiminių pareigų traktavimo. Galiausiai, Seimo valdyba nutarė, kad jeigu Kontrolierė nori grįžti į darbą, ji turi dirbti tik visu etatu, šį sprendimą motyvuodama Kontrolierės pareigų unikalumu. Kontrolierei teko sutikti grįžti vadovauti LGKT veiklai visu etatu.

Šioje istorijoje Kontrolierė, atstovaudama instituciją, atliekančią socialinės mediacijos funkcijas sprendžiant dėl galimos diskriminacijos kilusius konfliktus, akcentuoja pati patyrusi diskriminaciją dėl lyties ir dėl šeiminių padėties bei kelia motinystės ir karjeros derinimo galimybių ir jų institucinio užtikrinimo Lietuvoje klausimą.

Šiam atvejui taikant analitinę konflikto sprendimo piramidę, galima daryti prielaidą, kad įvardinus diskriminaciją ir suformulavus kaltinimus, konfliktas buvo sprendžiamas baziniame piramidės lygmenyje, t. y. vidaus tvarka. Tikslas iš esmės buvo

pasiiektas. Įvertinusi visą konflikto sprendimo teisinį ir politinį kontekstą, Kontrolierė atsisakė konflikto sprendimo teisme (nors tyrime dalyvavusių ekspertų teigimu buvo raginama imtis šio žingsnio) ir priėmė sprendimą sutikti su darbdavio sąlygomis. Tačiau, Kontrolierė neatsisakė konflikto viešinimo.

Trumpalaikėje perspektyvoje diskriminacijos fakto viešinimo reikšmė Kontrolierės karjerai yra neutrali. Šio metu Kontrolierė vykdo savo pareigas ir, galimai, perspektyvoje pateiks Seimui pasiūlymus dėl įstatymo pataisų, užtikrinančių profesinių ir šeimos pareigų derinimo lankstumą. Jos pačios žodžiais tariant „Šeimos pagausėjimas neturi reikšti ultimatumo“ (LGKT naujienos, 2018-08-29).

Kontrolierė savo pavyzdžiu parodė, kad konfliktai darbo santykiuose pirmiausia turėtų būti sprendžiami „vidaus tvarka“, tačiau viešinimas turi aiškiai pridėtinę socialinę vertę.

Apibendrinimas

Pateikti diskriminacijos dėl lyties atvejai demonstruoja, kad konflikto sprendime visada egzistuoja alternatyvos: nuo visiško pasišalinimo iš konflikto, konflikto sprendimo artimoje aplinkoje iki socialinės mediacijos institucijų ir net teismo. Pirmas, t. y. vertėjos, atvejis demonstruoja, kad konflikto sprendimo perkėlimas į teismo lygį, iš esmės, yra sąlygotas tokio kraštutinio diskriminacijos dėl lyties rezultato, kaip atleidimas iš darbo. Šiuo atveju, greičiau kreipimasis į teismą, negu pasišalinimas nuo konflikto, yra racionalus pasirinkimas, nes teismo nagrinėjimas suteikia bent turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo tikimybę. Lygių galimybių kontrolierės atvejis rodo, kad netiesiogiai, savo pavyzdžiu, rekomenduojamas reakcijos į diskriminaciją variantas yra konflikto sprendimas artimoje aplinkoje, t. y. institucijos ar organizacijos „vidaus tvarka“. Toks konflikto sprendimo būdo pasirinkimas greičiau yra racionalizuojamas darbo vietos ir karjeros tęstinumo išsaugojimo siekiu ribotos darbo rinkos kontekste.

Moterų diskriminacija darbo santykiuose, iš esmės, yra neatskiriama socialinio gyvenimo dalis ir diskriminavimo lyties pagrindu priežastys, tokios kaip nėštumas ar motinystė, nežadina ypatingos socialinės refleksijos net paviešinus diskriminacijos faktą. Tikėtina, kad dėl nėštumo ar motinystės kilusio konflikto paviešinimas neturi neigiamos įtakos karjerai. O štai pasirinktas konflikto sprendimo lygis (ar konfliktas sprendžiamas vidaus tvarka, ar teisme) gali būti reikšmingas karjeros tāsai.

Seksualinis priekabiavimas

Dabartinis seksualinio priekabiavimo traktavimas kaip vieno iš diskriminacijos lyties pagrindu variantų pirmiausiai buvo įtvirtintas Jungtinių Amerikos Valsti-

jų (toliau – JAV) teisėje sąsajoje su 1970–1980 m. rezonansinėmis seksualinio priekabiavimo bylomis (Zippel, 2006). Daugelis moterų, pateikusių ieškinius dėl seksualinio priekabiavimo darbo santykių srityje, buvo afro-amerikietės ir pilietinių teisių aktyvistės, kurios pilietinių teisių principus pritaikė lyčių diskriminacijai (The Nation, 2017-10-20).

Dabartinis seksualinio priekabiavimo reguliavimas ES šalyse grindžiamas Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, kuri ne tik apibrėžia seksualinį priekabiavimą kaip nepageidaujama elgesį, susijusį su asmens lytimi, bet ir nurodo tokio elgesio tikslus kaip siekiančius pažeisti žmogaus orumą ir sukurti priešišką ir žeminančią, užgaulingą aplinką (Europos parlamento ir Tarybos direktyva, 2002).

Lietuvos socialinis ir teisinis kontekstas

2017 m. simboliškai kovo 8-ios, t. y. tarptautinės moters dienos, išvakarėse Lietuvoje prasidėjo seksualinio priekabiavimo skandalų virtinė. Seksualiniu priekabiavimu buvo viešai apkaltinti politinio ir kultūrinio bei pramogų pasaulio atstovai. Dešimtmčio senumo frazė „Me Too“, kaip vienas iš pagalbos išgyvenusioms seksualinę prievartą moterims būdų, tapo anti-seksualinio priekabiavimo judėjimo šūkiu (Chicago Tribune, 2017-12-08). Įtakingas JAV savaitraštis „Time“ #metoo, t. y. tylos laužytojus, išrinko 2017 m. asmeniu (Time, 2017-12-18).

Lietuvoje #metoo judėjimo, kai patyrusieji seksualinį priekabiavimą ar prievartą dalinasi savo patirtimi žiniasklaidoje ir socialiniuose tinkluose, svarbą patvirtino aukščiausio šalies vadovai. 2018 m. pradžioje Prezidentė Dalia Grybauskaitė sveikino asmenis, drįstančius kalbėti apie patirtą seksualinį priekabiavimą, ir pabrėžė, kad viešumas yra vienas geriausių instrumentų kovoje su tokiais reiškiniiais, nes jie dažniausiai sunkiai įrodomi, o Premjeras Saulius Skvernelis pritarė, kad seksualinio priekabiavimo atvejus būtina viešinti ir geriau vėliau, nei niekada (Delfi, 2018-02-05).

Sociologiniu požiūriu, #metoo judėjimo fenomenas gali būti aiškinamas kaip socialinė reakcija į nepakankamą lyčių lygybės apsaugos mechanizmų efektyvumą informacinės visuomenės sąlygomis. Lietuvoje #metoo fenomeno paplitimas demonstruoja, kad ateina nauja pilietiška nusiteikusi karta, kuri nėra linkusi taikytis su lyčių diskriminacijos, įskaitant seksualinio priekabiavimo, nutylėjimu.

Dabartinėje Lietuvoje, už seksualinį priekabiavimą yra taikomos keturios teisinės atsakomybės formos: civilinė, administracinė, baudžiamoji ir drausminė. Kiekviena šių formų turi savitus niuansus seksualinio priekabiavimo apibrėžime ir sankcijų už šį nusižengimą taikyme (Dvilaitis, 2004; Veršekys, 2008; Vengalė-Dits, 2012).

Lietuvos anti-diskriminaciniai įstatymai seksualinį priekabiavimą priskiria diskriminacijai lyties pagrindu. Seksualinis priekabiavimas apibrėžiamas kaip „nepageidaujamas užgaulus, žodžiu, raštu ar fiziniu veiksniu išreikštas seksualinio pobūdžio

elgesys su asmeniu, kai tokį elgesį lemia tikslas ar jo poveikis pakenkti asmens orumui, ypač sukuriant bauginančią, priešišką, žeminančią ar įžeidžiančią aplinką.“ (MVLG įstatymas, 1 sk., 2 str.).

Lietuvos Baudžiamajame kodekse numatyta baudžiamoji atsakomybė už seksualinį priekabiavimą, kai siekiant seksualinio bendravimo ar pasitenkinimo vulgariais ar panašiais veiksmais, pasiūlymais ar užuominomis priekabiaujama prie pagal tarnybą ar kitaip priklausomo asmens (BK, 152 str.).

Administracinių nusižengimų kodekse numatyta administracinė atsakomybė už anti-diskriminaciniais įstatymais nustatytus pažeidimus (LR administracinių nusižengimų kodeksas). Be to, nuo 2008 m. Lygių galimybių įstatyme įtvirtinta teisė reikalauti turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo dėl diskriminacijos (LG įstatymas).

Šiuo metu vienas iš svarbiausių #metoo judėjimo Lietuvoje einamųjų rezultatų yra ne tik bendrojo nediskriminavimo diskurso turinio raida, bet ir teisės aktų pakeitimai, susiję su seksualinio priekabiavimo atvejų nagrinėjimo tvarka. 2017 m. liepos 1 d. įsigaliojo moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pataisos, kuriomis darbdavys įpareigojamas užtikrinti apsaugą nuo seksualinio priekabiavimo ne tik darbuotojams, bet ir siekiantiems įsidarbinti asmenims. Įstatymo pataisos taip pat įpareigoja švietimo įstaigas užtikrinti, kad jose nebūtų patiriamas seksualinis priekabiavimas (MVLG įstatymo pataisos, 2017).

2017 m. liepos 11 d. Seimas pritarė LR baudžiamojo proceso kodekso įstatymo pakeitimams, kuriais panaikinamas privataus kaltinimo institutas, kai kaltinimo funkciją vykdo ne prokuroras, o pats nukentėjęsysis arba jo teisėtas atstovas. Iki nurodytų pakeitimų bylos dėl seksualinio priekabiavimo buvo nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka. Įsigaliojus šiems pakeitimams, bylose dėl seksualinio priekabiavimo valstybinį kaltinimą palaikys prokuroras, o ikiteisminis tyrimas (esant nukentėjusio asmens skundai, jo teisėto atstovo pareiškimui ar prokuroro reikalavimui) bus atliekamas bendra tvarka (LR IV pranešimas pagal TPPT paktą).

Be to, naujasis Darbo kodeksas, įsigaliojęs nuo 2017 m. liepos 1 d., uždraudžia bet kokią priekabiavimą, įskaitant seksualinį, bet kokiuose darbdavio santykiuose su darbuotojais. Darbdavys įpareigotas imtis priemonių, kad darbuotojai darbo vietoje nepatirtų bet kokio priekabiavimo, taip pat ir seksualinio (LR DK įstatymas, 2016).

2017 m. pabaigoje Lietuvos visuomenei buvo pranešta, kad Lietuvos Konstitucinis teismas konstatavo, kad priekabiavimu yra pažeidžiamos Konstitucijos saugomos žmogaus teisės į orumo apsaugą, asmens ir privataus gyvenimo neliečiamumą, taip pat teisė nebūti diskriminuojamam (LRKT naujienos, 2017-12-19).

Seksualinio priekabiavimo tyrimai Lietuvoje

Publikacijų ir dokumentų analizė atskleidė, kad Lietuvoje seksualinio priekabiavimo atvejai dažniausiai nagrinėjami iš teisinės perspektyvos arba yra informacijos žiniasklaidoje objektas. Įvertinus #metoo judėjimo įtaką akademinėi refleksijai, galima tikėtis sociologinių tyrimų seksualinio priekabiavimo klausimais plėtros. Vienas pirmųjų tyrimų, skirtas įvertinti Lietuvos gyventojų seksistinių nuostatų raišką bei reikšmę seksualinio priekabiavimo atpažinimui, atskleidė, kad Lietuvoje išlieka ryški seksualinio priekabiavimo apibrėžimo problema dėl teisinio ir psichologinio reiškinių apibrėžimo skirtumų (Čeponytė, Žardeckaitė-Matulaitienė, 2017). Be to, pastebima, kad Lietuvoje pasigendama seksualinio priekabiavimo problemos sprendimo priemonių, kurios galėtų papildyti seksualinio priekabiavimo kontrolės funkciją atliekančius įstatymus (Čeponytė, Žardeckaitė-Matulaitienė, 2018).

Praėjus dvidešimčiai metų po to, kai seksualinis priekabiavimas buvo įteisintas kaip draudžiama diskriminacijos dėl lyties forma, ir pastaruosiu metu nuskambėjus kelioms rezonansinėms byloms, Lietuvos visuomenėje seksualinio priekabiavimo fenomenas vis dar yra suvokiamas pakankamai dviprasmiškai. Remiantis Lietuvos žmogaus teisių ir Lygių galimybių plėtros centrų pranešimu žiniasklaidai, 2018 m. pabaigoje dauguma Lietuvos gyventojų smerkia seksualinį priekabiavimą ir mano, kad teisėsauga turėtų rimčiau žiūrėti į tokio pobūdžio skundus, tačiau tuo pačiu visuomenėje gyvuoja nuostatos, kad dėl seksualinio priekabiavimo kalta pati auka (Delfi, 2018-12-05). Kaip jau buvo minėta, 2017 m. pabaigoje, pačiame #metoo skandalų įkarštyje, penktadalis visų apklaustų Lietuvos gyventojų seksualinio priekabiavimo nelaikė diskriminacija.

Nuo 1999 m. LGKT per metus vidutiniškai gauna 1–2 skundus dėl galimo seksualinio priekabiavimo, tačiau 2017 m. besikreipiančių šiuo pagrindu padaugėjo – 12 interesantų kreipėsi į LGKT, siekdami sužinoti, kaip atpažinti seksualinį priekabiavimą, kaip elgtis, siekiant sustabdyti seksualinio priekabiavimo veiksmus, kaip ginti pažeistas savo teises (LGKT, 2017: 12, 53). Dar 1999 m. pastebėta tendencija, kad darbdaviai nesitaiksto su skundus dėl seksualinio priekabiavimo pateikusiomis moterimis ir yra linkę imtis priemonių atsikratyti jomis darbe. Pavyzdžiui, 1999–2000 m. trys iš keturių dėl seksualinio priekabiavimo į kontrolierę besikreipusių moterų buvo atleistos iš darbo. Vėliau šios moterys pateikė teismui ieškinius dėl neteisėto atleidimo iš darbo ir sulaukė palankaus teismo sprendimo (LGKT ataskaita, 1999–2000: 15).

Iš tiesų, tik mažuma nukentėjusių dėl seksualinio priekabiavimo savo pažeistas teises gina teisme ir dar „mažesnė“ mažuma priekabiautojų sulaukia bausmės seksualinio priekabiavimo byloje. LR Generalinės prokuratūros duomenimis, 2010–2016 m. pradėti 28 ikiteisminiai tyrimai dėl seksualinio priekabiavimo, iš jų 13 baigti baudžiamąją bylą perdavus teismui (46 proc.). Nuo 2010 m. iki 2016 m., išnagrinėjus

baudžiamąsias bylas teisme dėl seksualinio priekabiavimo, buvo nuteista 12 asmenų, tačiau pažymėtina, jog vien už seksualinį priekabiavimą (BK 152 str.) nuteisti tik 4 asmenys, kiti asmenys nuteisti ir už kitas seksualinio pobūdžio nusikalstamas veiklas (LR IV pranešimas pagal TPPT paktą).

Galimai, kol kas vienintelis tyrimas dėl BK 152 straipsnio (seksualinis priekabiavimas) (ne)taikymo praktikos aiškina mažą ieškinių skaičių Lietuvos teismų praktikoje tokiomis pagrindinėmis priežastimis: 1) sudėtingas tokio pobūdžio bylų įrodinėjimas; 2) prastas visuomenės narių normos supratimas ir įsisavinimas; 3) visuomenės narių (ypač moterų) baimė ir teisinių žinių stoka (Veršekys, 2008). Šio tyrimo duomenimis net prokurorai darbo aplinkoje patiria seksualinį priekabiavimą, bet didžioji dauguma apklaustų prokurorų nurodė, kad seksualinio priekabiavimo atveju jie atsisakytų ginti savo teises teisme ir ieškotų kitų teisių gynimo būdų. Tikėtina, kad minėtame tyrime atskleistas daugumos teisininkų potencialus nusišalinimas nuo konflikto dėl seksualinio priekabiavimo sprendimo teismo keliu buvo grindžiamas anų laikų teisinio konteksto profesionaliu žinojimu.

Šioje studijoje dėl diskriminacijos kilusio konflikto sprendimo būdų nagrinėjimui taikoma analitinė formulė „įvardinimas – kaltinimas – skundas / ieškinys“. Tokios patirties, kaip seksualinis priekabiavimas, įvardinimas yra pirmas žingsnis konfliktui bei jo sprendimui inicijuoti. Šis žingsnis yra tik iš dalies individualus, nes nukentėję daugiau ar mažiau atsižvelgia į einamųjų lygių galimybių ir nediskriminavimo diskursų turinį. Antras žingsnis – kaltinimas, t. y. seksualinio priekabiautojo identifikavimas, paprastai nesudaro problemų įvardinusiame seksualinį priekabiavimą. Trečias žingsnis yra reikšmingiausias, nes sprendimas pateikti skundą ar ieškinį pirmiausia reiškia galimo seksualinio priekabiavimo viešinimą ir, atitinkamai, nukentėjusiojo identifikavimą bei jo privataus gyvenimo viešą aptarimą.

Lietuvos LGKT ir teismų praktikoje yra du rezonansiniai seksualinio priekabiavimo atvejai. Abiem atvejais nukentėjusios nuo seksualinio priekabiavimo buvo moterys, kurios su jų teise į orumą ir asmens neliečiamumą pažeidusiais vyrais buvo susietos darbinio pavaldumo santykiais. Istorinės perspektyvos atžvilgiu, pirma istorija įvyko užsienio šalies ambasadoje Lietuvoje 1999 m., o antra – Lietuvos valstybiniame teatre 2017 m.

Išsamiau panagrinėsime šiuos atvejus.

Užsienio ambasados sekretorės atvejis: besitęsianti istorija

1999 metais Lietuvos pilietė, paviešinusi seksualinio priekabiavimo faktą, buvo atleista iš darbo užsienio šalies ambasadoje Lietuvoje. Šis atvejis tapo teisiniu ir socialiniu precedentu, į kurį atsižvelgiama nagrinėjant visus paskesnius seksualinio priekabiavimo atvejus Lietuvoje.

Teisininkams šis atvejis yra reikšmingas dėl valstybės imuniteto doktrinos taikymo praktikos nacionalinėje teisėje (Smaliukas, Goldammer, 2005; Katuoka, 2011; Štarienė, 2010; Toileikytė, 2013).

Sociologams nagrinėjamas atvejis yra įdomus kaip pažeistų teisių atkūrimo praktika besiformuojančio lygių galimybių ir nediskriminavimo diskurso sąlygomis. Iš esmės, seksualinio priekabiavimo užsienio šalies ambasadoje Lietuvoje atvejis testavo ką tik įsigaliojusį ir nevienareikšmiškai vertinamą MVLG įstatymą ir jį prižiūrinčios institucijos – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos – galias, o vėliau testavo ir Lietuvos valstybės požiūrį į piliečių teisių apsaugą.

Pasirinkto atvejo įvykių eigos rekonstrukcija remiasi teismo bylų medžiaga (Byla Nr. 3K-3-309/2012; Appl. No. 15869/02).

Istorija prasidėjo 1999 m. pavasarį, kai Sekretorė savo bendravimo patirtį su personalo vadovu (vyru) įvardino kaip seksualinį priekabiavimą. Kaltinimo konstatavimas vyko artimoje aplinkoje, t. y. nukentėjusioji susiklosčiusią situaciją aptarė su giminėmis, artimais draugais ir kolegomis. Taip pat Sekretorė pasinaudojo ką tik savo veiklą pradėjusios LGKT konsultacijomis, t. y. bandė pasikalbėti su priekabiautoju, siekdama nutraukti seksualinio priekabiavimo praktiką, o nepavykus, apie priekabiavimą pranešė ambasados vadovei, taip pat nukentėjusioji rinko seksualinio priekabiavimo įrodymus. Sekretorės bandymus konfliktą spręsti artimos aplinkos lygmenyje, t. y. vidaus tvarka, patvirtino tyrime dalyvavę ekspertai ir LGKT atstovai.

Iš esmės, skundas vadovui apie priekabiavimą jo vadovaujamoje įstaigoje jau reiškia pasiskundusiojo atsakomybės už savo veiksmus atsiradimą. Skundo tikslas nebuvo pasiektas. Ambasadorė neišnaudojo savo galių išspręsti konfliktą „vidaus tvarka“, t. y. nutraukti seksualinį priekabiavimą ir priekabiavimą apskritai. Galimai reikšminga tai, kad, kaip teigia kitas tyrime dalyvavęs informantas, „<...> ambasadoje buvo labai atsainus požiūris į vietinius <...>, kaip į žemesnius kažkur tai...“ (Interviu su pareiškėjais dėl diskriminacijos lyties pagrindu).

Sekretorei liko dvi galimybės: pasišalinti iš konflikto sprendimo, t. y. tęsti (seksualinio) priekabiavimo patirtį, arba palikti darbo vietą. Tačiau tyrime dalyvavusio eksperto teigimu: „<...> jai atrodė labai svarbu, kad ji dirba <...> ambasadoje... lenkaitei vietinei <...> tuo labiau, kad ji dirbo ambasadoje, ji tikėjo, kad teisinėje valstybėje tokie dalykai turėtų būti baudžiami, ar ne?“ (Interviu su pareiškėjais dėl diskriminacijos lyties pagrindu).

Galimai, dėl darbo vietos išsaugojimo ir nenoro kentėti nuo priekabiavimo darbo aplinkoje nukentėjusioji pasinaudojo socialinės mediacijos galimybe – pateikė skundą (MV)LG kontrolieriui ir inicijavo pranešimus žiniasklaidoje. Formaliai, moteris prisiėmė atsakomybę už konfliktą ambasadoje viešinimą plačiajai visuomenei.

Skundo tyrimas patvirtino diskriminacijos dėl lyties faktą. (MV)LG kontrolierius, tarpininkaujant LR užsienio reikalų ministerijai, surinko pakankamai įrodymų ir konstatavo MVLG įstatymo pažeidimą. Tačiau įstatymo pažeidėjui negalima buvo taikyti atitinkamų poveikio priemonių, kadangi jis, būdamas ne LR pilietis, turėjo diplomatinę imunitetą (LGKT ataskaita, 1999–2000: 18).

Taigi, Sekretorės atžvilgiu, diskriminacijos konflikto sprendimo rezultatas buvo *patas* – pozicija šachmatuose, kai žaidėjas, kurio eilė daryti ėjimą, neturi jokio legalaus ėjimo. Realiai tai reiškė pralaimėjimą. Iš esmės, Sekretorė turėjo tik vieną galimybę užbaigti konfliktą, būtent, panaudoti pasišalinimo strategiją ir išeiti iš darbo palankiausioms sau sąlygomis. Jos sutikimą dėl darbo sutarties nutraukimo darbdavio valia (Byla Nr. 3K-3-309/2012) galima vertinti kaip taikos sutarties siūlymą su kompensacija (žalos atlyginimu) už patirtą seksualinį priekabiavimą. Tačiau šis taikos prašymas ambasadorės buvo atmestas ir 1999 m. pabaigoje Sekretorė buvo atleista iš darbo dėl darbo drausmės pažeidimo (neatvykimas į darbą) be išieitinės kompensacijos.¹²

Sekretorės atsakomasis veiksmas į neteisėtą atleidimą iš darbo turėjo dvi galimas alternatyvas: susitaikyti su pralaimėjimu ir nesiimti jokių veiksmų arba situacijos sprendimą perkelti į aukščiausią – teismo – lygį. Atleista iš darbo ambasadoje Sekretorė pasirinko teismą, kas, iš esmės, yra įprasta praktika neteisėto, ieškovo nuomone, atleidimo iš darbo atveju.

Konflikto sprendimą dėl neteisėto atleidimo iš darbo, kuriam reikšmingas buvo Lygių galimybių kontrolieriaus nustatytas seksualinio priekabiavimo faktas, teismo lygmenyje prasminga aprašyti teismų chronologijoje, kuri atkurta remiantis teismo bylų medžiaga.

1999 m. gruodžio mėn. moteris pateikė civilinį ieškinį Vilniaus apygardos teismui, prašydama priteisti jai kompensaciją dėl neteisėto atleidimo iš darbo. Tačiau Lenkijos Užsienio reikalų ministerija verbaline nota pareikalavo imuniteto nuo Lietuvos Respublikos teismų jurisdikcijos.

2000 m. rugpjūčio mėn. Vilniaus apygardos teismas patenkino Lenkijos prašymą ir nutraukė bylą dėl jurisdikcijos stokos.

2000 m. rugsėjo mėn. Apeliacinis teismas paliko šią nutartį nepakeistą.

2001 m. birželio mėn. Aukščiausiasis teismas priėmė galutinę nutartį, patvirtindamas, kad žemesnės instancijos teismai pagrįstai konstatavo, jog neturi jurisdikcijos šioje byloje.

2001 m. gruodžio mėn. moteris pateikė ieškinį prieš Lietuvą EŽTT pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (Konvencijos) 34

¹² Remiantis informantų nuomone, neįleisti darbuotojo į darbo vietą, o vėliau atleisti jį už pravaikštas yra paplitusi konfliktų sprendimo praktika užsienio šalių atstovybėse / ambasadose Lietuvoje.

straipsnį. Pareiškėja skundėsi teisės kreiptis į teismą, kurią įtvirtinta Konvencijos 1 str., apribojimu.

2006 m. kovo mėn. ieškinys buvo priimtas nagrinėti Europos žmogaus teisių teisme (toliau – EŽTT).

2009 m. liepą, 2010 m. vasarį ir kovą ieškinys svarstytas EŽTT Didžiosios kolegijos.

2010 m. kovo mėn. EŽTT Didžioji kolegija nusprendė, kad Lietuvos teismai paneigė pačią pareiškėjos teisės kreiptis į teismą esmę ir priteisė pareiškėjai 10000 eurų pagal visus žalos pagrindus kartu (Byla Nr. 3K-3-309/2012; Appl. No. 15869/02).

Taigi, EŽTT verdiktu 2010 m. rugsėjį LR Aukščiausias teismas atkūrė buvusios Sekretorės teisę į teismą, atnaujindamas jos civilinės bylos tyrimą. Moteris vėl turėjo dvi alternatyvas: pasitenkinti EŽTT laimėjimu bei priteista pinigine kompensacija ir nesiiimti jokių tolimesnių veiksmų arba pasinaudoti atkurta teise ir vėl pateikti ieškinį Lenkijos ambasadai. Kita vertus, ieškinio prieš Lietuvą tikslas ir buvo teisės ieškoti teisingumo Lietuvos teisme užtikrinimas. Sprendimo tęsti bylą racionalizacijoje, galimai, reikšmingas buvo laukiamos ekonominės naudos aspektas, kuris nusvėrė aktualias sąnaudas, iš esmės jau žinomas iš ankstesnio bylinėjimosi patirties.

2011 m. vasario mėn. buvusi Sekretorė pateikė jau patikslintą ieškinį Vilniaus m. apygardos teismui. Šį kartą ji prašė pripažinti jos atleidimą iš darbo neteisėtu, grąžinti ją į ankstesnes pareigas Lenkijos ambasadoje ir išmokėti algą už priverstinę pravaikštą nuo 1999 m. atleidimo iš darbo dienos iki 2011 m. vasario mėn. Atsakovė, t. y. Lenkijos ambasada, jau neprašė imuniteto nuo Lietuvos teismų jurisdikcijos. Tačiau ambasada paneigė, kad ieškovė patyrė seksualinį priekabiavimą ir dėl to buvo atleista iš darbo, ir išsakė nuomonę, esą ieškovės gražinimas į darbą yra neįmanomas dėl jos konfrontacinio elgesio 1999 m. rudenį, be to, nurodė, kad pasikeitė reikalavimai ieškovės buvusioms pareigoms užimti – tapo būtinas universitetinis išsilavinimas ir anglų kalbos mokėjimas.

2011 m. gegužės mėn. Vilniaus apygardos teismo nutarimu Sekretorė ieškinys buvo atmetas.

2011 m. lapkričio mėn. Apeliacinis teismas pirmosios instancijos teismo sprendimą panaikino ir priėmė naują sprendimą – ieškinį tenkinti iš dalies. Teismas priteisė įstatyme numatytą (iki 12 vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių dydžio) kompensaciją, t. y. 6 700 eurų ir 2 072,46 eurų bylinėjimosi išlaidų.

2012 m. birželio mėn. Aukščiausiasis teismas patvirtino Apeliacinio teismo nutartį, ją patikslindamas ir papildomai nurodydamas, kad ieškovė laikytina atleista iš darbo nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos, t. y. nuo 2011 m. lapkričio 11 d. (Byla Nr. 3K-3-309/2012).

Atrodytų, kad įgytos bylinėjimosi patirties kontekste įvertinusi sąnaudų ir naudos santykį vien ekonominiu aspektu ieškovė (buvusi ambasados Sekretorė)

turėtų sutikti su Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutarimu ir užbaigti konfliktą nepriklausomai nuo Teismo nutarties asmeninio vertinimo. Tačiau, anot ieškovės, atsakovė – Lenkijos ambasada – neįvykdė teismo nutarties.

2012 m. lapkričio mėn. buvusi Sekretorė vėl pateikė ieškinį prieš Lietuvą EŽTT, bet dabar jau pagal Konvencijos 6 straipsnį, kaltindama Lietuvos teismus šališkumu Lenkijos ambasados naudai. Be to, ji pažymėjo, kad Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutarimas neturi praktinės naudos, nes Lenkijos ambasada nekompensavo priteisto atlyginimo.

2016 m. lapkričio mėn. EŽTT konstatavo pateiktus ieškinyje faktus ir pateikė klausimus Lietuvai (Appl. No. 77265/12).

Taigi, šiuo metu ieškinyje tebėra EŽTT nagrinėjimo procese, o buvusi Sekretorė – vėl laukimo režime.

Šis atvejis demonstruoja, kaip esamas nacionalinis teisinis kontekstas riboja pažeistų teisių atkūrimo galimybes, ir kartu parodo, kad kreipimasis į Europos Žmogaus Teisių Teismą sudaro galimybes atkurti apribotas teises.

Sociologiniu požiūriu, nuo seksualinio priekabiavimo nukentėjusios ir dėl šio fakto paviešinimo darbą praradusios ambasados darbuotojos veiksmus atkuriant teisingumą prasminga interpretuoti socialinio identiteto kontekste.

Yra prielaidų teigti, kad Sekretorės ryžtas praeiti visus konflikto sprendimo piramidės lygmenis ir, neatkūrus teisingumo, vėl tai kartoti iš naujo, buvo konstruojamas teisingumo ir moters garbės bei orumo suvokimo sąveikos kontekste. Tikėtina, kad nuo seksualinio priekabiavimo nukentėjusios identitete moters garbės samprata yra reikšmingas veiksnys, skatinantis nubausti priekabiautoją ir taip atkurti sutęptą orumą, nes tradicinėje moters reputacijos sampratoje seksualinis santūrumas yra reikšmingas kriterijus (Žvinklienė, 2009).

Sociologinės pripažinimo teorijos demonstruoja socialinio ar politinio pasipriešinimo psichologinius mechanizmus (Recognition, 2013). Taigi, interpretuojant Sekretorės veiksmus, yra prasminga atsižvelgti ir į socialinio pripažinimo siekimo veiksnį, nes pripažinimas yra „gyvybiškai svarbus žmogaus poreikis“ – *vital human need* (Taylor, 1992: 26). Šiuo atveju, tikėtina, kad nuo seksualinio priekabiavimo nukentėjusios Sekretorės teisės kovoti su diskriminavimu teisme socialinis pripažinimas buvo reikšmingas veiksnys tęsti pažeistų teisių atkūrimo procesą ir naudoti visas teises galimybes, tuo labiau, kad teisinėje valstybėje teisingumo atkūrimas vyksta tik teismo prerogatyva.

Taigi, tikėtina, kad Sekretorė dėl asmeninių vertybių negalėjo susitaikyti su seksualiniu priekabiavimu darbovietėje ir dėl to negalėjo pasišalinti nuo konflikto sprendimo teismo būdu, nes, perkėlusis konflikto sprendimą į socialinės mediacijos lygmenį (LGKT ir žiniasklaida), ji dėl viešinimo prarado darbą.

Dėl duomenų stokos, nėra galimybės įvertinti paviešinto seksualinio priekabiavimo konflikto reikšmės nei priekabiautojui – Lenkijos ambasados personalo vadovui, – nei ambasadorei, atsakingai už darbo aplinkos kokybę. Remiantis tyrimu dalyvavusių LGKT atstovų informacija, Lenkijos ambasada iš esmės sutiko su Lygių galimybių kontrolierės tyrimo rezultatais ir priekabiautojas buvo atleistas iš pareigų ambasadoje. Bet kuriuo atveju, 2011 m. atnaujinus bylą, instituciniu požiūriu buvusi Sekretorė bylinėjosi su ta pačia institucija, bet personalo lygmenyje visas ambasados diplomatinis korpusas jau buvo pasikeitęs dėl rotacijos.

Remiantis vien teismų bylomis, yra pagrindo manyti, kad Sekretorės darbas Lenkijos ambasadoje buvo paskutinis jos karjere ir daugiau ji niekur nedirbo.

Aktorės atvejis: sėkmės istorija

Studijos rengimo metu paviešintas seksualinio priekabiavimo teatre atvejis 2017–2018 m. yra naujausia rezonansinė seksualinio priekabiavimo byla Lietuvoje (Lietuvos Rytas, 2017-05-17; Delfi, 2017-09-18; Lietuvos Rytas, 2018-05-23; Diena, 2018-10-10; Verslo žinios, 2018-11-21).

Ši istorija prasidėjo Lietuvos valstybės teatre spektaklio repeticijos metu 2017 m. pavasarį ir sulaukė ypatingo šalies žiniasklaidos dėmesio. Aktorė spektaklio Režisieriaus (darbdavio) veiksmus įvardino kaip seksualinį priekabiavimą, kurį norėjo nutraukti. Konfliktui išspręsti, ji pradėjo rinkti įrodymus, įskaitant garso įrašus su nedviprasmiškais seksualinio pobūdžio Režisieriaus pasiūlymais.

Konflikto sprendimo proceso ir įvykių eigos nagrinėjimui pasitelkus analitinę konflikto sprendimo piramidę, galima pastebėti, kad socialinėje praktikoje kartais konfliktas bandomas spręsti tuo pačiu metu veikiant gretimuose piramidės lygmenyse, o ne palaipsniui pereinant per lygius, t. y. nuo bazinio – artimos aplinkos – lygmens prie socialinės mediacijos institucijų ir iki teismo.

Artimos aplinkos lygmenyje Aktorei, atvirai pasikalbėjus su Režisieriumi, nepavyko nutraukti nepageidaujamo seksualinio pobūdžio veiksmų.

Ginantis nuo priekabiavimo LGKT atstovai paprastai rekomenduoja pirmiausiai kreiptis į darbovietės vadovybę kaip į mediatorių, turintį svertus paveikti konflikto dalyvius ir išspręsti konfliktą. Aktorė neturėjo galimybės kreiptis į teatro vadovą, nes Režisierius ėjo teatro vadovo pareigas. Viena iš galimybių išspręsti konfliktą baziniame, t. y. artimos aplinkos, lygmenyje, buvo Aktorės sprendimas kreiptis į Kultūros ministeriją, kuriai teatras ir jo vadovas yra pavaldūs.

Tarpiniame piramidės lygmenyje Aktorė pasinaudojo tokiomis socialinės mediacijos institucijomis, kaip policija, LGKT ir žiniasklaida. Sprendimas kreiptis į socialinės mediacijos institucijas jau reiškė atsisakymą konfliktą spręsti vidaus tvarka ir pasirengimą jį perkelti į viešumą.

Anot Aktorės, policijos pareigūnai priėmė jos pareiškimą, bet atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą. Policijos veiksmai apsiribojo Režisieriaus iškvietimu pokalbiui, kurio rezultatas – Režisierius paprašė Aktorės atsiimti pareiškimą policijai (Lietuvos rytas, 2017-05-17).

Taigi, Aktorei pasiūlyta pasitraukti iš konflikto sprendimo piramidės artimos aplinkos lygmenyje. Toks *status quo* konflikto sprendimo būdas netenkino Aktorės, todėl ji kreipiasi į LGKT. LGKT tyrimas nustatė, kad darbdavio (Režisieriaus) elgesys pareiškėjos atžvilgiu laikytinas seksualiniu priekabiavimu. Lygių galimybių kontrolierius dėl padaryto pažeidimo nusprendė įspėti teatro vadovą ir su sprendimu supažindino pareiškėją, teatro vadovą ir LR Kultūros ministeriją (LG kontrolieriaus sprendimas Nr. 59).

Lygiagrečiai Aktorė kreipiasi ir į žiniasklaidą, nes tyrime dalyvavusių ekspertų žodžiais: „Įspėjimų niekas nebijo, o straipsnio pirmajame puslapyje bijo visi: ir prezidentai, ir Seimo nariai“ (*Interviu su LGKT atstovu*). Žiniasklaidos įsitraukimas į konflikto viešinimą buvo reikšmingas teisėtvarkos institucijoms. Įvertinusi Aktorės viešus pasisakymus, prokuratūra iniciavo ikiteisminį tyrimą dėl kėsinosi versti lytiškai santykiauti (Delfi, 2017-09-18).

Konflikto viešinimas galimai paskatino Aktorės skundai tirti sudarytos LR Kultūros ministerijos komisijos tyrimo lauko išplėtimą. Komisija ėmėsi tirti galimus teatro vadovo viešųjų ir privačių interesų konfliktus, teatro veiklos organizavimą. Komisijos tyrimo išvadose taip pat buvo remiamasi LGKT kontrolieriaus tyrimo išvadomis. Rezultatas – teatro vadovas (Režisierius) buvo atleistas iš pareigų, nustatė, kad jis seksualiai priekabiavo prie savo pavaldinės, sistemingai painiojo viešuosius ir privačius interesus, asmeninėms reikmėms naudojo teatro išteklius (LR Kultūros ministerijos naujienos, 2017-06-30).

Aukščiausiam piramidės, t. y. teismo, lygmenyje, dėl seksualinio priekabiavimo kilęs konfliktas buvo išspręstas priekabiautojo (Režisieriaus) nenaudai – 2018 m. pavasarį apylinkės teismo nuosprendžiu jis pripažintas kaltu dėl pasikėsimo priversti lytiškai santykiauti ir jam skirta 44 parų arešto bausmė, kurią jis turėjo atlikti poilsio dienomis. Teismas taip pat priteisė nukentėjusiai Aktorei atlyginti 3 tūkst. eurų neturtinę ir 100 eurų turtinę žalą (Diena, 2018-10-10). 2018 m. rudenį Apygardos teismas atmetė apeliacinį buvusio teatro vadovo Režisieriaus skundą ir paliko galioti apkaltinamąjį nuosprendį (Verslo žinios, 2018-11-21).

Taigi, 2017 m. įvardintas seksualinis priekabiavimas, įskaitant identifiкуotą priekabiautoją ir sprendimą pateikti skundą, nukentėjusios nuo seksualinio priekabiavimo atkaklumo dėka, praėjo visus konflikto sprendimo institucinius lygius ir 2018 m. priekabiautojas, t. y. teisių į orumą, asmens neliečiamumą ir nediskriminavimą pažeidėjas, buvo nubaustas pagal įstatymą.

Teisiniame kontekste šis seksualinio priekabiavimo atvejis teatre gali būti vertinamas kaip sėkmės istorija. O socialiniame kontekste šio konflikto sprendimo rezultatas greičiau turėtų būti vertinamas nagrinėjant jo poveikį konflikto dalyvių gyvenimo pokyčiams. Įvykių eigos rekonstrukcija demonstruoja, kad pasekmės konflikto dalyvių karjerai pasireiškė jau tarpiniame konflikto sprendimo lygmenyje. Konflikto pasekmės priekabiautojo karjerai, iš esmės, yra aiškios – Režisierius atleistas iš teatro vadovų pareigų. Atleidimui buvo reikšmingas seksualinio skandalo viešinimas. Žiniasklaidos duomenimis, Režisierius teismo keliu siekė panaikinti drausminę nuobaudą (atleidimą iš darbo), bet 2018 m. rudenį Apygardos teismas paliko galioti pirmos instancijos teismo sprendimą, atmesdamas ieškinį dėl skirtos nuobaudos panaikinimo (Jūsų Panevėžys, 2018-11-07).

Paviešinto seksualinio skandalo pasekmės, galimai, bus reikšmingos Režisieriaus karjeros tąsai. 2018 m. Vyriausybė pritarė LR Kultūros ministerijos parengtiems įstatymų projektams, kuriais siūloma vadovams nustatyti nepriekaištingos reputacijos reikalavimus (LR Kultūros ministerijos naujienos, 2018-02-21), o Režisierius jau turi teistumą.

Patyrusiai ir paviešinusiai priekabiavimą Aktorei pasekmės karjerai iš esmės yra tipinės. Kaip ir daugelis viešai pasiskundusių dėl darbdavio diskriminacijos, ji buvo atleista iš darbo. Anot nukentėjusios, paviešinus konfliktą, spektaklį buvo pažadėta atšaukti, „*sezonas baigėsi, ir aš tapau bedarbė*“ (Lietuvos rytas, 2018-05-23). Kita vertus, viešumas tapo reikšmingu veiksniu užbaigiant seksualinio priekabiavo konfliktą teisme. 2018 m. Aktorei paskirtas Metų proveržio apdovanojimas Nacionaliniuose lygybės ir įvairovės apdovanojimuose (LGKT naujienos, 2018-03-22).

Svarstant apie galimas ilgalaikės konflikto pasekmes Aktorės karjerai, prasminga atkreipti dėmesį į artimos aplinkos, šiuo atveju, teatro kolegų, reakciją į seksualinio priekabiavimo paviešinimą. Anot Aktorės: „*Nejaučiau, kad kolegos mane smerktų, bet pagalbos iš jų nesulaukiau, nors visi teatre žinojo, kas tam žmogui negerai*“ (Lietuvos rytas, 2018-05-23). Teismo metu Aktorė pabandė ieškoti palaikymo iš nukentėjusių nuo Režisieriaus socialinėje erdvėje – facebook, „*bet, deja, neatsisaukė – tylėjo*“ (Lietuvos rytas, 2018-05-23). Tačiau reikia paminėti, kad tik paviešinus konfliktą, keletas teatre dirbusių ir po konflikto su Režisieriumi įstaigą palikusių aktorių raštu kreipėsi į Kultūros ministeriją su liudijimais apie teatro vadovo elgesį ir jo viešai reikštas seksualines fantazijas (Delfi, 2017-05-27).

Tai leidžia daryti prielaidą, kad ribotos darbo rinkos ir konkurencijos sąlygomis, kuriomis pasižymi ne tik Lietuvos teatro ir kino pasaulis, viešo palaikymo galima sulaukti iš tų kolegų, kurie nėra tiesiogiai darbo santykiais susiję su organizacija, kurioje įvyko konfliktas. Artimos aplinkos kolegos greičiau pasirinks neutralumo poziciją, negu atvirą nukentėjusiojo palaikymą ar priekabiautojo smerkimą, siekdami išvengti bet kokio tapatinimo su konflikto iniciatoriumi.

#metoo kontekste, verta atkreipti dėmesį, kad viešai apie seksualinį priekabiavimą prabilusios ir kaltinimus pateikusios ar palaikymą nukentėjusioms išreiškusios aktorės dažniausiai yra ar buvo pasaulinio lygio žvaigždės, kai kurioms iš jų praeities įvykių viešinimas yra būdas „prisikelti iš užmaršties“ ir greičiau turi teigiamą, negu neigiamą reikšmę karjeros atgaivinimui ar tąsai.

Lietuvos kontekste, tyrime dalyvavusių ekspertų nuomone, viešai prabilusiai apie priekabiavimą „*merginai bus šleifas visam gyvenimui. Bus tokių, kurie supras, bet bus tokių – aha, jei paskundei aną darbdavį, tai gali paskusti ir mane... Na, ir veikia... tu rašai skundus, apskritai, tu esi konfliktiškas žmogus*“ (Interviu su teisininku, ekspertu diskriminacijos klausimais).

Tyrime dalyvavę informantai, turintys bylinėjimosi teisme patirtį, nereiškė optimizmo dėl Aktorės ateities karjeros: „*Manau, kad ji turės kažką kitą veikti ar savo teatrą sukurti. Stiprių žmonių visuomenė nekenčia*“ (Interviu su pareiškėju dėl daugialypės diskriminacijos). Kartu buvo išskiriamas Aktorės poelgio viešųjų ir privačių interesų sąveikos aspektas, pasiaukojimo viešojo intereso naudai svarba: „*Dauguma yra žmonės, vedami bandos instinkto, visada pasielgs taip, kaip jiems patogiau, kad nenukentėtų jie patys, jų šeimos, jie niekada nepasiaukos dėl aukštesnio tikslo, tai reiškia, kad didžioji masė yra susitaikėliai, jie net nežino, kas yra garbė ir orumas, ar tokie egzistuoja? Čia kaip koks poltergeistas*“ (Interviu su pareiškėju dėl daugialypės diskriminacijos).

Šio metu Aktorė yra *freelancer*, t. y. laisvai samdoma darbuotoja, kas jos profesijoje yra gana paplitęs reiškinys, ypač tarp jaunų aktorių.

Ir paskutinis, bet ne mažiau reikšmingas tyrimo aspektas susijęs su tuo, kad nagrinėti seksualinio priekabiavimo atvejai išryškino bylinėjimosi sąnaudų klausimą, kuris svarbus analizuojant ir kitus diskriminacijos atvejus.

Atvejų analizėje pateiktos įvykių eigos rekonstrukcijos rodo, kad paplitusi nuomonė dėl teismo procesų ilgos trukmės gali būti patvirtinta labai konkrečiais pavyzdžiais. Sekretorės atveju ginčo klausimo išsiaiškinimas visose Lietuvos teismų instancijose užtruko apie 2 metus, ir, nesutikus su Lietuvos teismų sprendimais, mažiausiai 10 metų reikėjo siekiant sugrįžti į pradžios tašką, t. y. pateikti ieškinį Lietuvos teismui ir pakartoti visą procedūrą iš naujo.

Vertinant bylinėjimosi laiko sąnaudas, lygiagrečiai iškyla ir finansinių sąnaudų už teisininkų paslaugas klausimas. Lietuvos valstybė garantuoja teisę į nemokamą pirminę teisinę pagalbą (kurią galimos diskriminacijos atveju vykdo LGKT) ir nustato advokato atlygio už suteiktas teises paslaugas lubas.¹³ Tačiau kaip patvirtino tyrime dalyvavusieji informantai, praktikoje išlaidos už teises paslaugas

13 Maksimalaus advokato išlaidų atlyginimo skaičiuoklė. Prieiga internetu: https://www.infolex.lt/ta/Default.aspx?Id=32&sid=9#itlMenu_ctl00_rez

paprastai gerokai viršija numatytą biudžetą, be to, advokatai paprastai teismo negali prašyti ir nepraso priteisti visų faktinių išlaidų. Svarbu pažymėti, kad ieškovi kartais atsiranda galimybė sumažinti ar net išvengti bylinėjimosi išlaidų, kai nagrinėjamos rezonansinės bylos ir advokatai, siekdami savo asmeninių interesų, pavyzdžiui, profesinės reputacijos kūrimo ir palaikymo ar vykdydami mokslo veiklą, nusprendžia teisines paslaugas teikti *pro bonum*, t. y. be jokio atlygio. Tačiau *pro bonum* dirbusiems advokatams bylos laimėjimo atveju paprastai yra atlyginama.

Žmonės, teikiantys ieškinį teismui, paprastai tikisi laimėti, ar bent įstatymo kalba išsiaiškinti ginčo klausimą, kas, galimai, sumažina sąnaudų ir naudos santykio racionalizacijos reikšmę, net ir žinant, kad teismai „yra žiauriai brangūs dalykai“ (*Interviu su pareiškėju dėl daugialypės diskriminacijos*).

Apibendrinimas

Aprašyti seksualinio priekabiavimo atvejai, kurie pasiekė teismą, demonstruoja, kaip socialinis ir teisinis kontekstas yra ir gali būti reikšmingas nukentėjusiam nuo galimos diskriminacijos pusei priimant sprendimą viešinti konfliktą ir kovoti už savo pažeistų teisių atkūrimą. Tikėtina, kad 1999 m. konflikto dėl seksualinio priekabiavimo paviešinimui buvo reikšmingas ką tik įsigalėjęs MVLG įstatymas, o 2017 m. – prasidėjęs vadinamasis #metoo judėjimas Lietuvoje.

Atvejų analizė suteikia prielaidą manyti, kad nukentėjusiųjų nuo seksualinio priekabiavimo pasirinkime spręsti konfliktą socialinių institucijų ir teismo pagalba reikšmingas buvo greičiau simbolinis (asmeninių vertybių), negu galimos naudos – ekonominis – kontekstas.

Pateikti atvejai leidžia manyti, kad siekiant apginti pažeistas teises ir nubausiti teisių pažeidėją, dažnai yra naudojamos visos egzistuojančios institucinės galimybės. Pavyzdžiui, 2017 m. nuo seksualinio priekabiavimo nukentėjusi Akto-rė pasirinko ir teisinį persekiojimą (skundas į policiją, prokuratūrą ir teismą), ir administracinį persekiojimą (skundas Lygių galimybių kontrolieriui ir atitinkamai ministerijai).

Nagrinėti atvejai suteikia prielaidą manyti, kad skirtingai nuo gana įprastų diskriminacijos dėl lyties atvejų, susijusių su nėštumu ar motinyste, nuo seksualinio priekabiavimo nukentėję asmenys ilgalaikėje perspektyvoje greičiausiai lieka pralaimėjusia šalimi visais atvejais, t. y. tiek pasitraukdami iš konflikto, tiek pasiekdami visišką (bet paprastai dalinį) socialinio teisingumo atkūrimą teismo būdu. Šio pobūdžio diskriminacija dažniausiai turi neigiamą įtaką diskriminacijos aukos garbei ir orumui, o diskriminacijos fakto viešinimas – reputacijai. Kartu su reputaciniais nuostoliais tai riboja diskriminacijos aukos profesinių kompetencijų raidą ir dalyvavimą darbo rinkoje. Taigi, rezonansinėse bylose

greičiausiai laimi visi: žurnalistai, teisininkai, institucijos ir, galų gale, visuomenė, bet ne diskriminacijos auka, ypač, jei paviešintas konfliktas buvo susietas su seksualumo tematika.

4.2 Diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu patirtis

Diskriminacija dėl lytinės ar seksualinės orientacijos paprastai išskiriama kaip atskiras diskriminacijos pagrindas, nors plačiąja prasme ji patenka į bendrą diskriminacijos dėl lyties kategoriją. Svarbu pažymėti, kad skundų dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu yra ypač mažai, todėl interviu metu surinktos istorijos yra itin naudingos, siekiant nustatyti, kokie veiksniai skatina ir / arba riboja žmonių pasiryžimą ginti savo pažeistas teises.

Teisinė ir socialinė aplinka

1993 m., panaikinus baudžiamąją atsakomybę už tos pačios lyties asmenų lytinius santykius, lytinė orientacija ilgokai iš viso nebuvo minima nei tarptautiniuose, nei Lietuvos teisės aktuose (Vengalė, Grigolovičienė, Mališauskaitė, 2007), tačiau dabartiniu metu tiek Lygių galimybių įstatymas draudžia diskriminaciją dėl lytinės orientacijos, tiek Darbo kodekse yra įtvirtintas labai svarbus darbo santykių teisinio reglamentavimo principas, nustatantis darbo teisės subjektų lygybę, nepaisant jų lytinės orientacijos bei kitų žmogų apibūdinančių požymių.

Vis dėlto teisiniai garantai, teoriškai suteikiantys gana plačią apsaugą nuo diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu, praktikoje ne visada veikia efektyviai. Tyrimai rodo, kad Lietuva išlieka viena labiausiai LGBT¹⁴ asmenims (lesbietėms, gėjams, biseksualiems ir translyčiams) priešišku visuomenių Europos Sąjungoje (Raskevičius, 2016). Remiantis Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros atliktos LGBT asmenų apklausos duomenimis, 61 proc. respondentų iš Lietuvos teigia patyrę diskriminaciją ar priekabiavimą dėl savo lytinės orientacijos per pastaruosius dvylika mėnesių (EU LGBT survey, 2013). Tai didelė dalimi susiję su tuo, kad Lietuvoje ypač gajos visuomenės neigiamos nuostatos seksualinių mažumų atžvilgiu. 2015 m. Specialaus Eurobarometro duomenys parodė, kad tik 44 proc. Lietuvos gyventojų sutinka, kad gėjai, lesbietės ir biseksualūs žmonės turėtų tokias pat teises kaip ir heteroseksualūs žmonės (ES valstybių vidurkis yra 71 proc.), 57 proc. Lietuvos gyventojų pripažįsta, kad šalyje paplitusi diskriminacija dėl lytinės orientacijos (Eurobarometer 437, 2015).

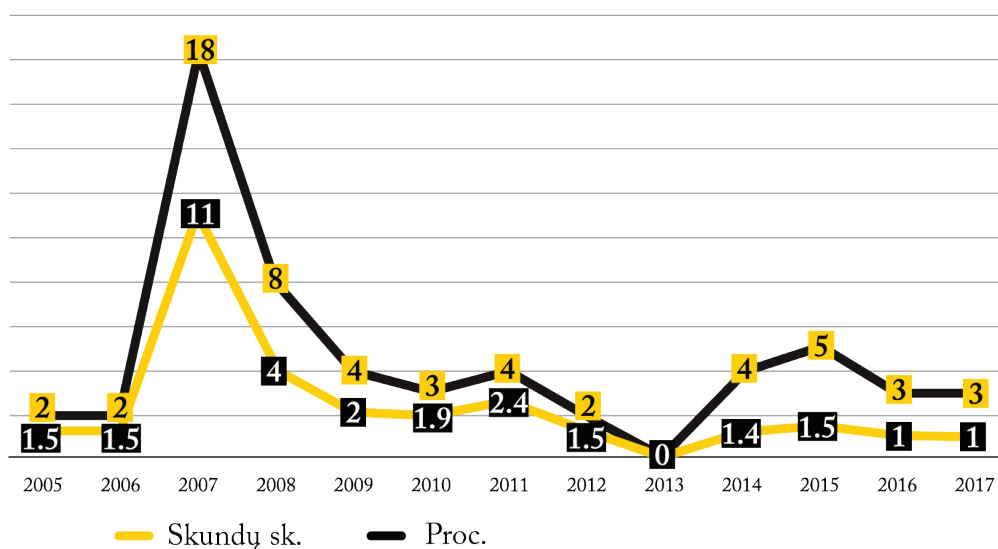
14 Šiuolaikinėje vartosenoje akronimas LGBT vartojamas norint pabrėžti kultūrų, paremtų seksualumo ir lyties tapatybe, įvairovę ir kalbant apie asmenis, kurie yra neheteroseksualūs, t. y. ne tik homoseksualūs, biseksualūs ar transeksualūs.

Taigi, įvairovės pripažinimas Lietuvos visuomenei išlieka iššūkiu. Tyrimai atskleidžia netolerantišką Lietuvos gyventojų požiūrį į netradicinės lytinės orientacijos asmenis ir leidžia daryti išvadą, jog seksualinių mažumų socialinė integracija mūsų šalyje žema, o šiai socialinei grupei priskiriami žmonės susiduria su diskriminacija, priekabiavimu ir smurtu.

Nors LGBT atstovai dažnai patiria diskriminaciją dėl savo lytinės orientacijos, tačiau skundų dėl diskriminacijos, pateikiamų Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai, yra itin mažai (žr. 4.2. pav.).

4.2. pav.

Skundų LGKT dėl lytinės orientacijos skaičiaus dinamika (skundų skaič. ir proc. nuo visų pateiktų skundų)

Šaltinis: LGKT ataskaitos 2005–2017.

Duomenys rodo, kad 2007 m. išsiskiria skundų dėl lytinės orientacijos gausa, tačiau tų metų statistika nėra paremta padidėjusiu diskriminacijos atvejų skaičiumi ar padažnėjusiu nukentėjusiųjų kreipimusi – išaugęs skundų dėl lytinės orientacijos skaičius 2007 m. susijęs su tuo, jog gauta daug pavienių skundų iš tarptautinės organizacijos „Amnesty International“ narių, nurodančių į homoseksualių žmonių teisių suvaržymus Lietuvoje (LGKT ataskaita, 2017).

Įvertinus tarptautinių tyrimų ir Lietuvos gyventojų apklausų duomenis, rodančius didelį diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu paplitimo mastą ir labai mažą

LGKT pateikiamų skundų dėl lytinės orientacijos skaičių, darytina išvada, kad apie su lytine orientacija susijusius diskriminacijos atvejus dažniausiai nėra pranešama ir tik nedaugelis pasiryžta savo pažeistas teises ginti valstybės institucijose, o nacionalinė lygybės institucija nėra vertinama kaip efektyvi priemonė, sprendžiant iššūkius, su kuriais susiduria vietinės LGBT bendruomenės nariai (Raskevičius, 2016).

Ši faktą pripažįsta ir LGKT, kuri savo ataskaitose nuolat pažymi, kad skundų dėl galimos diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu pateikiama labai mažai ir „kad žmonės stengiasi nutylėti patiriamus įžeidimus, jų teisių apribojimus, mažiau palankų elgesį dėl lytinės orientacijos, jie linkę slėpti savo išgyvenimus, nes toks elgesys galimai užtikrina jiems „saugesnę“ aplinką. Dėl vengimo viešai kalbėti apie kitokią nei heteroseksualią lytinę orientaciją, <...> neatskleidžiami galimos diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu paplitimo mastai, nuslepiami galimo diskriminavimo atvejai“ (LGKT ataskaita, 2017: 26). LGKT pabrėžia, jog nedidelis kreipimūsi dėl mažiau palankaus elgesio lytinės orientacijos pagrindu kiekis jokia būdu nepatvirtina fakto, kad Lietuvoje žmonės yra traktuojami vienodai nepaisant jų lytinės orientacijos (LGKT ataskaita, 2017).

Kita vertus, LGKT pažymi ir tai, kad teisėsaugos pareigūnai neretai nerodo didelių pastangų tirti pateiktus neapykantos kalbos skundus dėl lytinės orientacijos. Pavyzdžiui, 2013–2015 m. laikotarpiu Lietuvos LGBT teisių organizacija LGL teisėsaugos institucijoms pateikė 24 skundus dėl 206 neapykantos kalbos internete atvejų. Remiantis šiais skundais, 2013 m. pradėti 28 ikiteisminiai tyrimai, 2014 m. – 13 ir 2015 m. – 8. Tačiau visi pradėti ikiteisminiai tyrimai buvo nutraukti arba sustabdyti, neišaiškinus nusikalstamas veiklas įvykdžiusių asmenų ir nepatraukus jų baudžiamojon atsakomybėn (Raskevičius, 2016). Todėl daroma išvada, kad esamos teisinės gynybos sistemos praktika yra neefektyvi ir „Lietuvos valdžios institucijos sistemiškai negarantuoja efektyvių teisinės gynybos priemonių nuo homofobinės neapykantos kalbos nukentėjusiems asmenims“ (Raskevičius, 2016: 97). Tai, kad Lietuvos teisinės sistemos siūloma apsauga nuo neapykantos nusikaltimų lytinės orientacijos pagrindu yra daugiau teorinė nei praktinė, grindžiam ir tuo, kad Baudžiamojo kodekso 60.12.1 straipsnyje įtvirtinta sunkinanti aplinkybė, siekiant išreikšti neapykantą dėl lytinės orientacijos, niekada nebuvo pritaikyta praktikoje (Raskevičius, 2016).

Aptariant tipišką diskriminacijos dėl lytinės orientacijos pareiškėją, LGKT pastebi, kad dažniausiai šiuo pagrindu skundžiasi vyrai ir asmenų grupės bei organizacijos (LGKT ataskaita, 2009, 2015). Taip pat, remiantis LGKT ataskaitomis, galima pasakyti, kad netradicinės lytinės orientacijos žmonės daugiausiai skundėsi dėl valdžios ir valdymo institucijų veiksmų bei dėl prekių ir paslaugų teikimo, o mažiausiai – dėl savo teisių pažeidimų darbo santykių srityje. Šis faktas turi kelis paaiškinimus, pirmiausiai, manoma, kad dauguma neheteroseksualių žmonių „sėkmingai“

slepia savo lytinę orientaciją darbe ir todėl išvengia galimų ginčų bei konfliktų, kita vertus, nurodoma „tradicinė“ priežastis: baimė prarasti darbą ir užsitraukti darbdavio nemalonę, kurią sustiprina tai, kad šią diskriminacijos formą sunku įrodyti (tiek techniškai, tiek psichologiškai) (LGKT ataskaita, 2008).

Kadangi skundų dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu yra ypač mažai, svarbu nustatyti, kokie veiksniai skatina ir / arba riboja žmonių pasiryžimą ginti savo pažeistas teises. Tuo tikslu toliau pateikiama atliktų kokybinių interviu su asmenimis, patyrusiais diskriminaciją dėl lytinės orientacijos (ne visi dėl lytinės orientacijos diskriminuojami informantai yra pateikę skundus į LGKT, todėl išskiriami pareiškėjai ir diskriminuojamieji – patyrę diskriminaciją, tačiau nesikreipę su skundu), apibendrinta medžiaga, taip pat pristatomos ekspertų, kurie turi tokių atvejų nagrinėjimo patirties, įžvalgos.

Patirtos diskriminacijos dėl lytinės orientacijos viešinimas arba nutylėjimas

Interviu su patyrusiais diskriminaciją dėl lytinės orientacijos atskleidė dvi skirtingas nukentėjusiųjų pozicijas, kurios, iš esmės, yra nulemtos viešai pripažintu arba nepripažintu priklausymu seksualinių mažumų grupei. Tie informantai, kurie išdrįso viešai deklaruoti (tiek artimoje aplinkoje, tiek žiniasklaidoje) esą netradicinės lytinės orientacijos, daugiau akcentuoja praktinius patiriamos diskriminacijos aspektus, t. y. problemas, susijusias su darbu ir finansais bei teisiniu statusu. Viešinimo strategija iš pirmo žvilgsnio atrodo patogesnė, pavyzdžiui, atvirai pranešus apie savo lytinę orientaciją prieš įsidarbinant, leidžia išvengti vėliau galinčių iškilti problemų:

„<...>Dėl orientacijos <...> tiesiog jau turiu tokį įprotį, kad nereiktų dėl blogos aplinkos išeit iš darbo (nes tokių buvo dalykų), prieš įsidarbinant pasakau tokį faktą, tam, kad tiesiog man nereiktų dėti savo laiko, praleisti ten 3 mėnesius ar pusę metų, ir paskui išeiti, nes aplinka yra ant tiek homofobiška, kad neįmanoma dirbti. Dėl to sveikiausia ir labiausiai patartina tokiems žmonėms, kaip aš, tai pasakyti prieš įsidarbinant. Ir jeigu vadovas yra ne homofobiškas, ir jam tinka, jis tada su savo darbuotojais susitvarkys <...>. Bet jeigu vadovas pats nėra suinteresuotas turėti geros aplinkos darbe ir to mikroklimato gero, tada ir neverta darbintis“ (Interviu su lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamu asmeniu).

Be to, paviešinta lytinė orientacija sudaro prielaidas sukurti savo artimąjį ratą, kuriame heteronormatyvumo kriterijaus neatitinkantys žmonės santykinai komfortiškai jaučiasi ir psichologiškai yra mažiau pažeidžiami. Kaip teigia tyrime dalyvavęs informantas,

„Šiai dienai mūsų situacija yra tokia, kad mes nustembam, kai kažkas negražiai pasielgia, dėl to, kad mūsų visi draugai, šeima, aplinka, darbai yra visiškai mums palankūs, geri ir su mumis visiškai maloniai elgiasi. Mes esame lygiaverčiai visuomenės atstovai tose veiklose, ką mes darom. Tai šiai dienai, kai susiduriame, nustembam, pagalvojame, kad su tais žmonėmis kažkas yra negerai, <...> ar mes norim bendrauti su žmogumi, kuris, na, nemėgsta tavęs, ar geriau atsirinkti žmones, kurie myli tave, už tai kas tu esi, už tavo vertybes“ (Interviu su lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamu asmeniu).

Vis dėlto Lietuvos visuomenėje paplitęs ir socialinių–psichologinių nuostatų lygmenyje įtvirtintas homofobiškas požiūris į kitos lytinės orientacijos asmenis platesniame socialiniame kontekste dažnu atveju pasireiškia priešišku, atvira netolerancija ir net priekabiavimu, su kuriais tenka susidurti žmonėms, neslepantiems savo kitoniškumo. Informantai pabrėžia, kad dėl paviešintos lytinės orientacijos jie patiria atskirtį tiek darbo kolektyve, tiek ir kitose srityse:

„<...> iškart paaiškini, tai būna, kad pusė kolektyvo nebendrauja. <...> labai ryškiai pasikeičia – kad užduočių nebepaduoja, pavyzdžiui, negauni informacijos dalies, kad į kolektyvo kokius nors bendrus vakarėlius nebebūni įtraukiamas, ir daug tokių... kad specialiai kokios nors užduotys... (visuose darbuose yra užduotys, kurios, tarkim, yra sunkiausios ir dažniausiai geram kolektyve tai pasidalina paeiliui, ir tada neįjauti) matai, kad tos užduotys daug dažniau pradeda tau ateiti. Tai tokie, vat, tie neakivaizdūs dalykai, kurie pasikeičia nuo žinojimo ir nežinojimo“ (Interviu su lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamu asmeniu).

„Aš galvoju, kas vyksta? Jeigu net universitete vyksta tokie dalykai, tai kas vyksta fabrikuose, kas vyksta parduotuvėse, kur yra žmonės be išsilavinimo, tai ten yra dar baisiau“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Nutylėtos, nuslėptos arba tiesiog plačiai neviešinamos lytinės orientacijos atveju, kova už lygias teises, šalia kitų problemų, susijusių su „siekiu atstatyti teisingumą“, kelia labai sudėtingų ir dažnai skausmingų asmeninių išgyvenimų. Atlikti tyrimai rodo, kad nuolatinis lytinės orientacijos slėpimas kelia žmogiškąją kančią ir turi itin neigiamas pasekmes – žmonės patiria didelį izoliacijos ir baimės jausmą (Zdanevičius, 2007). Informantų pasisakymai patvirtino, kad dvigubas gyvenimas neigiamai atsiliepia šių žmonių psichinei sveikatai ir gerovei apskritai:

„Čia tiesiog ta gyvenimo sritis, kur slėpimas man ir psichologiškai labai daug [kainavo – aut.], mane sutraumaavo ir užsitęsė ten daug dalykų, ir aš matau, kad tai labai traumuojanti patirtis, viską slėpti“ (Interviu su lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamu asmeniu).

„Tiek, kiek man reikėjo patirti visko: ir žiniasklaidos poveikį, ir prarast darbą, ir... ta prasme, žmonės nusizūdo po tokių atvejų. <...> man buvo žiauriai sunku, man buvo taip sunku, kad aš, sakau, kad aš... kad aš buvau ir psichiatrinėj, ir... <...> aš jaučiausi kaip Kalanta, aš norėjau eiti susideginti į Laisvę... <...> laimė, kad aš, taip sakant, sugebėjau kažkaip atsitiesti, o kiti žmonės suserga depresijom ir nusizūdo, ir taip toliau, arba gauna infarktus, va, kiek aš žinau“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Lytinės tapatybės viešinimas ypač sudėtingas artimųjų rate. Viena vertus, labai sunku slėpti savo gyvenimą nuo pačių artimiausių žmonių, kita vertus, baisu rizikuoti prarasti artimuosius ir likti nesuprastam. Maža to, lytinės tapatybės atskleidimas nėra vien asmeninio pasirinkimo problema. Nuo to dažnai nukenčia ir artimiausi šeimos nariai. Informantai nurodė, kad šalia to, kad neretai artimieji gali išgyventi nusivylimo ir skausmo jausmus, jie taip pat patiria ir visuomenės „spaudimą“:

<...> įsivaizduokit, o kaip mano tėvai nukentėjo. Jūs galvojat, tai pridėjo jiems sveikatos? Mano mama <...>, ta, kuri pelė, kuri visą gyvenimą man sakė, kad nedaryk to, nedaryk, nedaryk... ir jinai išdrįso mane apginti, ta prasme, kad jinai buvo pakviesta kaip diskriminuojamo asmens mama, o kaip jaučiasi gėjų mamos. Ir aš jaučiuosi jai labai dėkingas už tai“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Bet koks bandymas ginti lygias teises, patyrus diskriminaciją lytinės orientacijos pagrindu, iš esmės, reiškia savo netradicinės lytinės orientacijos viešinimą. Heteronormatyvioje visuomenėje seksualines mažumas atstovaujančių žmonių tylėjimas suvokiamas kaip natūralus reiškinys, „kalbėjimą apie tai laikant išsišokimu“ (Reingardienė, 2007: 62). Todėl įprastai keliamas klausimas, kas pastūmėja žmones viešinti savo lytinę orientaciją. Tačiau vienas iš informantų, atsakydamas į šį klausimą, pasiūlė atkreipti dėmesį, kad heteroseksualios orientacijos žmonių kalbėjimas apie savo partnerius visuomenėje yra normalizuojamas, todėl pasiūlė klausimą formuluoti kitaip:

„Manau, kad daugiau turėtų kilti klausimas, kodėl žmonės slepia tai. Nes įsivaizduokite dabar, kad kokia nors moteris pradėtų slėpti, vaidintų, kad yra vieniša ir niekada neparodytų savo vyro ir vaikų. Kultų klausimas, kodėl jinai juos slepia, o ne kodėl ji visiems sako, kad turi vyrą ir vaikų. Tai ir čia klausimas turėtų būti, kodėl žmonės slepiasi. O slepiasi iš baimės, o kada jau pasako viską, kada jau tiesiog vidinė būsena būna ant tiek bloga, kad tu jau nebebijai, ir pasakai viską. Tai žmonės slepia iš baimės, o kodėl jau pasako, tai yra du variantai: 1) arba taip susiklosto, kad

nebėra kur trauktis, kaip sako „šuo kanda, kai yra pririštas ir nebėra kur bėgt, ir jam grėsmė kyla“; 2) arba jau nebebijo, nebebijo, pavargsta slėptis ir tiesiog pasako. Čia iš tiesų turėtumėm kiekvieną kartą paklausti, kodėl vaikas nepasakė savo tėvams, jie būtų gal jam padėję susitvarkyt, kodėl draugam nepasakė. Turėtų kilti klausimas, kodėl slepia, kodėl nėra tinkamos aplinkos, kur jie galėtų ateiti ir pasakyti: va čia yra mano mergina arba mano vaikinai. Kai tokį klausimą išsikelsime, bus daug paprasčiau“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad diskriminacija dėl lytinės orientacijos santykinai retai keliami viešumon, atitinkamai, reti yra netradicinės lytinės orientacijos žmonių kovos už savo lygias teises atvejai, nes būtent šiuo pagrindu diskriminuojami žmonės yra ypač pažeidžiami ir visuomenės retai palaikomi.

Pasiryžimą ginti savo lygias teises skatinantys veiksniai

Remiantis turinčių darbo patirties su skundų LGKT teikėjais ekspertų nuomone, žmonės savo lygias teises gina vedini įvairių motyvų. Tačiau buvo paminėta ir tai, kad skundo LGKT pateikimas ne visada gali būti vertinamas kaip siekis apginti savo teises. Nors ir retais atvejais, bet pasitaiko pareiškėjų, kurių kreipimasis į LGKT, ekspertų požiūriu, buvo nepagrįstas, t. y. nesusijęs su realia diskriminacija.

Konkrečiai nagrinėjant diskriminacijos dėl lytinės orientacijos atvejus, informantai minėjo, kad jie diskriminaciją patyrė įvairiose srityse.

Informantas, kuris ieškodamas darbo iš anksto informuodavo darbdavį apie savo lytinę orientaciją, pasakojo ne kartą susidūręs su diskriminacija. Dėl šios priežasties jis iki šiol nesikreipė, nes ieškojo tokio darbo, kuriame tolerantiškai būtų žiūrima į netradicinės lytinės orientacijos žmones. Tačiau būtent galimybė prarasti darbą, šio informanto nuomone, taptų ta priežastimi, kuri jį motyvuotų kreiptis pagalbos į atitinkamas institucijas:

„Taip, ir buvo ne viena [diskriminacijos patirtis – autor.], bet viena ryškiausių – tai kad priėmė į darbą, tada pateikiau, kad [esu netradicinės lytinės orientacijos – autor.], ir ... penktadienį, kai turėjo ateiti visos detalės įdarbinimo, tiesiog nebeatėjo. <...> trečiadienį mes turėjome pokalbį, penktadienį turėjo ateiti dokumentai visi, bet taip niekada ir neatėjo. Aš pasiskambinau dar kartą, ir jie nusprendė, išsireiškė taip, kad nusprendė, kad tokios pozicijos nebeturės. Tai aiškiai tokio nebuvo, kad aš galėčiau kažkaip pasiskųsti, <...> bet aš puikiai žinau, kad po mėnesio ta pozicija buvo užpildyta su kitu žmogum. <...> Būtų sudėtingiau gal dabar, jeigu susidurčiau su ta situacija, nes yra vaikas, yra atsakomybė, tai tikriausiai nebūtų taip paprasta paimti, susirinkt daiktus ir išeiti. Aš dabar

jau tokios galimybės neturiu, nes turiu įsipareigojimų, tai šiai dienai nebūtų taip paprasta išmesti mane iš darbo <...>. Tikriausiai, jeigu mane išmestų iš mano mylimo darbo, aš tikrai eičiau į tam tikras institucijas“ (Interviu su lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamu asmeniu).

Kita įvardinta diskriminacijos sritis – tai tos pačios lyties porų santykių įteisinimo problema, nes pagal Lietuvoje galiojančius įstatymus LGBT asmenys neturi teisės į santuoką ar partnerystės įregistravimą. Dėl šios priežasties tos pačios lyties poros, skirtingai nei heteroseksualios, negali pasinaudoti daugeliu teisių, pavyzdžiui, negali pagal įstatymą paveldėti partnerio turto, neturi vienodų teisių dovanojant turtą, negali pasinaudoti teise neliudyti prieš sutuoktinį; gauti nemokamų atostogų ar socialines pašalpas slaugydami sergantį partnerį ir t. t. Neretai santuokas galinčios įregistruoti heteroseksualios poros net nenutuokia, kiek teisių joms suteikia santuokos institutas (Šumskienė, Jankauskaitė, Levickaitė, 2014). Homoseksualios orientacijos informantas, gyvenantis poroje (įregistravęs santuoką Danijoje) ir turintis vaikų, pasakojo, kad Lietuvoje jis neturi jokių teisių į savo vaiką, todėl jo motyvai kovoti už netradicinės lytinės orientacijos žmonių teises susieti su noru prisidėti prie ribojančių įstatymų keitimo:

„Aš norėčiau turėti normalią santuoką, kad galėt savo vaikui būt oficialiai [mama ar tėčiu – autor.] – nuvesti pas gydytojus, galėti skraidinti, kai suserga, kad galėčiau pasirūpinti, na, visų tų teisių. <...> Mes tą darome [viešai kalbame apie savo problemas – autor.] dėl to, kad norime, kad tiesiog keistųsi įstatymai. <...> Tuometinis Bernatonis, atrodo, <...> pasakė, kad įstatymai nesikeičia dėl to, kad tokie žmonės tiesiog neegzistuoja Lietuvoje“ (Interviu su lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamu asmeniu).

Atlikti interviu parodė, kad siekis turėti saviraiškos laisvę taip pat gali tapti priežastimi, lemiančia pasiryžimą kovoti už netradicinės lytinės orientacijos žmonių lygias teises. Šį motyvą akcentavo akademinėje srityje dirbęs informantas, kuris su studentais norėjo išleisti laikraštį, gvildenantį homoseksualių žmonių problemas Lietuvoje. Laikraštyje turėjo būti išspausdintas šiai temai skirtos konferencijos dalyvių kreipimasis į valdžią, prašant imtis priemonių dėl netradicinės lytinės orientacijos asmenų diskriminacijos. Mokslo įstaiga uždraudė laikraščio leidybą. Homoseksualios orientacijos informantas tai įvertino kaip diskriminaciją ir nusprendė ginti savo, o tuo pačiu ir kitų homoseksualių žmonių teises, kreipdamasis į LGKT ir į teismą. Šią poziciją informantas motyvavo savo tuometiniu (aptariami 2006 m. įvykiai) tikėjimu demokratine sistema ir jo paties skleidžiamomis demokratinėmis vertybėmis: *„mokiau daug metų, kaip ginti tas žmogaus teises, kas*

jos yra, kas yra lygios galimybės, kas yra diskriminacija“. Tačiau, aptariamą situaciją vertindamas dabartiniame kontekste, informantas teigia, kad tuo metu demokratija patikėję žmonės buvo apgauti, ką pagrindžia faktas, jog jam nepavyko apginti savo teisių:

„<...> jeigu konkrečiai apie Lietuvą, ir apie galimybes ginti teises, ir, jūs užsimint, tokį žodį pavartojoj – demokratija, kuo mes visi labai tikim, ir aš buvau labai naivus ir tikėjau. Bet, deja, aš dabar ją vadinčiau ne demokratija <...>. Tai va, aš manau, kad taip, galimybių Lietuvos žmogui ginti savo teises tikrai yra daug, ta prasme, teisiniu požiūriu, aš jas išbandžiau <...> bet... jeigu man reiktų eiti tuo keliu, kuriuo aš pradėjau eiti nuo 2006, tai aš tikrai juo neičiau“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Pažymėtina, kad lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojami žmonės šalia asmeninių priežasčių visada įvardino norą savo pavyzdžiu prisidėti prie visuomenės pokyčių:

„Čia tiesiog, žinot, yra tas išmoktas, kad turi 10 proc. atiduoti visuomenei – energijos, finansų, dar kažko. <...> manau, kad visgi reiktų, reiktų vis dažniau pranešinėti visose gyvenimo srityse, kur yra netinkamas elgesys, netinkamos paslaugos, tiesiog, kad mes glėtumėm tobulėt, kad mes – visuomenė – galėtų pasiekti geresnių rezultatų“ (Interviu su lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamu asmeniu).

„Aš dėl vieno motyvo, aš norėjau, kad susiformuotų teisminė praktika <...>. Taip, aš esu maištininkas, <...> be tokių žmonių nebūtų nei mūsų nepriklausomybės Lietuvos, nes jie, nes šitie žmonės <...>, ir aš labai gerai, taip sakant, išmanau, kas yra socialinė kaita, kaip keisti visuomenę“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Apibendrinant galima pasikartoti, kad žmonės skundžiasi dėl įvairių motyvų – noro nubausti skriaudėją, išsaugoti savo darbo vietą, tačiau ne visada tai gali būti vertinama kaip „jautrumas“ diskriminacijai, kartais skundžiamasi tiesiog norint išspręsti savo asmeninę problemą, o ne atstatyti teisingumą.

Vis dėlto, ekspertų nuomone, pastaraisiais metais vis labiau stiprėja pilietiškai orientuota lygių galimybių užtikrinimo motyvacija, kuri ypač būdinga jaunosios kartos atstovams. Tyrime dalyvavę lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojami žmonės šalia asmeninių priežasčių (sunkumų įsidarbinant, teisnių apribojimų ir kt.) visada pabrėžė siekį keisti visuomenę, kurio įgyvendinimas siejamas su tikėjimu demokratine sistema ir demokratinėmis vertybėmis.

Pasiryžimą ginti lygias teises stabdantys veiksniai

Socialinė stigmatizacija yra esminė netradicinės lytinės orientacijos žmonių atsivėrimo ypatybė, kurianti prielaidas kvestionuoti atsivėrimo apskritai racionalumą. Todėl šie žmonės neretai pasirenka tylėjimą kaip saugesnę išgyvenimo ir išlikimo strategiją (Zdanevicius, 2007) ir nėra linkę ginti savo teisių, nes tai reikštų viešumą.

Kitas psichologiškai grįstas kovos už lygias teises barjeras – neigiamas požiūris į skundimąsi. Atkreiptinas dėmesys, kad požiūryje į skundą ir skundimąsi galima išžvelgti du aspektus. Visų pirma, skundą vertinant etiniu-moraliniu aspektu, sakoma, kad skųstis negražu, be to, ir pati sąvoka – „skundikas“ – turi neigiamų konotacijų. Net ir pažeistų teisių atveju žmonės kartais atsisako jas ginti, nes nenori teikti skundo. Todėl tiek ekspertai, tiek diskriminaciją patyrę informantai išeitį matė vartojamos terminijos keitime:

„Mus taip išauklėjo, nežinau, nuo darželio, mokyklos laiku, kad skųstis negerai yra, bet mes jau keičiamės, aš savo sūnui sakysiu, kad tai ne skundimas, o informavimas. Jeigu pakeisim šitą žodį... Ir aš norėčiau, kad sūnus ateitų ir informuotų, kas negerai su juo pasielgė <...>. Ir informavimas nėra skundimasis“ (Interviu su lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamu asmeniu).

Reikšmingas skundo dėl diskriminacijos pateikimo barjeras grįstas labiau racionaliais nuogaštavimais – dažnu atveju pasiskundęs žmogus rizikuoja ne tik netekti darbo, bet ir susiduria su sunkumais rasti naują darbą, nes susiklosto nuostata, kad tai konfliktiškas ir neparankus žmogus, dėl kurio gali kilti problemų:

„<...> darbdavys, jeigu jį jau apskundžia kažkas, jis tuoj pat išsikeičia, reiškia pasipiktinimą ir stengiasi susidoroti su tuo žmogumi. Čia yra toks bendras požiūris, man atrodo, Lietuvoje. Žmonės nėra įpratę, kad tai yra normalios teisinės gynybos priemonės ir tokiu būdu reikia jį toleruoti ir nereikia pykti dėl to. Ir pas mus Lietuvoje, kodėl žmonės bijo, man atrodo, apskritai skųstis ir ne tik į mūsų tarnybą, bet apskritai, pradėti kažkokį procesą – bijo to susidorojimo“ (Interviu su LGKT atstovu).

Tyrimo duomenys rodo, kad dėl lygių galimybių pažeidimų retai kreipiamasi, nes Lietuvoje kol kas dar nepakankamas diskriminacijos problemos suvokimo lygis. Žmonėms trūksta žinių ne tik atpažįstant diskriminaciją, jie taip pat nežino, kur galėtų ar turėtų kreiptis gindami savo teises. Dėl lytinės orientacijos diskriminuojami informantai, svarstydami, kokios institucijos galėtų teikti tokią pagalbą, taip pat įvardino informacijos trūkumą:

„Tai šiai dienai, aš nežinau, kur kreipčiausi, gal trūksta tos informacijos, kad būtų aišku, kur tu gali kreiptis, bet... nežinau, niekada nesusimąščiau apie tai“ (Interviu su lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamu asmeniu).

„<...> trūksta visuomenei suvokimo, kas yra tos lygios galimybės. Tai visuomenė vis dar nesuvokia, kas yra diskriminacija, kokios yra diskriminacijos apraiškos ir kad tai liečia kiekvieną žmogų. <...> Kiekvienos savivaldybės apsilankymo metu supratau vieną – kad apie tarnybą [LGKT – autor.] didžioji dalis yra negirdėję nieko <...>, net ir žmonės, kurie dirba viešajame sektoriuje, jie lygiai taip pat nieko nežino apie tarnybą, <...> jie neidentifikuoja problemos ir jie problemas nemato. <...> Tai visos savivaldybės, jos nemato tiesiog problemos, jie sako: pas mus diskriminacijos nėra“ (Interviu su LGKT kontroliere).

Kita vertus, labai rimtas savo teisių gynimo barjeras susijęs su žmonių nepasitikėjimu valstybės institucijomis, ir netikėjimu, kad jos gali padėti:

„Pagrindinė priežastis yra ta, kad žmonės netiki, kad kas nors pasikeis, t. y. netiki, kad efektyviai gali apginti savo teises šitoje valstybėje. <...> iš tikrųjų, taip, Lietuvoje yra vis dar gana sudėtinga apginti savo teises – prieinamumas informacijos, prieinamumas pagalbos ir prieinamumas paslaugų nėra pakankamas kaip ES valstybei, tačiau jis yra“ (Interviu su Seimo nariu).

Informantas, kuris dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu kreipėsi į teismą ir jį pralaimėjo, pabrėžė, kad LGKT jam menkai tegalėjo padėti, nes teismas neatsižvelgė į Tarnybos pateiktą pažymą:

„Todėl, kad lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, aš žinojau, kad jie yra neįgalūs <...>. Aš žinojau, ir dėl to jie patys sako: „tai jums reikia kreiptis į teismą“, aš sakau: „o tai kam jūs esate?“ „Nu, tai mes galim parašyti išvadą“. Nu, tai gerai, jie parašė – diskriminacija buvo, nu ir kas iš to?“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Todėl, nukentėjusiojo požiūriu, diskriminacijos aukoms kur kas lengviau būtų ginti savo teises, jeigu LGKT spendimai jos kompetencijos ribose būtų negincijami ir teismo metu negalėtų būti peržiūrimi:

„<...> abu [teismai – autor.] atmetė [skundą – autor.], nors lygių galimybių kontrolieriaus išvada buvo teigiama, nu, kad diskriminacija buvo. Tai va, taip ir yra, reiškias, tie, kas labiau supranta diskriminaciją, kaip lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, jie pripažįsta faktą, o iš kitos pusės teismai paneigia. <...> lygių

galimybių kontrolieriaus tarnyba... nes tai yra ombudsmenas, jų sprendimai neturėtų būti kvestionuojami, todėl jie galėtų pripažinti diskriminacijos faktą, o tada dėl žalos atlyginimo gali kreiptis į teismą, ir teismas neturėtų kvestionuoti. <...> jie turėtų būti kaip teismo instancija“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Vis dėlto, jeigu nukentėjusysis nori prisiteisti žalą ar būti sugražintas į darbo vietą, iš kurios neteisėtai buvo atleistas, vienintelis kelias yra teismas. Tačiau tiek ekspertai, tiek su teismais susidūrę diskriminaciją patyrę žmonės teigė, kad šis teisių gynimo būdas yra pakankamai sudėtingas, ilgai trunkantis ir gana brangus procesas.

Informantų nuomone, problemiška ir tai, kad teismai turi mažai praktinės patirties tiriant diskriminacijos klausimus, jų kompetencija lygių galimybių gynimo srityje ribota:

„Didesnė problema yra ta, kad nėra praktikos, teisėjai irgi, jie nesusidūrę, <...> jiems tiesiog trūksta patirties, tai natūralu, jeigu aš niekada neturėjau bylų su diskriminacija, su lygiom galimybėm, tai aš tikrai pirmą kartą atsiversiu tą patį įstatymą ir pradėsiu jį skaityti“ (Interviu su LGKT kontroliere).

„Nors nėra praktikos diskriminacijos, nėra teismo praktikos susiformavusios, <...> aš noriu ką pasakyti, teisėjų kompetencija diskriminacijos srityje yra žiauriai maža. Jie nesupranta, pavyzdžiui, <...> kas yra „prima facie“ aplinkybė, kada reikia atmesti įrodinėjimą, kada reikia įrodinėjimo našta perkelti, reiškia, atsakovui, o ne man. Nes šiaip jie sako: nu, tai įrodyk, kad tu diskriminuojamas, kad tave diskriminavo, bet teismas... mes turėjom įrodinėt teismui, kad ne aš turiu įrodyt, o jie turi įrodyt“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Informantas, teisme bandęs ginti savo pažeistas lygias teises, nurodė, kad siekiant padidinti teismų kompetenciją, jo požiūriu, tikslinga būtų plėsti teismų specializaciją:

„<...> turėtų teismai specializuotis, pavyzdžiui, būtų šeimos teismai, būtų jaunimo teismai, pavyzdžiui, visur būtų specializacijos, turėtų būti specializuoti teismai <...>, tada, reiškia, teisėjai turėtų turėti normalių žinių, nes dabar jie neturi tų žinių“ (Interviu su pareiškėju dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu).

Apibendrinant lygių teisių gynimo trukdžius, svarbu pažymėti, kad netradicinės lytinės orientacijos žmonės dažnai nutyli patiriamus savo teisių suvaržymus, vengdami viešumo ar bijodami priešiškos darbdavių reakcijos į skundo pateikimą.

Psichologiniu pažeistų teisių gynimo barjeru yra ir neigiamas visuomenės požiūris į skundą ar skundimąsi. Nepakankamas diskriminacijos problemos suvokimo lygis ir informacijos apie lygias galimybes ginančias institucijas trūkumas taip pat sąlygoja tai, kad žmonės ne visada atpažįsta diskriminaciją arba nežino, kur galėtų kreiptis, siekdami atstatyti savo teises.

Netradicinės lytinės orientacijos žmonių netikėjimas, kad valstybės institucijos pajėgios efektyviai padėti apginti jų pažeistas teises siejamas su nepakankamomis LGKT galiomis ir ribota teismų kompetencija tiriant diskriminacijos atvejus.

4.3. Diskriminacijos negalios pagrindu patirtis

Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto „Baigiamosiose pastabose pirminei Lietuvos ataskaitai“ (Neįgaliųjų teisių konvencija, 2016) išsakoma nemažai kritikos dėl nepakankamo ar netinkamo teisinio reguliavimo, žmonių su negalia lygių galimybių ir teisių neužtikrinimo ir diskriminacijos skirtingose srityse. Atlikti moksliniai tyrimai (Gevorgianiene, Sumskiene, 2017; Narkauskaitė ir kt., 2012; Liuima ir kt., 2016; Šumskienė, Augutienė ir kt., 2014; Zaturskis, Kiaunytė, 2014 ir daugelis kitų) bei nevyriausybinių neįgaliųjų organizacijų inicijuoti ir atlikti tyrimai rodo problemas, su kuriomis susiduria skirtingas negalias turintys asmenys, išryškina jų patiriamą diskriminaciją.

Mokslinėse ir asmenų su negalia bendruomenės diskusijose žmonių su negalia teisių klausimais „Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija“ dažnai įvardijama kaip „pagrindinis dokumentas, dėl savo svarbos tapęs visos neįgaliųjų bendruomenės „Konstitucija“, užtikrinantis neįgaliųjų teisių realizavimą“ (LNF, 2015: 5). J. Ruškaus teigimu, „Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija skelbia iš esmės naują požiūrį, įpareigojantį šalis kurti tokius įstatymus, kad negalią turintys asmenys gautų tokią paramą, kuri ne skatintų senas ar naujas diskriminacijos formas, o sudarytų konkrečias sąlygas neįgaliesiems dalyvauti švietimo, sveikatos, kultūros, darbo rinkos ir kituose visuomenės sektoriuose ir organizacijose, kad tai būtų veikianti norma ir konkreti siekiamybė“ (Ruškus, 2014: 145). Todėl 2018 m. gruodžio mėnesį LR Seimo priimtas Lygių galimybių įstatymo pataisas, kuriomis įsteigta nepriklausoma Žmonių su negalia teisių stebėsenos komisija prie Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, nuo 2019 m. liepos 1 d. pradėsianti įgyvendinti Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos stebėseną, galima įvardinti kaip ypač reikšmingą žingsnį siekiant asmenų su negalia lygių galimybių ir teisių įtvirtinimo šalyje (LGKT naujienos, 2018). LGKT kontrolierė komentuodama priimtas įstatymo pataisas pripažįsta, kad „iki šiol negalėjome Konvencijos pažeidimų analizuoti visa apimtimi. Dabar Žmonių

su negalia teisių stebėsenos komisija bus tiesiogiai įgalinta vertinti veiksmus arba neveikimą, jų atitikimą šiam JT dokumentui, teiks nuomonę bei pastabas dėl galiojančių teisės aktų ar jų projektų“ (LGKT naujienos, 2018-12-13).

Šiame poskyryje diskriminacijos dėl negalios tema, asmenų su negalia lygių galimybių užtikrinimas ir pažeistų teisių atstatymas analizuojamas aptariant kokybinių interviu su šešiais neįgaliųjų teisių NVO atstovais ir vienu LGKT atstovu rezultatus. Visi interviu dalyvavę neįgaliųjų NVO atstovai asmeniškai ar savo atstovaujamos organizacijos vardu yra teikę skundą / skundus LGKT dėl diskriminacijos negalios pagrindu ir / ar gynę pažeistas asmenų su negalia teises kitu būdu. Interviu gairės įtraukė klausimus apie socialinę neteisybę, diskriminaciją, galimybių Lietuvoje atkurti pažeistas asmenų su negalia teises vertinimą, tyrimo dalyvių motyvaciją dalyvauti atkuriant pažeistas teises ir dalyvavimo atkuriant pažeistas teises patirtį. Tyrimo su nukentėjusiais nuo galimos diskriminacijos duomenų analizei panaudotas analitinis konflikto sprendimo piramidės instrumentas (žr. 1 sk.).

Poskyryje nagrinėjama, kaip neįgaliųjų NVO atstovai suvokia diskriminaciją dėl negalios, rekonstruojami jų pasitelkti pažeistų teisių atkūrimo būdai, patirti sunkumai ir kliūtys, neleidusios atstatyti pažeistų teisių. Nagrinėjamos tyrimo dalyvių refleksijos, kodėl verta ginti pažeistas teises, bei svarstymai, kas galėtų paskatinti žmones su negalia aktyviau ginti savo pažeistas teises. Šalia kokybinio tyrimo rezultatų aptarimo skyriuje pateikiamos palyginamosios išvalgos apie LGKT tiriamuoju laikotarpiu 2016 m. sausio – 2017 m. balandžio mėn. negalios pagrindu pateiktus skundus.

Tyrimo dalyvių diskriminacijos suvokimas

Beveik visi tyrime dalyvavę neįgaliųjų teisių NVO atstovai asmenų su negalia diskriminaciją apibrėžia per „Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos“ prizmę (Neįgaliųjų teisių konvencija, 2016), plačiai išryškindami žmonių su negalia orumo ir lygiateisiškumo visose gyvenimo srityse aspektus. Tikėtina, kad toks diskriminacijos matymas, visų pirma, yra susijęs su tyrimo dalyvių darbine patirtimi asmenų su negalia lygių teisių užtikrinimo srityje, turima asmenine negalios patirtimi ar negalios patirtimi artimojoje aplinkoje.¹⁵ Žvilgsnis per „Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos“ prizmę leidžia tyrimo dalyviams išsakyti kritiką ne tik nelygybės apraiškų visuomenėje žmonių su negalia atžvilgiu, bet ir įvardinti šalyje veikiančių įstatyminių aktų spragų ir nepakankamo suderinimo su tarptautiniais dokumentais problemą.

Vieno neįgaliųjų NVO atstovo požiūris į socialinę nelygybę ir diskriminaciją labai išsiskiria iš kitų. Nors tyrimo dalyvis pripažįsta problemas, su kuriomis susi-

---

15 4 tyrime dalyvavę NVO atstovai turi judėjimo negalią, o 2 tyrimo dalyviai turi vaikus su negalia.

duria žmonės su negalia dėl nepritaikytos aplinkos ir kitų aspektų, tačiau abejoja, ar įmanoma pasiekti socialinę lygybę. Jis teigia:

„<...> nu, mano tokios pažiūros yra truputį gal keistos, kadangi bent jau savo socialinėje erdvėje būdamas aš jų kaip ir reprezentuoti ir išsakyti negaliu, kadangi truputį yra libertariškos. Tai reiškia, kad aš iš esmės abejoju socialine lygybe kaip tokia, kaip galimumu to, kadangi vėl, tai priklauso nuo žmogaus, nuo aplinkos, nuo aplinkybių įvairių. Šiaip pirmas įspūdis, socialinė lygybė tai yra tam tikras socialinio saugumo užtikrinimas. Ar įmanomas kiekvienam žmogui užtikrinti socialinį saugumą? Paprastai yra kalbama, kad socialinė lygybė tai yra saugumas. Ar tai įmanoma, nu, vėl susiduri su įvairiausiais žmonėmis, tame tarpe ir turinčiais neįgalumą, ir matai, kad vėl žmonės skirtingai ir patys kuria savo gyvenimą, aplinka padeda jiems arba trukdo ir tos socialinės lygybės kaip tokios nėra. Ar jinai gali būti, vėl tada reikėtų kalbėt, kad vieniems žmonėm turėtų būt nukreipta daug daugiau pagalbos nei kitiem. Tai vėl, ar tai neiškreiptų tos tokios socialinės lygybės, kadangi būtų skiriama daugiau negu kitiem“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Kita vertus, tyrimo dalyvis pažymi, kad savo darbinėje veikloje jis atstovauja žmones su negalia vadovaudamasis Lietuvoje veikiančiais įstatymais ir NVO, kaip paslaugų žmonėms su negalia teikėjos, pozicija ir nuostatomis.

Didžioji dalis tyrime dalyvavusių neįgaliųjų teisių NVO atstovų patys turi juodėjimo negalią, todėl apibrėžė diskriminaciją ir per asmeninę patirtį. Tyrimo dalyviai, turintys negalią, ypač išryškino žmonių su negalia diskriminaciją, patiriamą dėl nepritaikytos aplinkos. Tyrimo dalyviai interviu išsako tiek asmenines, tiek darbo aplinkoje išgirstas kitų žmonių su negalia diskriminacijos dėl nepritaikytos aplinkos patirtis. Interviu duomenys rodo šio pobūdžio diskriminacijos intensyvumą, skirtingų tyrimo dalyvių apibūdinamą tokiais teiginiais: „Taip, labai dažnai [Klausimas: O ar Jums teko susidurti su tokio pobūdžio neteisybe? – autor.], faktiškai kiekvienam žingsnyje. Netgi, netgi kiekvienam žingsnyje“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu); „iš nepritaikytos aplinkos tai turbūt nuolat [Klausimas: O ar Jūs esate susidūręs su diskriminaciniu elgesiu? – autor.]“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu); „kur tik tai neišeitų tas neįgalus žmogus, visur susiduria su kliūtimis, <...> faktiškai visas miestas yra nepritaikytas“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu). Nepritaikytos aplinkos problema dėl jos dažnumo suvokiama kaip beveik neišsprendžiama.

Kita vertus, tyrimo dalyvis atkreipia dėmesį, kad aplinkos nepritaikymas žmonėms su negalia visuomenėje nėra traktuojamas kaip diskriminacija. Jo teigimu,

„<...> vėlgi, pas mus nėra pripažįstama, kad diskriminacija, nes diskriminacija tai, tarkim, kažkas jau yra nelabai gero, o pas mus tikrai nepritaikyta. Pas mus tikrai nepasieksite. Pas mus tikrai dar kažkas tai. Diskriminacija, ne! Netgi tokių požiūrių

yra. Nes diskriminacija, tai daugiau kur už ką gali būti ir baudžiama, bet ne, pas mus tai ne – pas mus nepritaikyta, neprieinama“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Šis tyrimo dalyvio pastebėjimas siejasi su „Baigiamųjų Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto pastabų pirminei Lietuvos ataskaitai“ 13 punktu, kuriame pažymima, kad tinkamų sąlygų pritaikymo samprata Lietuvos įstatymuose nėra pakankamai nuosekliai siejama su nediskriminavimo principu. Dokumente rekomenduojama pripažinti, kad tinkamo sąlygų pritaikymo neužtikrinimas yra diskriminacijos dėl negalios forma (14 b punktas). „Baigiamųjų pastabų“ 21 punkte taip pat išsakoma kritika dėl fizinės aplinkos pritaikymo neužtikrinimo žmonėms su negalia bei vangaus universalaus dizaino principų taikymo fizinėje aplinkoje ir transporte, veiksmingos pastatų prieinamumo kontrolės nebuvimo. Išreiškiamas susirūpinimas ir dėl viešųjų kultūrinių erdvių nepritaikymo žmonių su negalia poreikiams (59 punktas). „Baigiamosiose pastabose“ rekomenduojama parengti ir įgyvendinti veiksmų planą su aiškiu tvarkaraščiu bei išmatuojamais atskaitos taškais ir rodikliais, ir į jį įtraukti reglamentus bei standartus, kurie garantuotų vis platesnį universalaus dizaino principų taikymą fizinei aplinkai (22 a punktas).

Kita vertus, tyrimo dalyvių diskriminacijos sampratos taip pat rodo platų diskriminacijos reiškinių suvokimą – įtraukiama ne tik žmonių su negalia, bet ir kitų pažeidžiamų asmenų grupių patirčių refleksija. Galime daryti prielaidą, kad kai kuriais atvejais platų diskriminacijos suvokimą sąlygoja neįgaliųjų teisių NVO atstovų dalyvavimas skirtingus nediskriminavimo pagrindus vienijančių neformalių ir formalių darbo grupių veikloje. Nepaisant plataus diskriminacijos suvokimo, negalia, kaip diskriminacijos pagrindas, kai kurių tyrimo dalyvių išskiriama iš kitų diskriminacijos formų dėl žmonių su negalia pažeidžiamumo. Neįgaliųjų teisių NVO atstovo teigimu,

„<...> yra nemažai daryta tyrimų, visuomenės apklausos ir specialių tikslinių tyrimų, kurie visgi, lyginant su kitom pažeidžiamom grupėm arba kitom diskriminavimo pagrindais arba grupėm – tai iš tiesų išskiria žmones su negalia ir išskiria tam tikras būtent negalias, jų tas lygias teises arba lygių teisių nebuvimą. Ir iš tiesų tai matosi, turbūt, praktikoje, per tam tikrus švietimo rodiklius, per tam tikrus nedarbo rodiklius, per tam tikras kitas, socialines, pavyzdžiui, rizikas. Skurdo rizika yra žymiai didesnė, beveik dvigubai negu kitų“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Neįgaliųjų teisių NVO atstovų interviu parodo, kad orientuojamasi į diskriminaciją negalios pagrindu, nepakankamai įvertinant kitų diskriminacijos pagrindų veikimą kartu su negalia – daugialypės diskriminacijos galimybę. Kita vertus,

interview leidžia rekonstruoti daugialypės diskriminacijos apraiškų. Tyrimo dalyvių interview dažniausiai reflektuojamas negalios veikimas kartu su socialine padėtimi, sąlygojantis asmenų su negalia didesnę pažeidžiamumą. Neįgaliųjų teisių NVO atstovų teigimu,

„Jeigu žmogus užtikrintas, turi tam tikrą finansinį užtikrinimą, jo diskriminacija bet koku atveju bus mažesnė, kadangi jisai realizuos save kažkokiu būdu, realizuos tas savo galimybes. <...> Vienas toks niuansas, kad neįgalus žmogus turi labai ribotą pasirinkimą darbo santykiuose, kadangi jisai, jeigu didesnę negalią turi, negali dirbt fizinio darbo, yra intelektualinio pobūdžio darbas. <...> Tuomet jisai tampa priklausomas vien tiktai nuo socialinių išmokų. Automatiškai to žmogaus galimybės yra mažesnės lyginant su kitais asmenimis. Jeigu kalbėt, tarkim, nuo gimimo turinčių negalią, vis tiek dar tęsiasi ta tradicija, kad specialiųjų mokyklų, kur išsilavinimas yra kitoks ir automatiškai tas vystymasis eina truputį kita kryptim, ir žmogus praranda galimybę ateities“ (Interview su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

„<...> vis tiek, jeigu pas mus skambina, tai dominuoja negalia. Šalia negalios, tai, be abejo, neretai būna, jeigu tai yra su švietimu susiję klausimai, tai ir amžiaus tada dalykai. Jeigu su kitais, pavyzdžiui, pagrindais žiūrėt, tai būna socialinė ta padėtis, nes tai būna arba pašalpas gaunantys, arba tiesiog skurdžiai gyvenantys, kurie negali sau leisti kažko nusisamdyt ar kokio advokato, ar gauti pagalbos. Nu, tie tada prisideda kaip antriniai arba kompleksiniai, tie objektyvūs, sakykim, aplinkybes daugiau, bet realiai pas mus daugiausia dėl negalios. Nu, arba kaip pirminė negalios“ (Interview su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Apibūdindami asmenų su negalia diskriminaciją, tyrimo dalyviai atskiria tyčinę ir netyčinę diskriminaciją. Nors pateikiama ir tyčinės diskriminacijos pavyzdžių (ryškiausias Kauno miesto Laisvės alėjos rekonstrukcijos atvejis), pripažįstama, kad dažnai diskriminuojama neturint tokio tikslo. Kauno miesto Laisvės alėjos rekonstrukciją, kaip tyčinės žmonių su negalia diskriminacijos atvejį, iškėlęs NVO atstovas tvirtina, kad visgi dažnesnė – netyčinė diskriminacija. Tyrimo dalyvis nurodo:

„<...> aš nesilaikau to požiūrio, kad apskritai, tarkime, Lietuvoje yra kažkokia speciali institucinė diskriminacija. Aš nemanau. Manau, yra neatidumas, nežinojimas, finansinės galimybės ribotos, taip toliau, tai dauguma dalykų vis tiek susiveda į finansines galimybes tiek žmogaus, tiek valstybės, tiek institucijų“ (Interview su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Ekspertai, tiesiogiai dirbantys su skirtingas negalias turinčiais asmenimis ir jų atstovais, išryškino proto ir psichikos negalią turinčių asmenų pažeidžiamumą dėl

didelės atskirties visuomenėje rizikos, egzistuojančių teisinių apribojimų (pvz., pri-
verstinio hospitalizavimo, teisinio neveiknumo, izoliacijos, itin nepalankaus visuo-
menės požiūrio). Aptardami konkrečius asmenų su proto ir psichikos negalia dis-
kriminacijos atvejus, ekspertai išryškina konkrečias sritis, kuriose, jų požiūriu, proto
ir psichikos negalias turintys asmenys diskriminaciją patiria itin dažnai. Iškeliamos
problemos sveikatos apsaugos, švietimo, užimtumo srityse, menkinančio ir stigma-
tizuojančio asmenų su negalia vaizdavimo žiniasklaidoje, policijos neprieinamumo,
vaikų teisių apsaugos (vaikų atėmimo iš šeimos dėl tėvų turimos negalios atvejai)
sirtyse. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovo teigimu,

*„Išvelgiam, kad asmenys su psichikos sutrikimais stokoja dėmesio lyginant su
kitom formom negalios, ir švietime, ir darbo santykiuose. Ir, kadangi vis dėlto ir
poreikiai jų yra labai specifiniai ir, ko gero, net didesni, reikėtų sakyti, nes jiems
pagalbos reikia daugiau, asistavimo kasdieniame gyvenime. O patys žinome, kiek
to asistavimo galime gauti vidurinėje mokykloje, aukštojoje mokykloje. Iš tikrųjų
labai didelės problemos. Aš jau nekalbu apie darbo santykius, kur išvis, iš tikrųjų
žmogus pasiekia 18 metų ribą pagal įstatymą, jis pripažįstamas pilnai savarankiš-
ku ir jokia pagalba jam neteikiama. O asmenims su tokiais sutrikimais sudėtingais
tos pagalbos reikia visą gyvenimą. Tai, jeigu jis jos negauna, tai jis vėl verčiamas
yra užsidaryti ar globos namuose, ar dar kažkur ir izoliuotis, o ne integruotis į vi-
suomenę“ (Interviu su LGKT atstovu).*

Tyrimo dalyvis pristatė atvejį, kai LGKT inicijuojant tyrimą apie vaikams su
proto negalia ir raidos sutrikimais suteikiamas paslaugas švietimo srityje (jų nepa-
kankamumą), buvo susidurta su sunkumais renkant statistinę informaciją. Tyrimo
dalyvių išvalgas apie proto ir psichikos negalią turinčių vaikų pažeidžiamumą galima
susieti su „Baigiamosiomis pastabomis pirminei Lietuvos ataskaitai“. Dokumente
atkreipiamas dėmesys tiek į tai, kad visose srityse trūksta patikimų statistinių duo-
menų apie žmones su negalia (63 punktas), tiek į įtraukiojo švietimo neužtikrinimą
vaikams su negalia, nurodoma, kad vaikai su negalia per dažnai nukreipiami į speci-
aliąsias mokyklas ar mokomi namuose (45 punktas).

Remiantis interviu duomenimis, asmenų su negalia lygios galimybės mažiausiai
užtikrintos ir padėtis sudėtingiausia švietimo, sveikatos apsaugos, fizinės aplinkos
pritaikymo srityse. Asmenų su negalia diskriminacijos švietimo srityje temą išryš-
kina visi skirtingų organizacijų atstovai. Kita vertus, analizuojant LGKT 2016 m.
sausio – 2017 balandžio mėn. pateiktus skundus, galima pastebėti itin mažą skundų
šiose srityse skaičių (4). Labai mažai skundų pateikta ir dėl (galimos) diskriminacijos
sveikatos priežiūros srityje – 5. Dėl fizinės aplinkos neprieinamumo buvo pateikta
14 skundų iš 71. Itin maži skundų skaičiai probleminėse srityse pagrindžia proakty-
vios mediacijos institucijų veiklos svarbą.

Tyrimo dalyvių motyvacija ginti pažeistas teises

Ginti pažeistas žmonių su negalia teises tyrimo dalyvius motyvavo tiek asmeniniai interesai, tiek ir siekis atstovauti žmonių su negalia ar konkrečios žmonių su negalia grupės teises, mažinti žmonių su negalia diskriminaciją ir atskirtį. Interviu įvardinti asmeniniai interesai apima norą savarankiškai dalyvauti, būti nepriklausomu/a ir aktyviu/a visuomenės nariu/e, siekis savarankiškai, nepriklausomai nuo kitų, dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Šis siekis išryškėja visų neįgaliųjų teisių NVO atstovų, turinčių negalią, interviu. Tyrimo dalyvis teigia:

„Aš noriu ateiti ten, kur aš galiu pati ateiti, nes vežimėlis – tai mano kojos. Tai ne tas, kad mane ten turėtų, kad turėčiau būt užstumiami ir panašiai. Labai daug klausimų visokių susilaukdavau: „O kodėl? O kodėl tu neturi, tarkim, rankenų, kad tavė būtų patogiau užstumi?“ O kiek jūs norit už savo nugaros turėti rankenų, visokių atramų, būti užstumiamai kažkur tai, užstumiamam?“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Ginti pažeistas teises tyrimo dalyvius dažnai skatina patirtas pažeminimas, jų orumo ir lygiavertiškumo įžeidimai, išgyventa socialinė neteisybė.

Tyrimo dalyvių motyvacija, susijusi ir su plačiu žmonių su negalia teisių atstovavimo interesu. Viena vertus, motyvacija ginti pažeistas žmonių teises yra susijusi su tiesioginiu tyrimo dalyvių – neįgaliųjų teisių NVO atstovų – darbu. Kita vertus, interviu atsiskleidžia stiprus tyrimo dalyvių angažuotumas ir pilietiškumas siekiant žmonių su negalia lygių galimybių ir teisių įtvirtinimo: galimybės suteikimu žmonėms su negalia savarankiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime, aiškiai išreikštu noru padėti kitiems žmonėms su negalia, pilietiškumu, noru visapusiškai spręsti diskriminacinę žmonių su negalia situaciją tam tikroje sferoje ar konkrečiu klausimu. Kiti svarbūs motyvacijos veiksniai išreiškia rūpinimąsi artimųjų sveikata ir gerove, norą apginti artimo žmogaus su negalia teises.

Dažnu atveju motyvacija dalyvauti lygių žmonių su negalia galimybių ir teisių atkūrimo procese susijusi su abiem – asmeniniais ir visuomeniniais – veiksniais.

Daugiau kaip pusė tyrime dalyvavusių *neįgaliųjų teisių NVO atstovų* orientuojasi į visuminį diskriminacijos dėl negalios sprendimą, žmonių su negalia padėties gerinimą.

Tyrimo dalyviai pateikia ne tik savo motyvaciją ginti pažeistas žmonių su negalia teises, bet vertina ir kitų žmonių motyvaciją. Reflektuodami asmenų su negalia motyvaciją ginti pažeistas teises, tyrimo dalyviai įvardija skirtingus aktyvumo ginant savo teises aspektus. Kaip svarbios suvokiamos žmogaus su negalia asmeninės savybės ir būdo bruožai, pasitikėjimas savimi, jaunas amžius. Kai kurie tyrimo

dalyviai jauno amžiaus asmenis su negalia mato kaip aktyvesnius ginant žmonių su negalia teises. Kita vertus, analizuojant LGKT 2016 m. sausio – 2017 balandžio mėn. pateiktus skundus, buvo pastebėtas daug didesnis vidutinio amžiaus (40–60 m.) asmenų (ypač vyrų) aktyvumas. Galima daryti prielaidą, kad jauni žmonės su negalia renkasi kitokius pažeistų teisių atkūrimo būdus.

Diskriminacijos dėl negalios konflikto sprendimo būdai

Interviu rezultatų analizė parodo, kad tyrime dalyvavę NVO atstovai žino lygių galimybių ir teisių atstatymo Lietuvoje būdus, kai kuriais atvejais pristatydami konkrečią diskriminacijos situaciją reflektuoja kiekvieną galimą jos sprendimą, argumentuoja pasirinktąjį būdą. Tikėtina, kad informuotumas teisių gynimo klausimu, žinojimas, į kokias institucijas kreiptis, susijęs su darbine tyrimo dalyvių patirtimi žmonių teisių gynimo srityje.

Trijų judėjimo negalią turinčių tyrimo dalyvių interviu duomenys leidžia kalbėti apie žmonių su negalia teisių gynimą, kaip įprastos jų kasdienės veiklos dalį. Interviu atsiskleidžia minėtų tyrimo dalyvių nuolatinis dėmesys ir jautrumas žmonių su negalia teisių pažeidimams. Pažymėtina, kad nors tyrimo dalyvių interviu daugiausia pateikiamos iniciatyvos spręsti judėjimo negalią turinčių asmenų diskriminacijos atvejus (ypač, dėl nepritaikytos aplinkos ir automobilių parkavimo problemų), tačiau sprendžiami ir kitokias negalias turinčių žmonių diskriminacijos bei patiriamos socialinės neteisybės atvejai.

Bazinis – artimos aplinkos – lygmuo. Tiesiogiai aiškinantis su pažeidėju

Į interviu tyrimo duomenis pažvelgus per *konflikto sprendimo piramidės* prizmę matyti, kad neįgaliųjų teisių NVO atstovai dažniausiai pirmiausia sprendė iškilusius konfliktus dėl patirtos diskriminacijos baziniame lygmenyje – t. y. tiesiogiai aiškinosi su juos diskriminuojančiais / jų teises pažeidusiais asmenimis / organizacijų vadovais ar kitais atsakingais asmenimis. Tiesiogiai mėginta spręsti skirtingose srityse patirtus teisių pažeidimus: viešų objektų / erdvių nepritaikymo ar netinkamo pritaikymo asmenims su negalia atvejais, įstatyminių aktų, diskriminuojančių asmenis su negalia, teisinių paslaugų (notarų) neužtikrinimo, žmonių su negalia diskriminacijos žiniasklaidoje, atsakymo suteikti paslaugas asmenims su negalia taikant papildomus apribojimus, vaikų su negalia diskriminacijos, lygių galimybių pažeidimų LR Seimo rinkimuose, klausos aparatų kompensavimo tvarkos ir kompensuojamos sumos klausos aparatų įsigijimui. Tiek asmeniškai patirta diskriminacija, tiek kitų žmonių su negalia nurodyti teisių pažeidimai ar viešas asmenų su negalia interesas iš pradžių, anot tyrimo dalyvių, dažniausiai bandomas ginti tiesiogiai.

Didžiosios daugumos asmenų su negalia ir jų atstovų nuostata pirmiausiai bandyti ginti pažeistas teises tiesiogiai atsiskleidžia ir LGKT tiriamuoju laikotarpiu teiktų skundų dokumentuose (pvz., atsakymuose į elektroninės skundo formos klausimus apie ankstesnius problemos sprendimo kelius).

Tyrimo dalyviai, aktyviai pasitelkiantys tiesioginį diskriminacijos sprendimo būdą, įvardija skirtingus – sėkmingus ir nesėkmingus – diskriminacijos sprendimo atvejus. Neįgaliųjų teisių NVO atstovas asmenų su negalia teisių gynimą matantis kaip įprastą, kasdienės veiklos dalį, pateikia nemažai teigiamų patirčių:

„Nu, tiesiog, pamatai, kad daro nuolydį. Nuolydis per status, negeras, pasikalbini tuos pačius darbuotojus, susirandi vadovą. Paaiškini, dėl ko negerai, kas turėtų būt ir panašiai. <...> Vienas iš paskutinių tai buvo irgi Lietuvoj, irgi didesni miestai rengiasi darnaus judumo planus <...>, neįgalieji yra labai įtraukti į tą planavimą. Ir vienos iš naujovių buvo aikštelės Park and ride, kurios Vilniuj yra trys, bet tas projektas dar neįsibėgėjo, tos aikštelės yra diegiamos kaip pilotinės, žiūrима, kaip, ar pasiteisins. <...> Nauja, graži iniciatyva <...>, bet susimokėti už tą aikštelę yra bordiūras paliktas. <...> prie to aš nepatenku. Neįgaliųjų vietų įrengtų nėra. O gi mums ne šiaip reikia, tarkim, kad jos būtų paženklintos, bet mum reikia plačiai išlipti, atsidaryti pilnai duris, išsikrauti vežimėlį arba jeigu su elektriniu atvažiuoji. Tai ir parašiau, vėlgi, pradėjau gilintis, kodėl nėra to, nufotografavau, nuvažiauvau, nufilmavau, stebėjau, žiūrėjau. Kitą dieną buvo daroma, tvarkoma. <...> jie giriasi, aš jiems sakau rateliuose, kas yra blogai <...>. Iš karto tikrai sureagavo, informacija suvaikščiojo. Kitą dieną jau žiūriu, plytelės dedamos“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Kita vertus, tik mažiau nei pusė tyrimo dalyvių iškeltų diskriminacijos atvejų buvo išspręsti šiame lygmenyje. Tyrimo duomenys parodo, kad sėkmingas diskriminacinių situacijų tiesioginis sprendimas tyrimo dalyvių siejamas su abiejų konflikto pusių bendradarbiavimu. Sėkminga ginančiojo pažeistas teises asmens pozicija, viena vertus, siejama su geranorišku problemos išsakymu, kita vertus, su atkaklumu. Teisių pažeidėjo geranoriškumas suvokiamas kaip būtina sąlyga siekiant situaciją išspręsti tiesiogiai. Tyrimo duomenys parodo, kad tyrimo dalyviai prieš imdamiesi spręsti diskriminacinę situaciją tiesiogiai, įvertina rizikas ir grėsmes (pvz., pateikiami pavyzdžiai apie agresyvų diskriminuojančių asmenų elgesį). Tais atvejais, kai pajuntama rizika patirti smurtą ar kitaip nukentėti, dažnai nusprendžiama kreiptis į socialinės mediacijos instituciją. Tai išryškina ir pareiškėjai, teikę skundus LGKT tiriamuoju laikotarpiu.

Vertinant tyrimo duomenis galima pastebėti, kad teigiama asmeninė tyrimo dalyvio patirtis diskriminacines situacijas sprendžiant tiesiogiai skatina dažniau pasi-

rinkti šį būdą. Ir atvirksčiai, turėdami negatyvios patirties diskriminacines situacijas sprendžiant tiesiogiai, dažniau kreipiasi į socialines mediacijos institucijas.

Tarpinis – socialinės mediacijos institucijų – lygmuo

Interviu duomenimis, iš karto į socialines mediacijos institucijas nebandydami situacijos spręsti tiesiogiai neįgalųjų teisių NVO atstovai kreipėsi gana retai. Minėtais atvejais, kelias kreiptis į socialinės mediacijos instituciją pasirinktas dėl nujaučiamos grėsmės sprendžiant situaciją tiesiogiai arba, kitais atvejais, matant konkrečią situaciją kaip ypač tinkamą spręsti pasitelkiant mediacijos institucijas. Tyrimo dalyvis pažymi, kad nejausdamas grėsmės rizikos imasi ginti pažeistas teises tiesiogiai. Kitais NVO atstovų nurodomais atvejais, šis sprendimo lygmuo pasirinktas nepavykus diskriminacinės situacijos išspręsti tiesiogiai.

Tarp socialinės mediacijos institucijų, į kurias kreipiamasi, įvardijamos šios: Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba, Visuomenės informavimo etikos komisija, skėtinė NVO, policija.

Vienos mediacijos institucijos įvardijamos kaip gerai žinomos ir prieinamos, kitos – mažai žinomos ir / ar neprieinamos asmenims su negalia. Neįgalųjų teisių NVO atstovo teigimu, į mažiau žinomas institucijas (joms priskiriamos Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba, Visuomenės informavimo etikos komisija) dažniau tikslingai kreipiasi NVO.

Tyrimo dalyviai patys būdami mediacijų institucijų – NVO – atstovai, reflektuoja NVO vaidmenį ginant pažeistas asmenų su negalia teises. Tyrimo dalyviai teigia kasdien konsultuojantys žmonės su negalia diskriminacijos dėl negalios klausimais. NVO atstovė pastebi, kad žmonės su negalia į NVO kreipiasi kaip į mediacijos institucijas. Tyrimo dalyvis teigia:

„<...> pirmiausia šiaip jau tikrai, kadangi tikrai galima jau teigti, kadangi tai arba dalyvaavimas ir narystė per tam tikrus tinklus. Tai kreipiasi į mūsų narius, į mus skambina, socialiniuose tinkluose kreipiasi. Ta prasme, aiškiai įvardindami problemą, nurodydami savo nepasitenkinimą ir prašydami arba pagalbos, arba patarimo, arba tiesiog laukdami „O ką man dabar daryti, Jūs man pasakykit arba Jūs man padėkit?“. Tai va, čia yra toksai jau suaktyvėjęs dalykas, kad žmonės, nu, per nevyriausybinės organizacijas bando kelti šitas problemas, ir tada yra labai gerai, jeigu jie yra lydimi ir nukreipiami patys, arba lydimi tos pačios organizacijos ar mūsų narių, ar mūsų pačių kažkaip tikslingai tada arba į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą, arba į teismą su labai konkrečiais klausimais arba pažeidimais. Tai tokių, va, irgi atveju, ypač pastaruosius metus, tai mes turim nemažai“ (Interviu su neįgalųjų teisių NVO atstovu).

Patys būdami NVO atstovais, tyrimo dalyviai nurodo tik vieną kreipimąsi į skėtinę NVO, tačiau, interviu galima rekonstruoti, kad pačioje NVO diskutuojama su kitais nariais, pasitariama.

Interviu dažniausiai minima socialinės mediacijos institucija – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. Tyrimo duomenys leidžia išskirti keletą neįgaliųjų teisių NVO atstovų motyvacijų kreiptis į šią instituciją. Tyrimo dalyviai nurodo, kad dažniausiai kreipiasi nepavykus išspręsti diskriminacinės situacijos tiesiogiai, nesulaukę pagalbos iš kitų mediacijos institucijų (pvz., seniūnijos, savivaldybės, Seimo nario ir kt.). LGKT tyrimo dalyvių yra matoma kaip svarbi reikšminga, dažnai tinkamiausia institucija konstatuoti diskriminacijos faktą. Tai išryškina NVO atstovas, pristatydamas konkretų atvejį, dėl kurio teikė skundą LGKT. Tyrimo dalyvis nurodo:

„Vienas įvykis buvo prieš kokius 4–5 metus, kada buvo Sveikatos apsaugos ministro įsakymu patvirtinta pramoginių laivų valdymo, kam gali būti išduoti leidimai. Ir buvo a priori nustatyta, kad iki 20 procentų darbingumo lygio asmeniui negali būti išduodama, nors turėjom pavyzdžių, kada žmonės yra išlaikę tuos laivvedžių kursus, tuos pramoginius laivus, asmeninius katerius valdė ir naudojo. Tai va, tai buvo pripažinta, kad tai diskriminuojanti. Buvo išplėstas tyrimas, kad tam tikras funkcijas ir gali atlikti ne tik pramoginiuose laivuose, bet ir kituose. Tai tas teisės aktas buvo pakeistas po tam tikrų diskusijų. <...> tuo metu kažkaip pasirodė, kad tai būtent pavyzdys, kada norminiu aktu per daug neįsigilinus, jeigu neįgalus, tai jisai negali atlikti to, o nustatyta taip būtent. Mano nuomonė buvo, kad tai tinkamiausia institucija konstatuoti pažeidimo faktą“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Neįgaliųjų teisių NVO atstovas interviu palygina NVO ir LGKT skirtumus ir galimybes spręsti diskriminacines situacijas. Anot tyrimo dalyvio, LGKT kaip mediacinės institucijos sprendimai dažnai gali padaryti didesnę poveikį, sąlygoti sisteminius pokyčius.

Kitas neįgaliųjų teisių NVO atstovas išsamiai pristatydamas žmonių su negalia diskriminacijos atvejį, dėl kurio savo atstovaujamos organizacijos vardu teikė skundą LGKT, pažymi, kad prieš teikiant skundą buvo išmėginta labai daug sprendimo būdų. Šiuo atveju LGKT pristatoma kaip paskutinė institucija, tikėta, galinti išspręsti problemą. Tyrimo dalyvio teigimu,

„<...> tai čia labai natūraliai tas dalykas atėjo, todėl, kad kas – jeigu savivaldybė sako, kad viskas gerai. Yra tokia „Aplinka visiems“ organizacija – jinais sako, kad į ją apskritai nebuvo kreiptasi dėl šito viso. <...> kompanija ta, kuri įrenginėjo keltuvą, jie prisipažino dar atidarymo dieną, kad šitas keltuvos yra skirtas tik patalpų sprendiniams įgyvendinti, bet „kadangi iš mūsų pirkto, mes jį pardavėm“. Jie pinigą darantys žmonės. <...> nors jie labai, jie labai, jiems buvo gan nesmagu, tas matėsi, jie tai

parodė to atidarymo dieną, kad, nu, tikrai, nu, kiaulystė, nu, kiaulystė gavosi. Patalpų keltuvas įrengtas neapsaugotoj nuo vėjo, nuo lietaus, nuo visko neapsaugotoj, neapsaugotam objekte, ten toj požeminėj perėjėj. <...> Valdžia miesto, kuri tik džiaugėsi, kad yra atidarytas naujas objektas, jie, supratom, kad jie bus ne mūsų pusėje. Tas kur labai norėjo būti išrinktas Seimo nariu, aš jam paskambinau po to, sakau: „ar žinot, kokia situacija, kaip čia viskas yra?“. „O Jūs kodėl į mane kreipiatės? (su nuostaba)“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Dar vieno tyrimo dalyvio, teikusio skundą LGKT, atvejis susijęs su pareiškėjo patirtu kategoriškumu iš diskriminuojančios institucijos ir suvokimu, kad situacijos nebus įmanoma išspręsti tiesiogiai. Kita vertus, tyrimo dalyvis tvirtina, kad norėjo situaciją išspręsti taikiai. NVO atstovo teigimu,

„<...> problema buvo tame, kad aš norėjau keliauti į baseiną ir manęs neįleido visiškai [nurodo sanatoriją – autor.]. Neįleido administracijos darbuotoja <...>, pradžioj aš galvojau, kad mums pavyks išspręsti tarpusavy su sanatorijos darbuotojais. Aš galvojau, kad tiesiog, galbūt, darbuotojai yra ar nekompetentingi, ar panašiai. Nes būna taip tikrai, kad nesupranta. Dėl ko aš ir paprašiau, kad ateitų tas fizinės medicinos darbuotojas, nežinau, kaip tiksliai jis vadinasi. Ir maniau, kad jis man viską paaiškins, bet aš iš jo mačiau dar didesnį kategoriškumą ir aš taip pamaniau, kad mhm, nieko čia taip net nebus, netgi jei keliauti link direktoriaus. Aš, kažkodėl, aš tokią nuomonę susidariau. Ir paprašiau, kad man atsakytų raštu į tą situaciją. Jis atsakė, ir pamaciau, kad jis laikosi griežtai savo pozicijos, ir tokiu atveju reikia griežtai laikytis ir man“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Interviu parodo, kad neįgaliųjų teisių NVO atstovai ne visada konsultavosi su LGKT darbuotojais prieš teikdami skundus. Tyrimo dalyvių nuomone, skundo pateikimo LGKT tvarka yra aiški ir paprasta, labai palankiai vertinama galimybė skundą pateikti elektroniniu būdu. Tikėtina, kad 2016 m. pradžioje pradėjusi veikti elektroninio skundo forma, palengvinusi žmonėms su negalia skundo pateikimo procesą, galėjo sąlygoti ryškų skundų negalios pagrindu skaičiaus augimą. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos metinės ataskaitos atskleidžia skundų skaičiaus dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu aiškų padidėjimą 2016–2017 metais. 2016 m. buvo gauti 55 skundai, o 2017 m. – 52. Pažymėtina, kad „iki 2016 metų Tarnyboje per metus buvo atliekama vidutiniškai 19 tyrimų dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu“ (LGKT ataskaita, 2016: 36).

Neįgaliųjų teisių NVO atstovai, tiek teikę skundus asmeniškai, tiek savo atstovaujamos organizacijos vardu, nurodė, kad siekdami atstatyti pažeistas teises ne visada pripažino LGKT priimtus sprendimus kaip galutinius, kai kuriais atvejais

dėl jų derėjosi ir nesutiko su jais, teiravosi LGKT, kokių veiksmų imtis toliau. Tyrimo dalyvių nurodytus atvejus galima įvardinti ir kaip sėkmingo bendradarbiavimo sprendžiant problemas pavyzdžius, nes LGKT atstovams patarus pavyko atstatyti pažeistas teises.

Interviu iškeliami ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo, kaip galimybės efektyviau spręsti žmonių su negalia diskriminacijos atvejus, tema. Tyrime atsiskleidė aiškūs tarpinstitucinės partnerystės tarp neįgaliųjų teisių NVO atstovaujамų organizacijų ir LGKT įvardijimas. Aptariant teisių užtikrinimo ir atstatymo procesus įvardijamas abipusis bendradarbiavimas, susijęs su bendrų projektų vykdymu, dalijimusi informacija, dalyvavimu LGKT įsteigtose ekspertinėse grupėse. Neįgaliųjų teisių NVO atstovo teigimu, „*vis tiek tai yra, nu, mechanizmas, kuris realiai tai buvo, yra ir bus mūsų irgi partneris įvairiose advokacinėse veiklose, o tuo pačiu ir padedant labai individualiuose atvejuose pažeistų teisių atstatymo kontekste*“. Dabartinis bendradarbiavimas kai kurių NVO atstovų įvardijamas kaip vienas iš aktyvesnių bendradarbiavimo periodų, įtraukiant platesnį klausimų spektrą ir bendras veiklas.

Šalia bendradarbiavimo su LGKT iškeliamas ir bendradarbiavimas tarp skirtingų NVO. Pabrėžiamos skirtingos – formalizuotos ir neformalios – bendradarbiavimo formos tarp žmonių su negalia teises atstovaujančių organizacijų: dalijamasi gerosiomis pažeistų teisių atstatymo patirtimis, problemų sprendimo būdų rekomendacijomis, viešinami diskriminacijos atvejai.

Priklausomai nuo to, į kokią socialines mediacijos instituciją kreipėsi neįgaliųjų teisių NVO atstovai, buvo pasiektas labai skirtingas konflikto viešumo lygmuo. Lyginant su kitomis mediacijos institucijomis, LGKT gana plačiai viešinami asmenų su negalia patiriami teisių pažeidimai. Prie to prisideda Lygių galimybių kontrolieriaus sprendimų vykdymo stebėsenos įrankis, informacijos sklaida internetinėje tarnybos svetainėje, pranešimai žiniasklaidai. Kai kurie tyrimo dalyviai mediacinių institucijų priimtus sprendimus viešina ir pasitelkdami žiniasklaidos priemones.

Tik nedidelę dalį socialinių mediacijos institucijų lygmenyje spęstų diskriminacijos atvejų tyrimo dalyviai pristato kaip išspręstus. Kliūtis, sprendžiant diskriminacijos atvejus, tyrimo dalyviai sieja su ne visų nurodytų skundo aplinkybių nagrinėjimu, visapusiško įvertinimo trūkumu (aplinkybe, kad atliekant tyrimą, ne-nuvykstama į vietą), kitų institucijų nebendradarbiavimu, neatsižvelgimu į LGKT ir kitas socialinės mediacijos institucijas (jų priimtų sprendimų, rekomendacijų ir prašymų nepaisymu), formaliomis kliūtimis, neleidžiančiomis atstatyti pažeistų žmonių su negalia teisių.

Sėkmingas diskriminacinių situacijų sprendimas socialinių mediacijos institucijų lygmenyje siejamas su institucijų prieinamumu, institucijų atstovų geranoriškumu, ini-

ciatyvumu ir dėmesiu pareiškėjui, turimų kompetencijų išplėtimu, vykdant institucijai nepriskirtas veiklas bei pareiškėjų lūkesčių pateisinimu.

Aukščiausias – teismo kelio lygmuo

Teisminis kelias ginti pažeistas lygias galimybes ir teises neįgaliųjų teisių NVO atstovų yra vertinamas kaip sudėtingiausias, reikalaujantis daug laiko ir pastangų. Kai kurie tyrimo dalyviai apgailestavo, kad Lietuvoje nėra įprasta pažeistas teises ginti teisminiu keliu. Jie vertina šį būdą kaip efektyvią prevencinę priemonę, galinčią atgrasyti nuo diskriminacinės veiklos, diskriminacinių pažeidimų. Kita vertus, pastebima, kad žmonių baimė kreiptis į teismą yra pagrįsta. Tai siejama ne tik su žmonių baime kreiptis, bet ir struktūrinėmis kliūtimis (pačia teismų sistema). NVO atstovo teigimu,

„Lietuvoje yra per mažai teisminių bylų su tinkamais precedentais, kurios būtų kaip ir pamoka dėl lygių galimybių. <...> apskritai Lietuvos visuomenė nėra linkusi bylinėtis tokiuose klausimuose, nes jeigu šiaip dėl buitinių dalykų, taip. Bet pakankamai jauna teisinė visa sistema. Tai būtų labai gilios problemos ir turbūt neįmanoma atsakyti. Yra tas pats ir teisėjų korpuso nežinojimas, kaip tokias bylas spręsti. Galima sakyti apibendrinant, kad tai tradicijos nebuvimas, teisinės tradicijos nebuvimas. <...> ta baimė iš dalies yra pagrįsta, kadangi susiduriama ne tik su tinkamo atstovavimo nebuvimu, tačiau susiduriama ir su aplinkos diskomfortu tame pačiame teisme dalyvaut, nuvykimo į teismą ir taip toliau. Kadangi žinau atvejų, kai žmogus vežimėlyje primygtinai buvo kviečiamas, pas jį į rajono, man atrodo, [nurodo rajoną] apylinkės teismą, kai jisai akivaizdžiai sakė, kad jisai negali pakliūt, kadangi nepritaikyta aplinka. Tai vieną kartą jam nuvykus, buvo atsiųsti du policininkai jį nešti laiptais. Nu, tai apie kokį bylinėjimąsi dėl diskriminacijos, jeigu ten paveldėjimo byloje siūlosi jį nešioti“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Įvertindami sudėtingumą, tyrimo dalyviai pasitelkia šį kelią rečiausiai – įvardijamas tik vienas sėkmingas atvejis (pateiktas 2 asmenų ir organizacijos vardu) ir vienas atvejis, kai teismas nesvarstė ieškinio dėl terminų neatitikimo. Neįgaliųjų teisių NVO atstovas pateikia savo atstovaujamos organizacijos teiktą teismui ir laimėtą ieškinį dėl žmonių su negalia lygių galimybių pažeidimų 2016 m. vykusiuose LR Seimo rinkimuose ir pakartotiniuose 2016 m. Seimo rinkimuose. Tyrimo dalyvio interviu parodo kryptingas NVO pastangas, pasireiškusias įvairiomis iniciatyvomis rinkiminiu laikotarpiu, siekiant išspręsti diskriminacinę situaciją. Šį atvejį NVO bandė spręsti ir kituose dviejuose konflikto sprendimo piramidės etapuose: tiesiogiai ir kelis kartus kreipiantis į socialinę mediacijos instituciją, tačiau nesėkmingai. Tyrimo dalyvis džiaugiasi pasiektu laimėjimu:

„<...> bet realiai tai buvo pateisinti visi mūsų lūkesčiai, nes pripažinta, kad apskritai viešieji pastatai privalo būti jau dabar visi pritaikyti pagal nacionalinius ir tarptautinius išipareigojimus. O tai, kad jie yra tiesiog nepritaikyti iš praktikos arba, nu, ilgai trunkančios istorijos ir praktikos, tai, nu, nepateisina šitų individualių atvejų ir pažeidimų. Tą teismas konstatavo ir pasakė, kad šiuo atveju yra tiek savivaldybės kaltos, tiek VRK kalta, kad nesukontroliavo“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Tyrimo dalyvis kalba apie jaučiamą tiesioginį teismo priimto sprendimo poveikį:

„<...> gavom grįžtamąjį ryšį dabar, realiai tai taip: yra keičiami teisės aktai rinkimų, nustatant, nu, išpreigojimus didesnius savivaldybėm ir sankcijas už nepritaikymą. Tos sankcijos, aišku, labai minimalios ir neadekvačios, bet realiai tai jau sustiprintas, nes iki šiol tai buvo tiesiog rekomendacinio pobūdžio VRK paties rekomendacijos, aprašo pavidalu <...>. Ir jau, pavyzdžiui, jau pamatėm, kad dviejuose paskesniuose rinkimuose, organizuojuose savivaldybėse, jau VRK labai aiškiai nurodė savivaldybėms organizuoti rinkimus tose patalpose, kurios yra prieinamos, nes yra toks teismo sprendimas, kuris jau yra galintis pripažinti tai kaip pažeidimą ir [priteisti] kompensaciją“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Interviu ir socialinės mediacijos institucijai pateikti skundai parodo NVO įdėtas dideles pastangas siekiant išspręsti diskriminacinę situaciją. Kita vertus, pristatant šį teisių atkūrimo atvejį, beveik neįvardijami patirti sunkumai.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrime dalyvavę NVO atstovai ir LGKT skundų pareiškėjai prioritetą dažniausiai teikia tiesioginiam diskriminacijos dėl negalios konflikto sprendimo būdai, o socialinės mediacijos institucijas dažniausiai pasitelkia nepavykus pažeistų teisių atstatyti tiesiogiai aiškinantis su pažeidėju ar jausdami grėsmę iš pažeidėjo. Aukščiausiasis – teismo kelio lygmuo – pasitelkiamas rečiausiai ir vertinamas kaip sudėtingiausias būdas atstatyti pažeistas asmenų su negalia teises.

Tyrimo dalyvių patirti sunkumai ginant pažeistas teises

Interviu įvardijami skirtingo pobūdžio sunkumai, su kuriais, gindami pažeistas teises, susiduria asmenys ir institucijos.

Tyrimo dalyviai nurodo, kad spręsdami diskriminacijos problemas tiesiogiai jie labai dažnai susiduria su nemandagiu, agresyviu elgesiu ir žeminimu. Šiuo atveju savo teisių gynimo kaina siejama su neigiamais emociniais išgyvenimais. Neįgaliųjų teisių NVO atstovas teigia:

„<...> prisijungė dar kitas [nurodo vardą – autor.] kineziterapeutas, kuris dirbo kaip prižiūrėtoju tam baseine. Jis ir man tą patį pasakė: „O tai klausyk, mergaite,

kaip tu galvoji, tu važiuosi su vežimu, o ką aš tau turėsiu padangas valyti? Nes, žinai, sveiki žmonės, tai jie“ – sako – „užsidėję apsaugas“. Ta prasme, tu ir galvoji. Ta prasme, tu esi išsilavinęs žmogus, tu studijavai mediciną, žinai tam tikrus niuansus daugiau negu aš, ir kažkaip keista, kai pasako ir galvoji, ar aš kvailas, ar tu (nusijuokia)“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Kai kuriais atvejais, anot tyrimo dalyvių, iškyla grėsmė sveikatai ir asmens saugumui, įvertinama smurto tikimybė.

Ginant pažeistas teises antrajame konflikto sprendimo piramidės lygmenyje, anot tyrimo dalyvių, patiriami sunkumai dažniausiai susiję su institucinėmis kliūtimis. Viena vertus, tai kliūtys, su kuriomis susiduria mediacijos institucija, padedanti spręsti problemą – ignoravimas iš kitų institucijų ar atsisakymas bendradarbiauti. Analizuojant LGKT pateiktų skundų dėl diskriminacijos negalios pagrindu dokumentus, taip pat galima rasti itin priešišką bei įžeidžią diskriminuojančiosios organizacijos ar asmenų atsakymų – paaiškinimų, kuriuose kai kuriais atvejais kaltė verčiama diskriminaciją patyrusiam asmeniui. Diskriminuojančiųjų organizacijų ar asmenų pateiktuose atsakymuose diskriminacija tiesiogiai dažniausiai nepripažįstama.

Tyrimo dalyviai įvardijo ir mediacijos institucijos kompetencijų ir įgaliojimų spręsti problemą ribas, apsunkinančias pažeistų teisių atstatymą.

Nors dažniausiai NVO atstovai socialinės mediacijos institucijas suvokia kaip gelbstinčias ir suteikiančias pagalbą, tačiau išskyrė ir kelis šių institucijų sąlygojamus sunkumus. Tarp tokių, neįgaliųjų teisių NVO atstovas iškelia laiko kaštų klausimą: *„dvi valandas, tris lauki. Atvažiuoja policija, tada bando surasti šitą žmogų. Galų gale, jeigu randa – gerai, jeigu neranda, tai kažkur tai leidžia pasistatyti ar ant žolės, ar dar kažkur tai“* (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu). Kai kurie tyrimo dalyviai išskyrė ir emocinius išgyvenimus, nusivylimą.

Kadangi neįgaliųjų teisių NVO atstovai pateikė tik vieną patirties ginant pažeistas teises teismo keliu atvejį, kuris buvo sėkmingas, sunkumai kalbant apie trečiąjį konflikto sprendimo piramidės lygmenį nėra išryškunami. NVO atstovas įvardijo tik vieną sunkumą, kurį labiau siejo su žmonių su negalia neaktyvumu. Kita vertus, labai tikėtina, kad šis neaktyvumas susijęs su plačiai išreikštomis baimėmis dalyvauti teisminiame procese. Tyrimo dalyvio teigimu,

„<...> norėjom su strateginiu grupiniu ieškiniu, strategine byla eiti, bet nesusirinko tiek žmonių, nes reikia minimum 20 žmonių. Tai yra pakankamai sunku negalios kontekste rasti vieningą grupę <...>. Tai tiek nesusirinko, tai ėjom su dviem individualiais žmonėm fizinės negalios į teismą. Tada mes kaip suinteresuota trečia šalis, jie kaip ieškovai“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Visgi pristatant minėtą patirtį daug labiau išryškinami pasiekti teigiami rezultatai. Galima kalbėti labiau apie hipotetinius, įsivaizduojamus sunkumus, iškeliamus nebandžiusių šiuo keliu ginti pažeistų teisių tyrimo dalyvių.

Analizuojant NVO atstovų interviu, galima pastebėti, kad labiau akcentuojamas patiriamos diskriminacijos poveikis nei teisių gynimo kaina.

Pozityvūs pažeistų teisių gynimo aspektai

Tyrimo dalyviai įvardijo ne tik sunkumus ginant pažeistas teises, bet ir pozityvius pažeistų teisių gynimo aspektus. Tiesiogiai sprendžiant diskriminacijos atvejus, teigiamos patirtys visų pirma siejamos su diskriminuojančių institucijų ar asmenų geranoriškumu, nusiteikimu spręsti problemą.

Tais atvejais, kai tyrimo dalyviai pažeistas teises gynė pasitelkdami socialinės mediacijos institucijas – konkrečiai LGKT – ypač išryškinamas tarnybos darbuotojų bendravimas, kuris tyrimo dalyvių vertinamas labai pozityviai. Tyrimo dalyviai tai sieja ir su organizacijos prieinamumu žmonėms (paprasčiausia kalba ir lengvos / suprantamos skundo pateikimo formos), dėmesiu skundą pateikusiam asmeniui ar organizacijai.

„O šiaip ta, i nu, sakyčiau, labai pozityviai. Buvo, jeigu taip žiūrėt, periodais, nu, tai buvo žymiai mažiau aktyvių periodų, va dabar, sakyčiau, kad yra vienas iš aktyvesnių periodų mūsų bendradarbiavimo, nes apskritai pačios tarnybos aktyvumas labai matosi išryškėjęs, padidėjęs ir tuo pačiu tas klausimų spektras visada tada, nu, jįsai gaunasi, kad tada platesnis yra, o ne tik labai formalus pagal įstatymą. Be to, mes vykdom vieną iš irgi veiklų bendrų <...>. Ir va tada tas bendradarbiavimas yra tikrai aktyvus ir sėkmingas“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Prie pozityvių pažeistų teisių gynimo aspektų galima priskirti kai kurių tyrimo dalyvių įvardintus teigiamus pokyčius asmeniniame gyvenime, sąlygotus pažeistų teisių atstatymo, įgytą didesnę pasitikėjimą savo jėgomis.

Tyrimo dalyvių refleksija: ar verta ginti pažeistas teises?

Tyrimo dalyviai neabejoja, kad reikia ginti pažeistas teises tiesiogiai kreipiantis į diskriminuojantį asmenį ar organizaciją ar kitu būdu spręsti diskriminacinę situaciją. Dar daugiau, jie tai suvokia kaip būtinybę ir stengiasi motyvuoti kitus aktyviai ginti pažeistas teises. NVO atstovų teigimu,

„<...> bet čia tikriausiai patiems reikia daugiau eiti, daugiau bendrauti, daugiau kalbėti, daugiau sakyti, nes visiškai neaišku, kokia ta žmogaus patirtis bendrauti su

*žmogum vežimėlyje. Galbūt jis įsivaizduoja, jeigu žmogus vežimėlyje, tai jis nesu-
gebės pasakyti, ko jam reikia, kaip jam reikia, o dar būti atsakingai už kažką tai“
(Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).*

*„Yra tikrai tokių situacijų, kur tikrai reikėtų tam tikrose vietose paspausti ir tiem
patiem neįgaliesiems, galbūt sakyčiau, šiek tiek daugiau susiimti į kumštį ir padirbėti,
ir pakovoti už save“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).*

Dauguma NVO atstovų teigia vienareikšmiškai rekomenduojantys žmonėms su negalia kreiptis į LGKT dėl pažeistų lygių galimybių ir teisių. Neišryškėjo skirtumo tarp tyrimo dalyvių, kurių skundai LGKT buvo išspręsti jų naudai ir kurie ne. NVO atstovo, išreiškusio nusivylimą dėl LGKT sprendimo, teigimu:

*„<...> yra tikrai lengviau išsprendžiamų dalykų. Čia vien tiktai todėl, kad žmogus
turi kažkuo tikėti. O gal jam pasiseks? O gal ne taip, kaip mūsų atveju. Tai va, tai reko-
mendavom ir rekomenduosim, manau. <...> Aš ir pati dar, ir mes patys kreiptumėmės ir
eitume, nes va, tas toks, sudėtingas iš tiesų“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).*

*„<...> aš visada sakyčiau 10, todėl, kad rekomenduoti kaip vieną iš galimų būdų
ginti savo teises, tai vienareikšmiškai taip. Ar vėliau būsi patenkintas, nepatenkintas
tuo sprendimu, čia yra kitas dalykas. Tada galbūt atsivers kiti keliai, ar skysti spren-
dimą, ar eiti toliau teisiniu keliu, ar panašiai. Bet tai yra vienas iš lengviausių
būdų, jeigu tiktai atitinka jų ribas veikimo. <...> tai mes visada sakom – kreipkitės,
nes, nu, tada jie įvertins tą tikrai buvimą, nebuvimą tos diskriminacijos ir pažeidimo.
Jeigu žmogus nori, vėl labai priklauso, ko nori – ar atstatyti savo teisę, ar atlyginti
žalą ir grįžti į darbą ir panašiai, tai čia vėlgi labai priklauso, ko siekiama rezultate,
tiesiog, kad būtų morališkai atlyginta, pripažintas pažeidimas ir diskriminacija, nes
LGKT, deja, negalės atstatyti arba įpareigoti, arba finansiškai atlyginti ir panašiai,
nes tai jau yra ne jos prerogatyva. Jinai gali tiktai įvardinti diskriminacijos faktą ir
rekomenduoti keisti situaciją“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).*

Skundus LGKT tiriamuoju laikotarpiu teikusių pareiškėjų atveju, pakartotiną jų kreipimąsi dėl kitų (galimai) pažeistų teisių taip pat galima vertinti kaip pripaži-
nimą, kad ginti pažeistas teises verta.

Vienas NVO atstovas iškėlė skirtį tarp teisių gynimo atvejų esant pagrįstiems ir nepagrįstiems pažeidimams. Anot tyrimo dalyvio, įsitraukti į teisių gynimo procesą vertėtų tik labai gerai apsvarsčius, ar įmanoma įrodyti pažeidimą. Jis tvirtina:

*„<...> taip, taip, argumentuotai. Tai vėl turi būti, pirma, klausimas pagrįstas,
tai yra ne įsivaizduojamas. Kai kurie neįgalieji ir kartais praslysta tokia informacija,*

kad valstybė, visuomenė turi duot viską, iš karto ir, nu, mano teisės ir man viskas priklauso. <...> taip, kreiptis, bet tiktai, kaip čia suformuluot, esant pagrįstam atveju. Nesikreipt dėl bet ko, įsivaizduojamo pažeidimo <...>. Jeigu žmogus įsivaizduoja tiktai, kad yra pažeidimas, arba jis negali to pagrįsti, tai būtų, nu, užkrovimas darbu bereikalingu ir kompromituotų pačių idėjų <...>. Ar tai nėra perlenkiama lazda, ar tai nėra iškeliamas pats principas lygybės neatsižvelgiant į kitus niuansus“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

NVO atstovas plėtoja temą pateikdamas pavyzdžių, kurie, jo nuomone, nebuvo pagrįsti (pvz., iškeltas nelygus olimpiados ir paraolimpiados laimėtojų įvertinimo klausimas) ir svarsto nepagrįstų kreipimūsi negatyvų poveikį žmonių su negalia bendruomenei, neigiamo požiūrio į neįgaliuosius skatinimą.

Reflektuodami dalyvavimo ginant pažeistas teises poveikį, kai kurie tyrime dalyvavę NVO atstovai išvelgia naudą asmeniui. Dalyvavimas teisių atkūrimo procese neretai sąlygoja pokyčius asmens gyvenime ne tik vertinant konkrečių teisių atstatymo poveikį, bet ir kitas gyvenimo sritis. Interviu leidžia išvelgti asmeninį pokytį, susijusį su nuostata ginti pažeistas teises, didesnę pasitikėjimą savimi, kuriam poveikį daro ir darbas, susijęs su neįgaliųjų teisių atstovavimu.

„O kitais atvejais kažkaip nesikreipiau. O dabar, ką pamatau, tai jau kreipiuosi. <...> nu, gal ir daugiau ir pasitikėjimo. Kitas dalykas, daugiau ir žinių, vis dėlto tu dirbi tą darbą su neįgaliaisiais, tam tikrų niuansų ir paaiškinimų, dėl to <...>. Tai šiuo atveju, ką sąlygojo, kad visgi, kaip ir kiekvienas žmogus, jeigu kažką daro ir įveikia – jis galbūt įgauna daugiau pasitikėjimo, drąsos eiti toliau, daryti ir mėginti. Galbūt taip galima būtų pasakyti. Nes daugelis žmonių vis dėlto bijo tos nežinomybės, nes aš niekad to nedariau, ir aš nežinau, aš bijau, ar ne. Aha, aš praėjau, galbūt kitą kartą aš eisiu drąsiau, patarsiu kitiems ir panašiai, ar ne. Tai, ta prasme, kad ten kažką tai tokio pakeistų, tai ne, aš manau, kad tai yra, kad taip turėtų elgtis kiekvienas žmogus. Nu, būti pilietiskais“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Tyrimo rezultatai atskleidžia neįgaliųjų teisių NVO atstovų nuostatą aktyviai dalyvauti pažeistų teisių atstatymo procese pasirenkant skirtingus diskriminacijos dėl negalios konflikto sprendimo būdus.

Žmonių su negalia ir jų atstovų sprendimas neginti pažeistų teisių ir jo vertinimas iš tyrimo dalyvių perspektyvos

Tyrimo duomenys parodė, kad net tie tyrimo dalyviai, kurie stengėsi labai aktyviai ginti pažeistas žmonių su negalia teises ir sprendė dėl diskriminacijos kilusius

konfliktus skirtinguose lygmenyse, kai kuriais atvejais nesiima to daryti. Tai dažniausiai susiję su suvokimu, kad nepavyks atstatyti pažeistų teisių.

Žmonių pasyvumą, apsisprendimą neginti pažeistų teisių NVO atstovai vertina gana negatyviai. Su nusivylimu įvardinami atvejai, kai jiems pasiskundžiama apie patirtą diskriminaciją, tačiau nesiimama tolesnių veiksmų:

„<...> mes iš aplinkinių rato neįgaliųjų girdime, ar ne, kad neįkėlė, autobusas nuvažiavo, rampos nenuleido, rampa yra sugedusi. Ta prasme, aplinkui pasiskundžia, bet kad kreiptis į tą įstaigą, ar ne, tokio pas mus dar nėra, kaip pasakyti, kad tu esi dar kaip žmogus, kaip vartotojas – tu naudojies paslauga, kad kažkas blogai, gal užtektų tikslai informuoti tą įstaigą ir toje organizacijoje viskas susitvarkytų <...>. Aš manau, kad tai yra abipusis ryšys. Tik reikia bandyti kalbėti, šnekėti. O kad tu pagalvoji – nuo to geriau nebus“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Vertindami asmenų su negalia pasyvumą, apsisprendimą neginti pažeistų teisių, tyrimo dalyviai iškėlė nemažai prie to prisidedančių veiksnių. Pastebima, kad pažeistų teisių gynimas reikalauja daug laiko resursų, stokojama informacijos, išgyvenama baimė patirti konfliktines situacijas. NVO atstovo teigimu,

„<...> žmonės nenori būti – jie galvoja, kad jie įvardindami savo problemas, diskriminaciją, jie bus blogi kaip skundikai, ar kažkas tai tokio. Ar galbūt kitą kartą jie nemoka suformuluoti situacijos, ar nenori rašyti, kuomet jau tenka, kaip pasakyti, kažko bijo, nežino ir dėl to nedaro“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Žmonių patiriama baimė sąlygoja, kad jie dažnai siekia anonimiškai išsiaiškinti, ar jų patiriama situacija yra vertinama kaip diskriminacija ir kokios yra jų galimybės atstatyti pažeistas teises. LGKT atstovas įvardija, kad

„<...> labai daug žmonės konsultuojasi ir anonimiškai, nenorėdami iš pradžių viešinti savo tapatybės, sakyti darbovietės. Irgi, aišku, pakankamai jautri tema, kad paskui nepatirti kažkokių dar neigiamų pasekmių iš darbdavio. Tai žmonės pakankamai atsargiai. Jie pasikonsultuoja, bet mes visais atvejais suteikiame informaciją, kaip teisiškai būtų palanku jiems spręsti tą situaciją, ar geriau į teismą kreiptis, ar geriau į mūsų tarnybą, nes kai kurie žmonės tikslą“ (Interviu su LGKT atstovu).

Pasyvumą, anot tyrimo dalyvių, gali skatinti ir informacijos stoka (apie kai kuriuos teisių gynimo mechanizmus ir institucijas visuomenė beveik neinformuojama) / informacijos formų neprieinamumas, nors garantuojama, tačiau dėl fizinių kliūčių ar sudėtingų pateikimo procedūrų nepasiekama teisinė pagalba.

Tyrimo dalyvių teigimu, visuomenės švietimas, konsultavimas, teigiamų, sėkmingų lygių galimybių ir teisių atstatymo pavyzdžių viešinimas, žmonių su negalia informuotumo skatinimas ir jų padrąšinimas ginti pažeistas teises galėtų paskatinti žmones su negalia aktyviau dalyvauti atkuriant pažeistas teises. Informavimo veikla tyrimo dalyvių siejama su skirtingomis mediacijos institucijomis – žiniasklaida, NVO ir LGKT. Tyrimo dalyviai reflektuoja savo atstovaujama organizacijų teikiamą dėmesį visuomenės švietimui, žmonių su negalia konsultavimui, išvelgia atstatytų asmenų su negalia teisių atvejų (taip pat ir išylančių kliūčių) viešinimo poveikį.

Tyrimo dalyvių pateikiamas galimybės atkurti pažeistas teises Lietuvoje vertinimas

Didesnė dalis neįgaliųjų teisių NVO atstovų suvokia asmenų su negalia pažeistų teisių atstatymą kaip pakankamai sudėtingą procesą. Pripažįstama, kad nors valstybėje yra mechanizmų, suteikiančių galimybę apginti pažeistas teises, bet išvelgiama ir daug kliūčių, kodėl tai padaryti tampa sudėtinga (fizinis ir informacinis neprieinamumas, nuolat pasikartojančios, neišsprendžiamos diskriminacinės situacijos, žmonių su negalia baimė ir motyvacijos stoka). NVO atstovai apibendrina:

„<...> ta galimybė yra tikrai per sunkią kovą“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

„<...> šiaip tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija pakankamai sunkiai įrodoma. Tai nėra paprastai įrodomas dalykas. Vertinu, kad tai sudėtinga pakankamai“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

„<...> žmogus turi būti pakankamai pasiryžęs ir labai tada tikrai kaip ir motyvuotas eiti kovoti dėl savo teisių, nes kitu atveju tai nėra taip paprasta ir lengva padaryti“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Kiti NVO atstovai, vertindami galimybę, iškelia mintį apie kiekvieno diskriminacijos atvejo individualumą. Tyrimo dalyvis, kurio naudai buvo išspręsta diskriminacinė situacija, remdamasis savo patirtimi tvirtino, kad atstatyti pažeistas teises įmanoma.

LGKT atstovas išklė tarpsektorinio ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo vaidmenį asmenų su negalia teisių atkūrimo procese. Išryškintas NVO indėlis tiek padrąšinant žmones su negalia ginti pažeistas teises, juos konsultuojant, tiek ir iškeliant visuomeninės reikšmės problemas (pvz., socialinių įmonių klausimą).

Tyrimo dalyvių vertinimu, galimybė atstatyti pažeistas neįgalaus asmens teises priklauso nuo visų konflikte dalyvaujančiųjų pusių (diskriminaciją patyrusio asmens / jo atstovo – mediacijos institucijos / institucijų – diskriminuojančio asmens

/ organizacijos). NVO atstovas, turintis sėkmingo bendradarbiavimo atkuriant asmenų su negalia teises patirties, laikėsi požiūrio, kad „bendradarbiaujant tik galima kažko pasiekti NVO ir kitų institucijų bendrom jėgom“ (Interviu su neįgaliųjų teisių NVO atstovu).

Bendrą (pasidalijamąjį) skirtingų institucijų veikimą galime matyti ir nagrinėdami kai kuriuos sėkmingai išspręstus asmenų su negalia diskriminacijos atvejus (klausos aparatų kompensavimo tvarkos ir kompensuojamos sumos pakeitimus, dėl asmenų su negalia diskriminacijos žiniasklaidoje, kai kuriuos atvejus dėl diskriminacijos darbo srityje). Skirtingos institucijos prisideda prie asmenų su negalia teisių atstatymo identifikuodamos ir išviešindamos problemą, sprendamos problemą, perimdamos problemos sprendimą, viešindamos diskriminacinės problemos sprendimo rezultatus – pasidalindamos gerąja pažeistų teisių atstatymo praktika.

Apibendrinimas

Išanalizuota tyrimo dalyvių patirties ginant pažeistas asmenų su negalia teises refleksija bei galimybių atkurti pažeistas teises vertinimas, leidžia daryti prielaidą, kad žmonių su negalia pažeistų teisių atstatymo procesas yra pakankamai sudėtingas ir dažnai daugiapakopis, įtraukiantis skirtingus diskriminacijos konflikto sprendimo lygmenis. Pažeistų asmenų su negalia teisių atstatymo sėkmės prielaidos apima žmonių su negalia ir jų atstovų pilietiškumą ir atkaklumą siekiant lygių galimybių užtikrinimo ir pažeistų teisių atstatymo, tarpinstitucinį ir tarpsektorinį pažeistų teisių atkūrimo proceso dalyvių bendradarbiavimą, diskriminacinio elgesio ir istorijų apie sėkmingai atkurtas teises viešinimą.

4.4. Diskriminacijos dėl tautybės ir etninės priklausomybės patirtis

Diskriminacija dėl rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės yra viena diskriminacijos formų, su kuria susiduria šiuolaikinės visuomenės. Kadangi dauguma šiuolaikinių visuomenių yra heterogeniškos, diskriminacija šiais pagrindais neišvengiamai pasireiškia visose visuomenėse, tik diskriminacijos mastai ir formos skiriasi. Lietuva, kurios situacija ir yra nagrinėjama šioje studijoje, pasižymi heterogeniškumu, tačiau jai nėra būdinga nei rasinė, nei stipriai diferencijuota religinė ar kultūrinė įvairovė. Tautinės mažumos Lietuvoje 2017 m. duomenimis sudaro 13 proc. visų gyventojų. Didžiausios tautinių mažumų grupės yra lenkai (5,6 proc.) ir rusai (4,6 proc.) (LSD, 2018). Tikėtina, kad didžiausi diskriminacijos mastai ir būtų šiose dviejose tautinėse grupėse, tačiau skundų LGKT statistika rodo, kad

daug skundų pateikia ir romų tautybės asmenys, taip pat Lietuvoje gyvenantys užsieniečiai bei patys lietuviai, besijaučiantys diskriminuojami gausiai tautinių mažumų gyvenamose vietovėse. Nustatyti tikruosius diskriminacijos mastus yra sudėtinga dėl jau anksčiau 3-ajame šios studijos skyriuje aptartų priežasčių.

Lyginamieji diskriminacijos suvokimo tyrimai rodo, kad Europos Sąjungos šalių gyventojai diskriminaciją dėl etninės kilmės laiko labiausiai paplitusia diskriminacijos rūšimi. Tokios nuomonės yra 64 proc. europiečių, dalyvavusių 2015 m. vykusioje Eurobarometro 83.4 apklausoje. Lietuvos gyventojai, priešingai, diskriminacijos dėl etninės kilmės labiausiai paplitusia diskriminacijos rūšimi neįvardina – kad tai yra labiausiai paplitusi diskriminacijos rūšis mano tik 29 proc. respondentų. Labiau paplitusios, jų manymu, yra kitos diskriminacijos rūšys, tokios kaip diskriminacija dėl lytinės orientacijos (57 proc.), amžiaus (50 proc.) ir lytinės tapatybės (46 proc.) (Eurobarometer 83.4, 2015: 1). Visgi, realiai pasireiškianti diskriminacija dėl rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės remiasi neigiamomis nuostatomis kitokių žmonių atžvilgiu. Kaip rodo sociologiniai tyrimai, paklausti, kaip jaustųsi, jei kitos etninės kilmės, nei dauguma žmonių, asmuo užimtų aukščiausią renkamą postą šalyje, patenkinti būtų tik 57 proc. Lietuvos gyventojų (ES šalių gyventojų vidurkis – 71 proc.) (Eurobarometer 83.4, 2015: 2). Socialinė distancija tam tikrų socialinių grupių atžvilgiu taip pat sukuria pagrindą diskriminacijai pasireikšti. Ir nors distancija lenkų ir rusų tautinių mažumų atžvilgiu pastaraisiais metais nekinta ir išlieka maža – su rusais kaimynystėje nenorėtų gyventi 5–7 proc. gyventojų, su lenkais – panašus procentas žmonių (Blažytė, Pilinkaitė-Sotirovič, Žibas, 2016: 115, 121), yra socialinių grupių, kurių atžvilgiu socialinė distancija, o kartu ir galimybė pasireikšti diskriminacijai, yra labai didelė. Didžiausia socialinė distancija išlieka romų atžvilgiu, taip pat musulmonų ir pabėgėlių atžvilgiu – su jais kaimynystėje nenorėtų gyventi daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų (Blažytė, Pilinkaitė-Sotirovič, Žibas, 2016: 121).

Sociologiniai tyrimai taip pat rodo, kad dalis tautinių mažumų atstovų nesijaučia lygiaverčiais visuomenės nariais, patiria socialinę atskirtį ir jaučiasi diskriminuojami. Rytų Europos studijų centro 2016 m. atliktos reprezentatyvios apklausos duomenimis „35 proc. nelietuvių tautybės gyventojų nurodė sutinkantys, kad tautinių mažumų atstovai Lietuvoje susiduria su diskriminacija dėl tautybės. Daugiausia tai vyresni nei 50 metų amžiaus, rusų tautybės gyventojai, respondentai su viduriniu išsilavinimu bei tie, kurie prasčiau moka lietuvių kalbą ar visiškai jos nemoka. <...> Beveik trečdalis (28 proc.) apklaustųjų pripažįsta, kad tokia atskirtis egzistuoja. Daugiausia tai lenkų tautybės gyventojai, kurių didžioji dauguma gyvena Pietryčių Lietuvos regione, respondentai su viduriniu ar profesiniu išsilavinimu bei tie, kurie prasčiau moka lietuvių kalbą ar visiškai jos nemoka“ (Klimanskis ir kt., 2017: 22). Taigi, remiantis šiais duomenimis galima teigti, jog trečdalis nelietuvių kilmės

gyventojų, subjektyviai vertindami situaciją, sakosi susidurią su diskriminacija. Įvertinus tai, kad didelė dalis diskriminacijos atvejų lieka neatpažinti, tikruosius diskriminacijos dėl rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės mastus įvertinti yra sudėtinga.

Šis skyrius skirtas pastarųjų metų diskriminacijos dėl rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės situacijos Lietuvoje nagrinėjimui, daugiausiai dėmesio skiriant diskriminacijai dėl tautybės ir etninės priklausomybės. Analizė remiasi originaliais projekto metu surinktais duomenimis – kokybinių interviu medžiaga. Tyrimo metu interviu atlikti su skundų LGKT pareiškėjais, ekspertais, visuomenės ir politikos veikėjais bei nevyriausybinų organizacijų, atstovaujančių pažeidžiamas grupes arba dirbančių žmogaus teisių srityje, lyderiais. Skyriuje taip pat nagrinėjamos LGKT tarnybos ataskaitos ir viešai skelbiama skundų nagrinėjimo medžiaga. Detaliau analizuojama romų mažumos, lenkų mažumos ir užsieniečių Lietuvoje situacija bei aptariama švietimo lietuvių kalba situacija Vilniaus krašte.

Skundai Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai

Įsigaliojus Europos Sąjungos direktyvoms 2000/43/EB bei 2000/78/EB, nuo 2005 m. Lygių galimybių kontrolieriaus institucijai Lietuvoje pavesta užtikrinti lygių galimybių principo įgyvendinimą ne tik lyties, bet ir amžiaus, tautybės, rasės, etninės kilmės, negalios, lytinės orientacijos, religijos ar įsitikinimų pagrindais. Svarbus Lygių galimybių įstatymo pakeitimas buvo teisė reikalauti žalos atlyginimo dėl diskriminacijos naujais lygybės pagrindais (t. y. ne tik lyties, bet ir amžiaus, tautybės, rasės, etninės kilmės, negalios, lytinės orientacijos, religijos ar įsitikinimų pagrindais) atsiradimas. Šios Lygių galimybių įstatymo pataisos įsigaliojo 2008 m. liepos 5 d. (Andriukaitis, Sabatauskaitė, 2017: 11–14).

LGKT duomenimis skundai dėl galimos diskriminacijos rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės pagrindais sudaro maždaug dešimtdalį visų Tarnybos atliekamų tyrimų. Pavyzdžiui, 2017 m. „buvo pradėti 28 tyrimai; <...> gauta 15 paklausimų bei 14 pasiteiravimų per Tarnybos socialinio tinklo „Facebook“ paskyrą, suteiktos 32 konsultacijos telefonu“ (LGKT ataskaita, 2017: 16). Iš 28 Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pradėtų tyrimų 15 buvo dėl tautybės, 6 – dėl kalbos, 2 – dėl pilietybės, 2 – dėl rasės, 2 – dėl kilmės, ir 1 – dėl etninės priklausomybės (LGKT ataskaita, 2017: 17). Kadangi paklausimų dėl diskriminacijos rasės pagrindu buvo trigubai daugiau, nei pateikta skundų (jų buvo 2), LGKT manymu, tai galima paaiškinti tuo, kad žmonės klaidingai identifikuoja diskriminacijos pagrindą arba nesiryžta teikti skundų dėl diskriminacijos rasės pagrindu (LGKT ataskaita, 2017: 17). Palyginus su ankstesniais metais, matyti, kad skundų dėl galimos diskriminacijos rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės

pagrindais dalis bendrame skundų sraute svyruoja neviršydama 15 proc.: nuo 5 proc. 2013 m. iki 15 proc. 2010 m. (LGKT ataskaita, 2013: 57), o 2017 metais jie sudarė 10 proc. (LGKT ataskaita, 2017: 6).

Dažniausiai į LGKT pastaraisiais metais yra kreipiamasi dėl privilegijuotų sąlygų Lietuvoje gyvenantiems užsieniečiams, turintiems pabėgėlio statusą, dėl tautinių mažumų mokyklų mokinių lietuvių kalbos ir literatūros egzamino tvarkos, taip pat dėl švietimo paslaugų lietuvių kalba Vilniaus rajone (LGKT ataskaita, 2017:17). Turint omenyje, kad užsieniečių, turinčių pabėgėlio statusą, Lietuvoje nėra daug, skundai LGKT dėl galimai privilegijuotų jų gyvenimo sąlygų Lietuvoje yra itin įdomūs sociologiniu požiūriu. Iš vienos pusės, tai gali rodyti žmonių rūpestį, kad galimybės būtų vienodos visiems, iš kitos pusės – pozityvios diskriminacijos principų nesuavumą bei homofobiškas nuotaikas.

Dažniausiai skundžiamasi dėl diskriminacijos darbo santykių („tautybė yra kliūtis daryti karjerą arba būti tinkamai įvertintiems“) ir švietimo srityje (atstovaujami tautinių mažumų moksleivių interesai) (LGKT ataskaita, 2017: 17). Pastebima tendencija, kad mažėja skundų, parašytų nevyriausybinų organizacijų vardu. Kaip teigiama 2014 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos ataskaitoje, „pradedant 2005-aisiais, trečdali šios kategorijos skundų parašydavo nevyriausybines organizacijas, 2014 metais nei vieno tokio pobūdžio skundo iš nevyriausybinių organizacijų nesulaukėme“ (LGKT ataskaita, 2014: 71).

Apžvelgus LGKT pateiktus skundus matyti, kad skundų dėl diskriminacijos rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės pagrindais nėra daug. Tai iš dalies galima būtų paaiškinti piliečių pasyvumu ginant savo teises bei bendru nepasitikėjimu demokratinių institucijų veikla. Taip pat svarbus motyvas gali būti nežinojimas, kad tokia tarnyba yra ir kuo ji užsiima, taip pat abejojimas LGKT galiomis pakeisti situaciją ir nubausti kaltininkus. Kaip teigia tyrime dalyvavęs LGKT atstovas:

„Ar mažai informuoti tiesiog apie mūsų tarnybą, arba yra kažkoks galbūt nepasitikėjimo, kad Lietuvoj tautinės mažumos negali gauti vis dėlto to tokio.... palaikymo. Jie galvoja, kad jie vis bus diskriminuojami <...>. Ir labai sunku pasakyti, nes jie tiesiog nesikreipia“ (Interviu su LGKT atstovu).

O štai žmogaus teisių NVO atstovas pastebi, kad motyvacija kreiptis pagalbos į LGKT yra įvairialypė, tačiau dažniausiai tai tiesiog paprastas teisingumo siekis, kadangi LGKT neturi galimybių kaltininko nubausti:

„Motyvacija [kreiptis – autor.] dažniausiai yra tiesiog teisingumo jausmo siekis ir tokio patvirtinimo, kad visgi aš buvau teisingas ar teisi. <...> Atsiranda atveju, kai žmonės nori teikti skundą, kad kitam žmogui taip neatsitiktų. Tai toks gal labiau pilietiškas žestas.

<...> Na, ir yra dalis atvejų, kai kreipiamasi su skundu, bet kreipiamasi ir į teismus, kai siekiama tam tikros kompensacijos“ (Interviu su žmogaus teisių NVO atstovu).

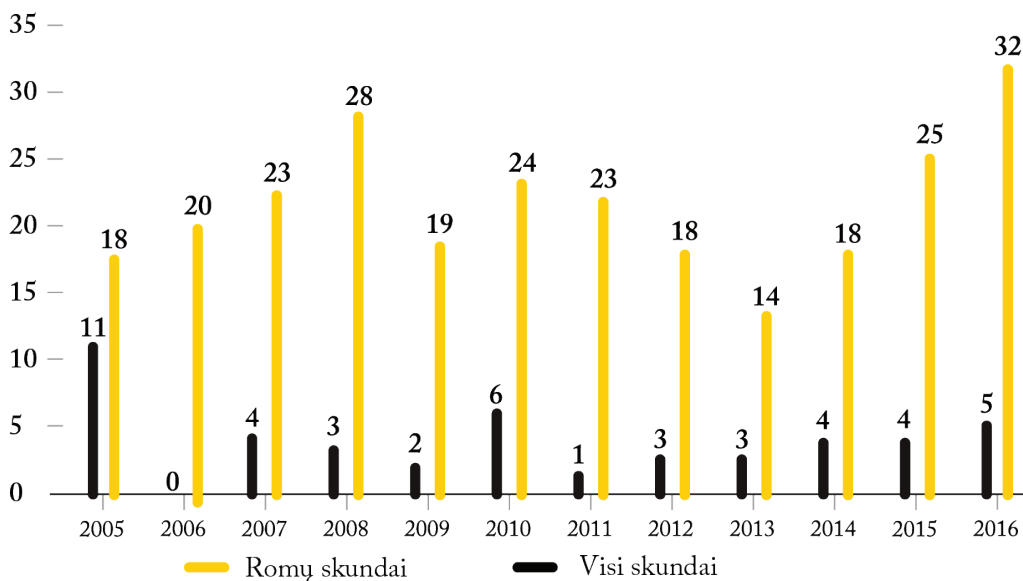
Romų mažumos padėtis

Romų mažumos padėtis patiriamos diskriminacijos ir socialinės atskirties požiūriu yra viena sudėtingiausių. Tyrimai rodo, kad gyventojų požiūris į romus nesikeičia ir išlieka pakankamai neigiamas: su jais kaimynystėje nenorėtų gyventi daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų (Blažytė, Pilinkaitė-Sotirovič, Žibas, 2016: 121), ir tik 56 proc. žmonių, paklaustų, kaip jaustųsi, jei vienas jų bendradarbių būtų romas, teigia, kad būtų tuo patenkinti (Eurobarometras 83.4, 2015: 2).

Apžvelgus pastarųjų metų LGKT gautų skundų dėl diskriminacijos rasės, tautybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės pagrindais statistiką, galima teigti, kad romų skundai sudaro reikšmingą tarnybos atliekamų tyrimų dalį (žr. 4.3. pav.). Skundai teikiami tiek individualių pareiškėjų, tiek nevyriausybinių organizacijų, tačiau nuo 2015 m. pastebima tendencija, kad „su skundais į Tarnybą dažniau kreipėsi patys romai, o ne juos atstovaujanti nevyriausybinių organizacijų“ (LGKT ataskaita, 2015: 15).

4.3. pav.

LGKT atliktų tyrimų dėl galimos diskriminacijos rasės, tautybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės pagrindais dinamika, lyginant su romų skundais, 1995–2016

Šaltinis: LGKT ataskaita 2016.

Daugiausiai skundų gaunama dėl diskriminacijos prekių ir paslaugų srityje, darbo santykių srityje, valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veiklos srityje, taip pat švietimo įstaigų, kitų švietimo tiekėjų bei mokslo ir studijų institucijų veiklos srityje.

Skundai dėl diskriminacijos prekių ir paslaugų srityje bei darbo santykių srityje dažniausiai būna susiję su atsisakymu teikti paslaugas arba priimti į darbą. 2015 m. LGKT tirtas ir pasitvirtinęs skundas buvo toks: „Vienoje iš Kauno miesto kavinių romai buvo nepageidaujami klientai, kavinės savininkas atsisakė juos aptarnauti dėl neva šios tautybės asmenų netinkamo elgesio kavinėje. Atlikus tyrimą, kavinės savininkas įspėtas“ (LGKT ataskaita, 2015: 17). Diskriminacija darbo santykių srityje taip pat dažna. Kaip teigia tyrime dalyvavęs žmogaus teisių NVO atstovas,

„Čia toks nuolatinis atvejis <...>, neslepia nieko, kad romų tai pas juos nepriims, arba atėjus romams, sako, o, jau užimta vieta. O paskui mato, kad vis dar kabo tas skelbimas į darbą“ (Interviu su žmogaus teisių NVO atstovu).

Lygių galimybių principo pažeidimai švietimo įstaigų veiklos srityje apima ne tik romų vaikų diskriminaciją mokykloje, bet ir paties mokymo turinį. Pavyzdžiui, 2014 m. LGKT savo iniciatyva pradėjo tyrimą „dėl galimos diskriminacijos tautiniu pagrindu Kauno bei Jurbarko ikimokyklinėse ugdymo įstaigose. Per muzikos pamokėles ruošiantis Užgavėnėms vaikai mokomi tokio turinio dainelės: „Smarkiai plaka čigonėlį, kai papjauna avinėlį, vai plaka ir vėl plaka, kai papjauna avinėlį. Čigonėliui duos, duos, prisirišę prie tvoros, vai duos ir vėl duos, prisirišę prie tvoros. Už viščių vogimą, už paršiukų smaugimą...“ (LGKT ataskaita, 2014: 66–67). Pasak Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, panašaus turinio anoniminis skundas nagrinėtas ir 2010 metais (LGKT ataskaita, 2014: 66–67). Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba tuomet rekomendavo įvertinti ir patikslinti metodines ikimokyklinio ugdymo programų rekomendacijas ir vengti diskriminacinių stereotipinių nuostatų (LGKT ataskaita, 2014: 67–68).

Skundai dėl diskriminacijos valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veiklos srityje taip pat dažni. Tyrime dalyvavęs romų NVO atstovas prisimena padėjęs užregistruoti tokį skundą:

„93-iais metais išsiskyrusi Baltarusijoje į Lietuvą atvažiavo moteris, nes jos mama susirgo. <...> Ir jinai užsiliko. Ir aptiko tik 2002-ais ar 3-iais, kad jinai turi tarybinį tiktai pasą. Pradėjo bandyt kažką daryti, kažkaip, niekas nežinojo, kaip. Ir jinai pati neraštinga ir, va, čia praėjo gal 5–6 metai, kol policija nepatikrino ir nesurado... tą tarybinį pasą. Kažką reikia daryti, ir ji bandė daryti per migracijos tarnybą. Užtikrinti, kad jinai nuo 93-ių metų į užsienį nebuvo, nevažiavo, niekur, kad jinai Lietuvos, čia gimusi, buvo liudininkai,ėjo liudininkai, sesuo, viena,

kita <...>. Ir ką Jūs galvojate? Grasi no vis jį deportuoti. <...> [yra – autor.] gimimo liudijimas, kad jinai čia gimusi. <...> ir mes prašėm Lygių galimybių kontrolierės tarnybai. Gerbiamieji, žmogus čia gimęs, turi du-tris, kiek ten reikia, liudininkus, kad čia jinai buvo, niekur neišvažiavo, ir civilinė santuoka yra, sugyventinis yra. Ir tiesiog nepasirūpino laiku. Bet dabar reikia jai padėti tą dokumentą pasidaryti, gauti. Jinai ateina kitą kartą į migracijos tarnybą, grįžta ir verkia, ir sako, kad ką Jūs man pridarėt: „Aš ateinu pas tą specialistę, o ji man sako, skųsti mane sugalvojot? Dabar tai jau tikrai deportuosiu“. Ir deportavo <...> [LGKT – autor.] nu, nieko jie, ką jie... rekomendavo. Ką jie gali spręsti?“ (Interviu su romų NVO atstovu).

Kita istorija, dėl kurios NVO taip pat kreipėsi į LGKT su skundu, buvo panaši:

„Mes kreipėmės [į LGKT – autor.]. <...> Jauna moteris, kuri atėjo gauti pasą, nes gyveno čia, augo pas mus, mūsų akyse, viską, nu, o jai neduoda, ji pasitiktino, pasirodo – Rusijos pilietė. Pasirodo, gimusi Kaliningrado srityje 91-ais metais. Ir viskas, vaikas nežinojo net. Ji ten nebuvo nei karto. Mama išsiskyrė iš karto su tėvu, tais pačiais 90-91-ais metais ir apsigyveno čia. Įsivaizduojate, vaikas ateina, mokosi čia, gyvena, ateina paso, o jinai – Rusijos pilietė. Kiek vargo jinai turėjo. Esmė net ne tame, kiek jinai turėjo vargo, nes Rusijos pasas kainuoja pinigų ir ne 10 eurų, kaip mūsų kortelė. O pakeisti.... oooo.... <...> Svarbiausia, kad gimsta jos vaikai čia, Vilniuje, ir jie tampa automatiškai rusiški, Rusijos piliečiai. Ir jinai jokių pašalpų, nieko, visiškai [negauna]. Nu, tai mes prašėm kažkaip padėti. Tai gal jau vaikai gali būti Lietuvos piliečiai? Tėčiai – Lietuvos piliečiai. Ne! Negali! Įstatymas toks. Nepadėjo mums Lygių [galimybių kontrolierė]. Reiškia, jos lygios galimybės.... jinai niekada nebuvo Rusijoje“ (Interviu su romų NVO atstovu).

Romų NVO atstovas atkreipia dėmesį į nesusikalbėjimą, kuris tvyro tarp romų bendruomenės ir valstybinių institucijų. Kadangi dalis romų yra neraštingi ir neturi deklaruotos gyvenamosios vietos, valstybinių įstaigų siunčiami raštai jų nepasiekia:

„Neraštingi žmonės. <...> Žmonės neskaito, nežiūri televizoriaus, reiškia, bendra tokia informacija, kuri turi ateiti, jiems neprieinama <...>. Jie neturi deklaruotos gyvenamosios vietos, reiškia, atitinkamai, raštu juos informuoti irgi praktiškai neįmanoma. Čia ateina laiška vienu adresu. 300 žmonių gauna. Ir po to. Po to gaunasi kas. Tai kaip Jūs nežinojote? Jūs laiku to nepadarėte? Reiškia, juos išbraukia iš eilės butui gauti, nes jie neuždeklaravo gyvenamos vietos, kurios, aišku, neturi. Pašalpos. Reiškia, Jūs laiku nepadaavėt to dokumento, Jūs laiku ten neužsiregistravot, Jūs neatėjote. Reiškia, teismas už akių. Kodėl už akių? Ar buvo jis kviestas? Kur, parodykit, įteiktas jam šaukimas? Nėra. Ir va, taip viskas vyksta. Įsivaizduojate?“ (Interviu su romų NVO atstovu).

O štai LGKT šios problemos tarsi ir nemato, teigdama, kad institucijos vertina bendradarbiavimą, o romai bendradarbiauti nėra linkę. Prisimindamas tirtu skundo dėl galimos romų vaikų diskriminacijos švietimo įstaigų srityje atvejį, tyrime dalyvavęs LGKT atstovas, sako:

„Buvo vienas skundas, kai tėtis kreipėsi į mus ir dėl diskriminacijos tautybės pagrindu. O tai pasireiškė tuo, kad direktorė mokyklos pasakė tėčiui, kad Jūsų vaikas nepageidaujamas šioje mokykloje ir gal galėtumėte pervesti vaiką į kitą mokyklą. Šiaip skaitant iš karto pranešimą atrodo, kad yra diskriminacija, bet kai pabendrauom su direktore, <...> nesikalbėjom, bet raštais. Parašė, kad vaikas nelanko mokyklos, gal ten trečdalį laiko būna mokykloje, jie bando susisiekti su tėvu, tėvas neatrašo, nei bendrauja, nei kažkaip komunikuoja su mokykla, nei su auklėtoja, nei su direktore. Todėl sako, padėti niekuo negali, o jisai yra labai konfliktiškas vaikas. Tą nurodė ir direktorė, surašyta buvo nemažai protokolų to vaiko atžvilgiu, kad jisai yra konfliktiškas. <...> Nebuvo pripažinta diskriminacija, nes nebuvo jokio bendradarbiavimo tėvo ir švietimo įstaigos tarpusavio <...>. Tėvas buvo, vėlgi, raštingas. Jis pats parašė skundą ir jis buvo raštingas. Ir tą patvirtino direktorė, kad susirašinėjimas, galbūt jis į kažkokį raštą atsakė, kad jie su juo susirašinėjo“ (Interviu su LGKT atstovu).

Šis pavyzdys akivaizdžiai parodo tyrančią komunikacinę prarają tarp raštais bendraujančių institucijų ir romų, dalis kurių, kaip jau buvo minėta, yra neraštingi ir neturi gyvenamosios vietos registracijos, kur galėtų institucijų siunčiamus raštus gauti. Iš to kyla ir bendras romų bendruomenės nepasitikėjimas valstybinėmis institucijomis, įskaitant ir LGKT, bei jų vykdoma politika:

„Mes nepasitikim Tarnyba. <...> Jie turi mažai galimybių skirti baudą kažkokią arba kitaip nubausti. Tik rekomenduoja. Ir net nesinaudoja tom galimybėm, kur jiems įstatymu leistos. Visiškai nenori pyktis ir ginčytis“ (Interviu su romų NVO atstovu).

Šis nepasitikėjimas kyla ir iš neigiamos patirties susiduriant su kitomis valstybės institucijomis – policija bei savivaldybės sprendimus įgyvendinančiomis tarnybomis. Kaip teigia romų diskriminacijos klausimais užsiimantis žmogaus teisių NVO atstovas,

„Dažnai [romų namų – autor.] griovimai yra atliekami žiemą. Lygiai taip pat baudžiamojo proceso taikymas,

čia galima būtų vardinti ir vardinti atvejus. Kai policija, <...> kadangi jie laiko, kad romų būstai nėra būstai, tai ten viskas yra išdaužoma ir padaroma nebeįmanomu gyventi per kratą, neva, ieškant kažko. Bet kam išdaužyti langus, jeigu tu įtari, kad kažkas prekiauja, tarkim, narkotikais? Ar būtina išdaužyti langus arba pagriebti miegantį vaiką, išdraskyti jo pamperus, išgąsdinti taip, be vaiko teisių dalyvavimo?

<...> Būna, pasakoja paaugliai atvejus, kai policija, vykdydama plačiąsias kratas, nusiveda kokį nors paauglį, kuris iš viso nepilnametis yra, ir sumuša. <...> Čia yra dažnas atvejis, absoliučiai. Jeigu kalbam apie jėgos struktūrų veiksmus. <...> Bet jie [t. y. romai – autor.] nesikreipia dėl to ir tada visi gali sakyti, kad tai yra išgalvoti atvejai. <...> Nei vienas žmogus nesutiko skųstis. <...> Mes kalbėjomės su žmonėmis, kurie buvo patyrę tokį elgesį, bet jie visi buvo įbauginti ir sakė, kad mes neteiksim [skundų – autor.]. <...> Sako, kitą kartą tai mano giminaičiams ką nors padarys. Žmonės bijo. <...> Net pradėti kažkokio teisinio proceso jie nenorėjo. Jie neteiks skundo nei dėl diskriminacijos, nei dėl neapykantos galimo nusikaltimo“ (Interviu su žmogaus teisių NVO atstovu).

Akivaizdu, kad romų mažuma Lietuvoje yra labiausiai socialiai atskirta ir labiausiai diskriminuojama grupė, kuriai reikalingas ypatingas dėmesys. Tuo tikslu LR Kultūros ministerija yra patvirtinusi Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų planą (LR Kultūros ministerija, 2015). LGKT vykdo jai priskirtą šio veiksmų plano funkciją „teikti romų ir su jais dirbančioms nevyriausybinėms organizacijoms konsultacijas lygių galimybių ir nediskriminavimo pagrindais“ (LGKT ataskaita, 2016). Turint omenyje, kokia sudėtinga išlieka romų situacija diskriminacijos požiūriu, intensyvesnių veiksmų, įgyvendinančių integraciją, poreikis yra akivaizdus.

Lenkų mažumos padėtis

Tautinių mažumų integracijos problemas tyrinėjantys mokslininkai sutaria, kad esminis iššūkis valstybės politikai tautinių mažumų atžvilgiu yra tautinių mažumų identiteto išsaugojimo ir jų integracijos į visuomenę suderinimas. Ši dilema yra ypač svarbi lenkų tautinei mažumai. Lietuvoje egzistuoja keletas ilgą laiką nesprendžiamų ir lenkų tautinei mažumai labai aktualių problemų. Tai – lenkiškų asmenvardžių ir vietovardžių tankiai lenkų gyvenamose vietovėse rašymas originalo kalba. Taip pat, lenkų tautinei mažumai ypač svarbus yra švietimo organizavimas tautinių mažumų mokyklose. Tautinių mažumų mokyklų mokinių lietuvių kalbos ir literatūros egzamino tvarka yra viena dažnesnių priežasčių, dėl kurių yra kreipiamasi į LGKT. Švietimo reforma tautinių mažumų mokyklose lenkų bendruomenės dažnai yra laikoma grėsme, prielaida lenkiško identiteto praradimui. Kaip teigia tyrime dalyvavęs lenkų bendruomenės veikėjas:

„[Lenkiškos mokyklos – autor.] yra mūsų egzistavimo pagrindas. Kol yra mokyklos, tol mes ir esam. <...> Tas švietimas <...> yra viskas, ką mes turim. <...> Seniai įrodyta, kad yra gimtąja kalba daug geriau mokytis, kad žinios tos yra įsisavinamos geriau. <...> Nieks nesako, kad lietuvių kalbos nereikia mokytis, reikia būtinai, nes

tai ir yra pagrindas gyvenimo šitoje valstybėje. <...> Bet mokomasis turinys turi būti pritaikomas ugdymo poreikiams. O čia buvo valstybiniu lygiu pasakyta, kad jokio pritaikymo ne tik kad negali būt, bet jis yra draudžiamas“ (Interviu su lenkų bendruomenės veikėju).

Tačiau vertinant situaciją darosi akivaizdu, kad vienareikšmiško sutarimo dėl mokymo reformos lenkų bendruomenėje nėra. Kaip teigia LGKT atstovas:

„Dabar turim vieną skundą. <...> Lenkai tėvai skundžiasi, kad švietimo ministerija patvirtino mokymo programą, pagal kurią vaikai, besimokantys tautinių mažumų mokyklose pirmose–ketvirtose klasėse, gauna praktiškai dvigubai mažiau lietuvių kalbos pamokų. <...> Todėl tėvai sako, jog kai yra pagrindai, kai vaikai tik pradeda lankyti mokyklą, jiems privaloma suteikti tiek pat pamokų, kiek ir lietuvių mokyklose, kur lietuvių yra gimtoji, nes abitūros egzaminas yra vienas visiems. Nepriklausomai nuo to, ar tu baigęs tautinių mažumų mokyklą, ar lietuvių kalbos mokyklą. Ir tėvai, čia, man atrodo, lenkų bendrija kažkokia kreipėsi, kur teigia, jog vienas egzaminas, nepriklausomai nuo tautybės, tai ir pagrindus reikia dėti vienodus“ (Interviu su LGKT atstovu).

Šie pavyzdžiai rodo, kad švietimo politika yra labai svarbi lenkų mažumos gyventojams, taip pat svarbi yra ir valstybės rodoma pagarba:

„Kažkokia pagarba [turi būti – autor.]. Kad ten, va, ar tu esi pilnavertis, ar ne. <...> Bet tai yra nuostatos klausimas. Nu va, kaip į tave žiūri: ar tu esi pirmos kategorijos, ar ne, pilietis <...>. Taigi mūsų protėviai irgi pridėjo savo indėlį, tai kodėl dabar neigt? Mes [t. y. valdžia] pripažįstame jūsų [t. y. lenkų] indėlį, va, šitų žemių vystymuisi, ar ne? Nu, ne... Čia yra politinis sprendimas. <...> Nežinau, čia yra ar ne diskriminacija, bet bendra atmosfera... Šimtmetis, nu, vaikai čia užsidegė, mes irgi švęsime <...>, renginys, šimtas porų Lietuvos šimtmečiui. <...> Sušoko viską, bet po to Lietuvos žiniasklaidoj nė žodžio. Nu, tai yra, dar vieną kartą gavo pamazgų kubilą per galvą. <...> Nei dėmesio, nei aplamai. <...> Ar jūs esat, ar jūsų nėra [nesvarbu]“ (Interviu su lenkų bendruomenės veikėju).

Toks nusivylimas valdžios politika, jaučiamas tautinių mažumų nuvertinimas ir nesirūpinimas jų interesais lemia tai, kad prarandamas tikėjimas ir pasitikėjimas lygiateisiu skundų nagrinėjimu ir bendru demokratiškomis institucijomis gebėjimu apginti žmogaus teises. Iš dalies tai ir lemia mažą skundų LGKT skaičių:

„Lenkai visi bendrai arba ten po vieną, tai nieks netiki, kad kažką ten gali padaryt. <...> Kažką rašyti, jeigu 60000 [parašų, prašančių peržiūrėti tautinių mažumų mokyklų reformą] nesuveikia... o buvo įteikti prezidentei. Jie tiesiog netiki, kad jeigu,

va, jau toks signalas buvo <...> ir visai taip neatsižvelgta, tai... Ką ten tas vienas, reiškia, prašymas suveiks? <...> Ir iš viso, netikima tokiais pavieniais balsais. <...> Manoma, kad mes esam kažkokie ne tokie piliečiai, tai va, yra ta nuostata ir jinai <...> padaro, kad nėra ir vis tiek nebus tas prašymas ir, matyt, tas skundas svarstomas taip, kaip ir kiti skunda, i ir ten bus ieškoma progos atmesti galbūt, nežinau. Bet gal ir nežino tiesiog, man tai, pavyzdžiui, neateitų į galvą ta mintis, kad to, va, ieškoti tarnyboje. <...> man čia, aš sakau, kad čia yra pirmas kartas, kai girdžiu, kad galima rašyti ten kažkur ir ten kažkokia tarnyba laukia kažkokių skundų, tikrai, man tai yra naujas dalykas“ (Interviu su lenkų bendruomenės veikėju).

Užsienio piliečių padėtis

Užsienio piliečiai su skundais į LGKT kreipiasi dėl įvairių dalykų: dėl nevienodo užsieniečių traktavimo teikiant paslaugas, dėl nevienodų įsivaikinimo sąlygų, dėl galimos diskriminacijos mokymo įstaigose ir pan. Užsieniečių, o ypač trečiųjų šalių piliečių, turinčių pabėgėlio statusą Lietuvoje, diskriminacija prekių ir paslaugų srityje dažniausiai pasireiškia nuomojant būstą. Kaip teigia žmogaus teisių NVO atstovas,

„Tai vienas iš atvejų yra dėl paslaugų teikimo. Ir apie tą atvejį tarnyba [t. y. LGKT] žino ir ėmėsi bandyti spręsti, nebūtinai skundų tyrimo keliu. <...> Nenorima daugiavaikėms, ar apskritai asmenims su vaikais, nuomoti būsto. Nenorima būsto nuomoti musulmonams, nenorima būsto nuomoti romams. Tai yra diskriminacija paslaugų teikimo srityje. <...> Tiek atvejų! Nes nuolatos, kiekvienoje diskusijoje girdi, kaip dirbantys su pabėgėliais sako, kas iš Sirijos – ne ne ne, mes nenorim čia nuomoti būsto, sako. Pasakojo, pvz., kalbantis su turkų bendruomene, kad jeigu moteris dėvi hidžabą, tai jau, sako, kai einame nuomotis būsto, sako, tai neįmanoma tada kartu, nes, sako, nes bijom, nes jie iškart supranta, kad musulmonai, maždaug, tai tada nenuomoja būsto. <...> Jau geriau tada nueis vienas vyras“ (Interviu su žmogaus teisių NVO atstovu).

Tą patį pastebi ir tyrime dalyvavęs trečiosios šalies pilietis, turintis pabėgėlio statusą Lietuvoje¹⁶:

„Nenori nuomoti butų, ypač, jei žmona su skarele vaikšto“ (Interviu su pareiškėju trečiųjų šalių piliečiu, turinčiu pabėgėlio statusą Lietuvoje).

Taip pat užsieniečiai jaučia neigiamą lietuvių požiūrį dėl to, kad nekalba lietuviškai:

---

¹⁶ Interviu su pareiškėju vyko rusų kalba, tekste naudojamos išverstos į lietuvių kalbą interviu citatos.

„Pavyzdžiui, skambini į valstybinę organizaciją, o jie sako, nesupranta rusiškai. Tada aš bandau lietuviškai paaiškinti, tada jai atsibosta ir ji pereina į puikią rusų kalbą (juokiasi). Tai kam aš keturias penkias minutes bandau lietuviškai paaiškinti? <...> Čia dažnas atvejis“ (Interviu su pareiškėju trečiųjų šalių piliečiu, turinčiu pabėgėlio statusą Lietuvoje).

Šis tyrime dalyvavęs trečiosios šalies pilietis, turintis pabėgėlio statusą Lietuvoje, LGKT buvo pateikęs skundą dėl galimos diskriminacijos, kai jo vaikas buvo paprašytas nebelankyti šokių būrelio, kuris veikė prie vieno kultūros centro ir buvo remiamas užsienio šalies, kurios piliečiu ir yra pareiškėjas, ambasados. Pareiškėjas pasakoja:

„Kas mums atsitiko? <...> Mano vaikas lankė kursus ir ansamblį. <...> Pusantrų metų lankė, jai buvo penkeri metai. Buvo viskas gerai, su mokytoja gerai bendraujam, jau ją gerai pažįstam dešimt metų. <...> O tada šalyje įvyko pervertimas, o nukentėjo mano vaikas. <...> Aš jau dvidešimt metų savo šalyje negyvenu. O mane įtraukė į sąrašus, laikraščiai [šalies, iš kurios esu] išspausdino sąrašus, kas neprijaučia dabartiniam mano šalies režimui Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. <...> Ir mums čia sako, kad į šitą ansamblį mes nebeturime eiti. Gąsdina. Paskui manęs jau prašė nebeateiti čia, nebesimatyti. Gerai, aš sutikau, gerai, nereikia ginčytis. Aš tada beveik pusę metų vaiką palikdavau, o pats neidavau į vidų, kad niekam nebūtų problemų. <...> Per vieną festivalį, aš filmavau ir įdėjau į Facebook, kad mano draugai matytų, dukra juk pasirodo, viską daro. Ir tai pamatė ambasada. <...> Kilo skandalas. Jie kvietėsi kultūros centro vadovus. <...> Ir tada jie sako, jūsų dukra negali ateiti čia ir lankyti ansamblio. <...> Jūs, sako, blogai pasielgėt, Jūs prieš savo šalies vadovybę. <...> aš sakau, mes gyvename pagal lietuviškus įstatymus, aš nieko nepažeidžiau. <...> Ten buvo ir kultūros centro direktorius, pokalbyje, ir mokytoja, ir mano žmona buvo. <...> Aš viską įrašinėju, kad būtų įrašas, nes jei eiti į policiją, turi būt įrodymai. <...> Man visi sako, kreipkitės į Ombudsmeną. <...> Nežinojau, kur reikia kreiptis, norėjau iš pradžių į vaikų teises kreiptis. <...> Viską, ką mes kalbėjome anglų ir rusų kalbomis, mes išvertėme ir nusiuntėme skundą [LGKT – autor.]“ (Interviu su pareiškėju trečiųjų šalių piliečiu, turinčiu pabėgėlio statusą Lietuvoje).

Skundas buvo gautas LGKT ir svarstytas. Tačiau čia, kaip ir romų skundų atveju, bendravimas tarp LGKT ir skundo pareiškėjo nebuvo sklandus, kadangi pareiškėjas negalėjo perskaityti jam siunčiamų raštų lietuvių kalba. Kaip teigia pareiškėjas,

„Po kurio laiko mes gavome atsakymą, ten viskas lietuviškai parašyta buvo, ir mes galvojome, kad jie rašo, kad priėmė skundą. O pasirodė, kad jie iš mūsų papildomų įrodymų prašo. O mes šito nesupratome, lietuviškai buvo. <...> Mes skundą

rašėme angliškai, viskas angliškai buvo, o atsakymą gavome lietuviškai. Jie galėjo mums nors truputį pasakyti, nors truputį angliškai, apie ką čia kalba eina, galėjo parašyti. <...> Ta moteris, kuri man parašė, ji moka anglų kalbą... <...> Mes galvojom, jie mus pasikvies, mes gi nežinom lietuviškų struktūrų. Mes kai į policiją kreipėmės, manėm, jie ko nors paklaus, o jie nieko neklausė. Sprendimas iškart pasirodė. <...> Mums niekada gyvenime nereikėjo tokių dalykų, kad kreiptis reiktų, mes neturim tokios patirties“ (Interviu su pareiškėju trečiųjų šalių piliečiu, turinčiu pabėgėlio statusą Lietuvoje).

Tačiau bendrai pareiškėjas teigiamai vertina tai, kokių rezultatų jo gyvenimui turėjo skundo svarstymas LGKT:

„Jie [LGKT – autor.] kreipėsi ir į Užsienio reikalų ministeriją <...>, paaiškėjo, kad jokių ryšių aš su [mano šalies opozicija] neturiu. <...> Tada jie rašė laišką mokytojai, o ji sakė, ne, mes nieko tokio nesakėm, vaikas bet kokiu laiku gali lankyti užsiėmimus... Bet kam mums ten dabar eiti, mes jau nenorime matytis po visko... Mes atiduodame savo vaiką mokytojai, o ji mus dar kaltina tokiais dalykais, terorizmu kaltina. Taip mums ir baigėsi su Tarnyba. Bet ko aš pasiekiau... visų pirma, <...> parašyta oficialiai, kad aš su jokiais teroristais nesusijęs, aš dėl to gavau politinį prieglobstį čia, <...> nes galėjau įrodyti, kad manęs ambasada nemėgsta, <...> ir mano vaiko nemėgsta. Su šituo laišku mes kreipėmės į migraciją <...> ir po keturių mėnesių aš ir visi mano vaikai gavome prieglobstį čia, Lietuvoje“ (Interviu su pareiškėju trečiųjų šalių piliečiu, turinčiu pabėgėlio statusą Lietuvoje).

Taigi pareiškėjui skundo teikimas LGKT suteikė galimybę gauti pabėgėlio statusą ir „susitvarkyti gyvenimą“.

Švietimo lietuvių kalba padėtis Vilniaus krašte

Švietimo lietuvių kalba padėtį Vilniaus mieste ir ypač Vilniaus rajone sunku vertinti vienareikšmiškai, kadangi visi suinteresuoti asmenys turi skirtingas nuomones ir skirtingą argumentaciją. Kad padėtis nėra gera rodo skundai LGKT bei vietinių politikų pasisakymai. Kaip teigia tyrime dalyvavęs LGKT atstovas:

„Dėl Vilnijos, tai gaunam daugiau lietuvių tautybės pareiškėjų skundų nei lenkų. <...> Lietuvių tautybės kreipiasi, kad Vilnijos krašte daugiau dėmesio yra skiriama ir ikimokyklinio ugdymo, ir neformalaus ugdymo vaikams, būtent, lenkų tautybės vaikams“ (Interviu su LGKT atstovu).

Tyrime dalyvavęs Vilniaus rajono politikas taip aiškina susidariusią situaciją:

„Vienas konkretus atvejis buvo Avižieniuose. Savivaldybė pastatė darželį ir atidarė dvi grupes – dvi lenkų, dvi lietuvių. Į lenkų nesusirenka, į lietuvių – eilė, netelpa ten. Koks trečdalis, ketvirtadalis telpa, kiti – ne. Savivaldybė sako, mes labai teisingi, padarė dvi tokias, dvi tokias. Tai ten toks vienas aktyvus žmogus yra, tai jisai parašė skundą į Lygių galimybių kontrolierių, tai ten nagrinėjo, nagrinėjo ir tuo metu kažkaip pakankamai greitai išnagrinėjo. Ir jinai, nu, konstatavo, kad yra diskriminacija. Kad lietuviui patekti į darželį yra žymiai žymiai sunkiau, negu kad lenkui. Konstatavo, bet tik tiek. Kad kontrolieriaus tos galios tiek apribotos, <...> tik gali rekomenduoti, jis nieko negali priversti. Tai jisai parašė, ir užsibaigė tuo dalyku <...>. Ir taip ir liko. Niekas nepasikeičia. Kontrolierius konstatavo, tai dabar tu gali tik kreiptis į teismą ir bylinėkis. <...> Dabar kitas atvejis – pats užsiėmiau šituo biškį reikalu – Rastinėnai. Ten buvo lenkų Sudervės mokyklos skyrius, Rastinėnų skyrius. Ten yra didelis pastatas <...>, nėra mokinių <...>, jie tą tempė tempė, kol galiausiai dabar priėmė sprendimą, kad jau šiemet uždaro [mokyklą]. Mes, kai tą nugirdom, tai sakom, atidarykit lietuvišką, atidarykit darželį. Tegul būna lietuvių–lenkų, nesvarbu. Svarbu, kad būtų lietuvių, bent kažkiek. Nes Sudervėj tas ministerijos darželis, kur yra ir mokykla, ten yra 150 vaikų, eilėj laukia. Nepakliūna. <...> Rašom ten tuos raštus, kad atidarykite tenais. Tai atrašė [savivaldybė – autor.] taip, kad mes tenais darysime kultūros centrą kažkokį tais. Tenkinsim vietos bendruomenės poreikius. <...> Čia yra savivaldybės turtas, nuosavybė. Ir jie taip disponuoja. <...> Nes kiekviena mokykla, kiekvienas darželis yra židinyš kultūros lenkiškos. Čia politika tokia yra“ (Interviu su Vilniaus raj. politiku).

Šita situacija LGKT yra žinoma, nes su skundais dėl ribotų galimybių gauti švietimo paslaugas lietuvių kalba Vilniaus krašte kreipiamasi nuolat. LGKT šiuos skundus svarsto ir priima labai abstraktaus pobūdžio sprendimus: „Kontrolierė, išnagrinėjusi skundą, nusprendė rekomenduoti Vilniaus rajono savivaldybės administracijai užtikrinti, kad formuojant lopšelio darželio grupes pagal ugdomąsias kalbas būtų sudarytos vienodos sąlygos toje pačioje vietovėje gyvenantiems ir tuo pat metu gimusiems vaikams gauti ikimokyklinį ugdymą gimtąja kalba“ (LGKT ataskaita, 2014: 70–71); „Atsižvelgiant į tai, kad Vilniaus miesto savivaldybė neturėjo galimybės pateikti duomenų dėl vaikų, norinčių ir patekusių į lietuvių ugdomąją kalba suformuotas ikimokyklinio ugdymo grupes, tyrimas buvo nutrauktas. Kontrolieriaus sprendime pasiūlyta Vilniaus miesto savivaldybės E. miestas departamentui <...> susisteminti informaciją, kiek vaikų (ne)patenka į ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupes pagal kalbos prioritetą ar kitą kriterijų, kuris galimai nulemia vaiko priėmimą į darželį“ (LGKT ataskaita, 2016: 23).

Vienas ilgiausiai (nes buvo kreiptasi pakartotinai) svarstyty skundų pastaruoju metu buvo dėl ribotų galimybių lietuvių etninės kilmės vaikams lankyti būrelius

lietuvių kalba Vilniaus rajone. Kaip teigia LGKT atstovas, „pareiškėjas skundėsi, jog lenkų tautybės vaikams yra sudaromos sąlygos neformalaus ugdymo, o lietuvių tautybės – ne“ (Interviu su LGKT atstovu). Kadangi šioje situacijoje susiduria skirtingi lietuvių, gyvenančių Vilniaus rajone, ir savivaldybės, kurioje daugumą sudaro Lietuvos lenkų rinkimų akcijos / Krikščioniškų šeimų sąjungos atstovai, interesai, situaciją verta pa-nagrinėti detaliau (žr. 4.1 lentelę).

4.1 lentelė.

Viena istorija – kelios versijos: būrelių lietuvių kalba Vilniaus r. situacijos vertinimas¹⁷.

Pakartotinio skundo pateikėjas – Vilniaus raj. lietuvių bendruomenė	Ištraukęs stebėtojas – Vilniaus raj. politikas	Atsakinga institucija – Vilniaus raj. savivaldybė	Suinteresuotas stebėtojas – Lenkų bendruomenės veikėjas	Sprendimų dėl skundų priėmėjas – LGKT atstovas
„Trūksta būrelių lietuvių kalba“.	„Nėra būrelių“; „savivaldybė nepalanki lietuviams“; „lenkiškos mokyklos – savivaldybės, lietuviškos – ministerijos“.	Gavusi užklausą iš LGKT, teigia, kad statistinių palyginamųjų duomenų apie būrelių lenkų ir lietuvių kalba skaičių nerenka.	„Lietuviai turi mokyklas su baseiniais“; „Turi suprast, kur keliasi gyvent, kad čia – lenkai“.	„Nedraudžiama buvo eiti į būrelius ir lenkams, ir lietuviams, ir kitų tautybių asmenims“; „Tėveliai galėjo būt aktyvesni <...>, galėjo organizuoti ir kartu teikti tą paraišką [dėl būrelio lietuvių kalba – autor.] savivaldybei ir savivaldybė finansuotų“; „[Pirmas skundas– autor.] nepasitvirtino. Nebuvo pripažinta diskriminacija, nes draudžiama eiti vaikui [lietuviui –autor.] į būrelį [vedamą lenkų kalba – autor.] nebuvo“.

Lentelėje pateiktos penkios tos pačios istorijos, kaip ją mato skirtingos tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvaujančios pusės, versijos. Kadangi yra ir kitų atvejų, kai pateiktų LGKT skundų nagrinėjimas yra stabdomas dėl to, kad skundžiamoji pusė nepateikia LGKT prašomų papildomų duomenų arba sprendimai priimami remiantis

¹⁷ Lentelėje pateikiamos ištraukos iš interviu ir viešai prieinamų LGKT duomenų.

turima neišsamia informacija, kyla klausimas dėl pareiškėjų galimybės tikėtis teisingumo bei įrodinėjimo naštos perkėlimo skundžiamajam principo įgyvendinimo. Vertindamas situaciją, kai skundo nagrinėjimas yra nutraukiamas, nes diskriminacijas kaltinama pusė nepateikia informacijos, tyrime dalyvavęs žmogaus teisių NVO atstovas sako, kad:

„Tai nėra pakankamas pagrindas nutraukti tyrimą, neturint objektyvių duomenų. Ir kad reikia tada imtis kitų priemonių, bandyti gauti tuos kažkokius duomenis ir galbūt net susitikti, <...> vietoj apsilankyti. <...> Pagal įrodinėjimo pareigą <...>, [turi] įrodyti, kad nepadarė pažeidimų“ (Interviu su žmogaus teisių NVO atstovu).

Taigi galima būtų teigti, kad skundų nagrinėjimuose, kuriuose vienaip ar kitaip yra susiduriama su politiniais interesais ir politika, yra priimami abstraktūs sprendimai, kurie situacijos iš esmės nepakeičia.

Apibendrinimas

Skyriuje išnagrinėti atvejai rodo, kad diskriminacijos tautybės ir etninės priklausomybės pagrindu praktika egzistuoja, o siekis atstatyti pažeistas lygių galimybių teises pasitelkiant LGKT teikiamus skundus yra sudėtingas procesas, negarantuojantis laukiamo rezultato. Taip pat labai svarbu yra suprasti, kad vertinant diskriminacijos mastus negalima remtis vien skundų LGKT statistika, kadangi ji neatspindi realios padėties – didžioji dalis diskriminacijos atvejų yra arba neatpažįstama, arba dėl jų nesikreipiama. Ypač opia problema išlieka komunikacinė praraja, tvyranti tarp pažeidžiamų grupių (ypač romų ir trečiųjų šalių piliečių) ir LGKT. Taip pat aktualia problema yra ir politiškai nuspalvintų bylų tyrimas, kuris dažniausiai sustabdomas nutraukiant tyrimą dėl duomenų trūkumo arba dėl neteisingai suformuluoto skundo.

IŠVADOS

- Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos kompetencijos ir veiklos pobūdis reikšmingai sąlygoja lygių galimybių ir nediskriminavimo situaciją Lietuvoje. Lygių galimybių ir nediskriminavimo teisinis reglamentavimas yra nuolatinėje raidoje dėl įstatymu draudžiamos diskriminacijos pagrindų plėtros. Tikėtina, kad artimiausiu metu draudžiamos diskriminacijos pagrindų sąrašas bus papildytas tokiais pagrindais, kaip lytinė tapatybė ir šeimtinė padėtis.
- Per beveik dvidešimt metų Lygių galimybių kontrolieriui dėl galimos diskriminacijos pateiktų skundų dinamikos analizė atskleidė, kad kreipimūsi skaičiui reikšmingi yra Lygių galimybių kontrolieriaus įgaliojimai (kompetencijos), draudžiamos diskriminacijos pagrindų ir diskriminacijos sričių sąrašai, situacija šalies darbo rinkoje, einamoji socialinė politika bei ES nediskriminavimo politika (direktyvos, iniciatyvos, programos). Taip pat reikšmingos yra socialinę refleksiją ir jautrumą diskriminacijos apraiškoms skatinančios kovos su diskriminacija kampanijos, LGKT viešųjų ryšių veikla, nukreipta į institucijos žinomumo ir reputacijos stiprinimą, ir šiuolaikinių informacinių technologijų naudojimas, užtikrinant skundo mechanizmo lankstumą, pavyzdžiui, galimybę pateikti skundą elektronine forma.
- Kiekybinis tyrimas iš esmės patvirtino analogiškų tyrimų duomenis, kad diskriminacijos samprata Lietuvoje nėra nusistovėjusi. Tyrimo duomenys parodė, kad nustatyti tikrąsias diskriminacijos paplitimo apimtis sunku, kadangi nėra aišku, kiek diskriminacijos atvejų lieka nutylėti arba kiek jų nėra atpažįstami ir nėra priskiriami diskriminacijai. Tik labai maža dalis nukentėjusių nuo diskriminacijos kreipiasi į LGKT.
- Remiantis tyrimo duomenimis galima daryti išvadą, kad žmonės linksta, visų pirma, pasitikėti savo jėgomis ir spręsti su diskriminacija susijusius klausimus savarankiškai. Kreipimasis į atsakingas institucijas nėra suvokiamas kaip pir-

mas ir svarbiausias galimas pasirinkimas, siekiant atkurti už savo pažeistas teises. Nepasitikėjimas valstybe ir jos gebėjimu apginti piliečių teises Lietuvos gyventojų yra laikomas esminiu demotyvuojančiu veiksniu, atgrasančiu žmones nuo kovos už savo teises.

- Kiekybinis tyrimas parodė, kad tik trečdalis apklaustųjų sutinka su teiginiu, kad Lietuvoje visi žmonės turi lygias teises ir galimybes, ir tik ketvirtadalis pritaria, kad visi žmonės gali apginti savo pažeistas teises. Remiantis gautais duomenimis, galima pastebėti, kad pažeistų teisių gynimo paskatų struktūroje pirmąją siekis apginti tokią pamatinę žmogaus teisę, kaip garbė ir orumas, bei noras atstatyti teisingumą. Svarbu pažymėti, kad didžioji dalis apklaustųjų dėl diskriminacijos pažeistų teisių gynimą vertina pasitelkdami pilietinės pareigos argumentus.
- Tyrimas parodė, kad hipotetinės diskriminacijos atveju Lietuvos gyventojų nurodomi potencialūs veiksmai nebūtinai sutampa su aktualiais veiksmais, kurių imasi žmonės, realiai susidūrę su diskriminacija. Potencialiai dauguma šalies gyventojų būtų linkę ginti savo pažeistas teises, tačiau aktualiai – net trečdalis diskriminaciją patyrusių žmonių nesiėmė jokių veiksmų. Beveik pusė apklaustų Lietuvos gyventojų aktualiai nėra linkę dėl diskriminacijos kilusį konfliktą spręsti net artimoje aplinkoje. Šiuo atveju reikšmingas yra viešumo veiksnys, kuris formalizuojasi jau socialinės mediacijos lygmenyje.
- Kokybinio tyrimo duomenys atskleidė, kad sprendžiant konfliktą visada egzistuoja alternatyvų: nuo visiško pasišalinimo iš konflikto ar konflikto sprendimo artimos aplinkos lygyje iki kreipimosi į socialinės mediacijos institucijas ir net teismą. Konflikto sprendimas artimos aplinkos lygmenyje gali būti vertinamas kaip optimalus pasirinkimas, siekiant išsaugoti darbo vietą ir užtikrinti karjeros tęstinumą. Konflikto sprendimo perkėlimas į teismo lygį gali būti racionalus esant tokioms kraštutinėms diskriminacijos pasekmėms, kaip atleidimas iš darbo. Šiuo atveju, greičiau kreipimasis į teismą, negu pasišalinimas nuo konflikto tampa racionalių pasirinkimu, nes bylos nagrinėjimas teisme bent suteikia galimybę tikėtis turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.
- Kokybinio tyrimo duomenys suteikia pagrindą manyti, kad nuo seksualinio priekabiavimo nukentėjusiųjų pasirinkimas spręsti konfliktą per socialinės mediacijos institucijas ir teismą greičiau turi simbolinę (asmeninių vertybių), nei praktinę (galimos ekonominės naudos) reikšmę. Siekdamas apginti pažeistas teises ir nubausti teisių pažeidėją, seksualinio priekabiavimo aukos paprastai naudojami visomis egzistuojančiomis institucinės pagalbos galimybėmis.

- Kokybinio tyrimo duomenys parodė, kad skirtingai nuo gana įprastų diskriminacijos dėl lyties atvejų, susijusių su nėštumu ar motinyste, nuo seksualinio priekabiavimo nukentėję asmenys ilgalaikėje perspektyvoje greičiausiai lieka pralaimėjusia šalimi visais atvejais, t. y. tiek pasitraukdami iš konflikto, tiek pasiekdami visišką (bet paprastai dalinį) socialinio teisingumo atkūrimą per teismą. Šio pobūdžio diskriminacija dažniausiai turi neigiamos įtakos diskriminacijos aukos garbei ir orumui, o diskriminacijos fakto viešinimas – reputacijai. Kartu su reputaciniais nuostoliais ribojama ir diskriminacijos aukos profesinė karjera bei dalyvavimas darbo rinkoje. Taigi, rezonansinėse bylose greičiausiai laimi visi: žurnalistai, teisininkai, institucijos ir, galų gale, visuomenė, bet ne diskriminacijos auka.
- Kokybinio tyrimo duomenys atskleidė, kad diskriminacija dėl lytinės orientacijos retai viešinama, kartu reti yra ir netradicinės lytinės orientacijos žmonių kovos už savo lygias teises atvejai, nes būtent šiuo pagrindu diskriminuojami žmonės yra ypač pažeidžiami ir susiduria su neigiamomis visuomenės nuostatomis. Netradicinės lytinės orientacijos žmonės dažnai nutyli patiriamus savo teisių suvaržymus, vengdami viešumo ar bijodami priešiškos darbdavių reakcijos į pateiktą skundą; jų netikėjimas, kad valstybės institucijos pajėgios efektyviai padėti apginti pažeistas teises, siejamas su nepakankamomis LGKT galiomis ir ribota teismų kompetencija tiriant diskriminacijos atvejus. Gynsiejį lygias teises lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojami žmonės šalia asmeninės problematikos (sunkumų įsidarbinant, teisinių apribojimų ir kt.) pabrėžia siekį keisti visuomenę, kurio įgyvendinimas tiesiogiai siejamas su tikėjimu demokratine sistema ir demokratinėmis vertybėmis.
- Kokybinio tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad žmonių su negalia pažeistų teisių atstatymo procesas dažnai yra daugiapakopis, įtraukiantis skirtingus diskriminacijos konflikto sprendimo lygmenis. Neįgalių asmenų lygių galimybių užtikrinimo ir pažeistų teisių atkūrimo sėkmės prielaidos apima žmonių su negalia bei jų atstovų pilietiškumą ir atkaklumą, tarpinstitucinį ir tarpsektorinį pažeistų teisių atkūrimo proceso dalyvių bendradarbiavimą, diskriminacinio elgesio ir sėkmingų lygių galimybių bei teisių atstatymo pavyzdžių viešinimą.
- Kokybinio tyrimo duomenys parodė, kad atkuriant tautybės ir etninės priklausomybės pagrindu pažeistas lygias teises išskirtinai svarbia problema išlieka komunikacinė praraja, tvyranti tarp pažeidžiamų grupių (ypač romų) ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos.

LITERATŪRA

- Abedin N. (2011). Conceptual and Functional Diversity of the Ombudsman Institution: A Classification. *Administration & Society*, 43/8: 896–929.
- Albiston C. R., Edelman L. B., Milligan J. (2014). The Dispute Tree and the Legal Forest. *Annual Review of Law and Social Science*, 10: 105–131.
- Alcoff L. M. (2014). Sexual violations and the question of experience. *New Literary History*, 45: 445–462.
- Andriukaitis G., Sabatauskaitė B. (2017). *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, kaip nacionalinė lygybės institucija: Teisinis reglamentavimas ir veikla*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.
- Bayern Sh. J. (2005). Explaining the American Norm against Litigation. *California Law Review*, 93 (6): 1697–1720. Prieiga internetu: <http://scholarship.law.berkeley.edu/californialawreview/vol93/iss6/3> [žiūrėta 2018 07 07].
- Beresnevičiūtė V., Leončikas T. (2009). Diskriminacijos suvokimas Lietuvos visuomenėje. *Filosofija. Sociologija*, 20 (4): 335–343.
- Blažytė G., Pilinkaitė-Sotirovič V., Žibas K. (2016). Visuomenės nuostatos apie socialines ir etnines grupes Lietuvoje: Nepakantumo ir socialinės distancijos stebėseną, 109–124. *Lietuvos gyventojų grupių socialinė kaita*, sud. Meilutė Taljūnaitė. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Bogdanova E.A. (2014). Researching Complaints: Traditions and Perspectives: an Introduction. *Laboratorium*, 6 (3): 4–7.
- Bogner A, Littig B, Menz W. (2009). *Interviewing Experts*. Palgrave Macmillan.
- Campbell R. (2012). Values, trust and democracy in Germany: Still in search of ‘inner unity’. *European Journal of Political Research*, 51(3): 646–670.
- Carothers Th. (2009). Democracy Assistance: Political vs. Developmental? *Journal of Democracy*, 20/1: 5–19.
- Creswell J. W. (2008). Mixed Methods Research, 526–529. *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, ed. Lisa M. Given. Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.

Creswell, J. W. (2014). *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Method Approaches*. Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.

Cunningham F. (2008). Globalization and developmental democracy. *Ethical Perspectives*, 15/4 (December): 487–505.

Čeponytė M., Žardeckaitė-Matulaitienė K. (2018). Seksualinio priekabiavimo problemos sprendimo galimybės Lietuvoje ir pasaulyje. *Visuomenės sveikata*, 1 (80): 29–37.

Čeponytė M., Žardeckaitė-Matulaitienė K. (2017). Seksistinių nuostatų reikšmė seksualinio priekabiavimo atpažinimui. *Informacijos mokslai*, 80: 61–80.

Dvilaitis V. (2004). Seksualinis priekabiavimas ir teisinė atsakomybė už jį. *Jurisprudencija*, 60 (52): 104–114.

EU LGBT survey – *European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey*. Results at a glance. (2013). Luxembourg: Publications Office of the European Union. Prieiga internetu: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/eu-lgbt-survey-european-union-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-survey-results> [žiūrėta 2018 11 18].

Eurobarometer 437 – Special Eurobarometer (2015). *Discrimination in the EU in 2015*. Report. Europos Komisija. Prieiga internetu: http://www.equineteurope.org/IMG/pdf/eb437_en.pdf [žiūrėta 2018 10 30].

Eurobarometer 449 (2016). Special Eurobarometer. Gender-based violence. Europos Komisija. Prieiga internetu: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2115> [žiūrėta 2018 10 03].

Eurobarometras 83.4 (2015). Lietuvos rezultatai. *Diskriminacija ES 2015 metais*. Europos Komisija. Prieiga internetu: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/68110> [žiūrėta 2018 10 03].

Europos nediskriminavimo teisės vadovas (2010). ES pagrindinių teisių agentūra, Europos Taryba. Prieiga internetu: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA_CASE_LAW_HANDBOOK_LT.pdf [žiūrėta 2018 10 05].

Felstiner W., Abel R., Sarat A. (1981). The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming, Claiming. *Law and Society Review*, 15 (3/4): 631–654.

Freitag M., Buhlmann M. (2009). Crafting Trust: The Role of Political Institutions in a Comparative Perspective. *Comparative Political Studies*, 42/12: 1537–1566.

Gaidys V., Gečienė I., Kublickienė L., Sviklas E. K., Šutinienė I., Žvinklienė A. (2013). *Demokratizacijos procesų Lietuvoje sociologinė analizė*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

Galanter M. (2010). Access to Justice in a World of Expanding Social Capability. *Fordham Urban Law Journal*, 37: 115–128. Prieiga internetu: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ulj/vol37/iss1/5> [žiūrėta 2018 07 07].

Gellhorn W. (1966). *Ombudsmen and Others: Citizens' Protectors in Nine Countries*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Gevorgianiene V., Sumskiene E. (2017). P.S. for post-Soviet: A glimpse to a life of persons with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 21(3): 235–247.

Giordano Ch. (2017). What is a Mediterranean Agro-town? On the Sense and Nonsense of Anthropological Dichotomies. *Logos*, 92: 68-83.

Gunnarsson L. (2018). Love, feminism, and dialectics: Repairing splits in theory and practice, 169-187. *Feminism and the power of love: Interdisciplinary interventions*, eds. A. García-Andrade, L. Gunnarsson and A. G. Jónasdóttir. London and New York: Routledge.

Hall P. A., Taylor R. R. (1996). Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*, XLIV: 936-957.

Hankivsky O. (2014). *Intersectionality 101*. Institute for Intersectionality Research and Policy. Prieiga internetu: http://vawforum-cwr.ca/sites/default/files/attachments/intersectionality_101.pdf [žiūrėta 2018 07 07].

Hsieh H-F, Shannon S.E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qual Health Res*, 15: 1277-1288.

Jasiulevičienė R. (2010). How Human Rights Process Is and Could Be Studies. Lithuanian Case, 77-88. *Baltic Region: Past and New Challenges. Regionines studijos* 5, ed. Linas Venclauskas. Kaunas: Vytautas Magnus University.

Lietuvos neįgaliųjų forumas (2015). Alternatyvi ataskaita dėl Jungtinių tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje. Prieiga internetu: http://Inf.lt/wp-content/uploads/2016/09/2.JT_Neigaliuju_teisiu_konvencijos_Alternatyvioji_ataskaita.pdf [žiūrėta 2018 07 19].

Lietuvos Respublikos ketvirtasis pranešimas pagal tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą. Prieiga internetu: https://www.urm.lt/uploads/default/documents/Lietuvos_IV_prane%C5%A1imas_ICCPR_galutinis.pdf [žiūrėta 2018 02 22].

Katuoka S., Bambalas A. (2011). Review of decisions of the European Court of Human Rights in cases against the Republic of Lithuania in 2010. *Jurisprudencija: mokslo darbai*, 4(18): 1641-1657.

Klimanskis S., Ivanauskas V., Kazėnas G., Keršanskas V., Legatas Š. (2017). *Tautinės mažumos Lietuvoje*. Vilnius: Rytų Europos studijų centras.

Krupavičius A. (2009). Politinės sistemos kaita ir demokratija, 19-52. *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, red. Algis Krupavičius, Alvidas Lukošaitis. Kaunas: Poligrafija ir informatika.

Kuscsko-Stadlmayer G. (2008). The Legal Structures of Ombudsman – Institutions in Europe – Legal Comparative Analysis, 1-68. *European Ombudsman – Institutions. A Comparative Legal Analysis Regarding the Multifaceted Realisation of an Idea*, ed. Gabriele Kuscsko-Stadlmayer. Wien: Springer Verlag.

Kūris E. (2015). Teisės viešpatavimas, 26-63. *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės*, red. Egidijus Kūris. Vilnius: VU.

Liūma V., Izokaitis M., Stonienė L. (2016). Psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų tėvų / globėjų požiūris į psichikos sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą Lietuvoje. *Višomenės sveikata*, 3 (74): 53-61.

Lietuvos statistikos departamentas. (2018). *Gyventojų pagal tautybę dalis, palyginti su bendru nuolatinių gyventojų skaičiumi*. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R162#/> [žiūrėta 2018 01 15].

- Luhiste K. (2006). Explaining Trust in Political Institutions: Some Illustrations from the Baltic States. *Communist and Post-Communist Studies*, 39: 475-496.
- Lune H., Berg B. L. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson.
- Mayer B. (2015). *The Conflict Paradox: Seven Dilemmas at the Core of Disputes*. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass.
- Miller R. E., Sarat A. (1981). Grievances, Claims, and Disputes: Assessing the Adversary Culture. *Law and Society Review*, 15 (3-4): 52-63.
- Mishler W., Rose R. (1995). Trust, Distrust and Skepticism about Institutions of Civil Society. *Studies in Public Policy*, 252: 1-41.
- Mishler W., Rose R. (2001). What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-communist Societies. *Comparative Political Studies*, 34 (1): 30-62.
- Morkevičius V., Norkus Z. (2012). Šiuolaikinės Lietuvos klasinė struktūra: neovėberiška analizė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2 (31):75-152.
- Narkauskaitė L., Varvuoliene R., Valentienė J., Aguonytė V., Beržanskytė A. (2012) Odonologų paslaugų prieinamumas pacientams su judėjimo negalia Lietuvoje. *Visuomenės sveikata*, 2 (61): 38-45.
- Norkus Z. (2008). Kokia demokratija, koks kapitalizmas?. Vilnius: VU leidykla.
- Norkus Z. (2003). Max Weber ir racionalus pasirinkimas (iš vokiečių kalbos vertė Albinas Lozuraitis). Vilnius: Margi raštai.
- Norkus Z. (2000). Racionali veikla Maxo Weberio sociologijoje ir racionalaus pasirinkimo teorijoje. *Problemos*, 57: 17-34.
- Powell W. W. (2007). The new institutionalism. *The International Encyclopedia of Organization Studies*. Sage Publishers. Prieiga internetu: <http://www.stanford.edu/group/song/papers/NewInstitutionalism.pdf> [žiūrėta 2017 12 10].
- Raskevičius T. V. (2016). Lietuva, 95-114. Smurtas artimoje aplinkoje ir pasimatymų metu prieš lesbietes, biseksualias ir translytes (LBT) moteris Europos Sąjungoje, red. Giacomo Viggianis. Prieiga internetu: <http://www.bleedinglove.eu/wp-content/uploads/2016/04/Research-book-LT.pdf> [žiūrėta 2018 04 20].
- Recognition (2013). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Prieiga internetu: <https://plato.stanford.edu/entries/recognition/> [žiūrėta 2018 10 30].
- Reingardienė J. (2007). Iššūkiai heteronormatyvumui Lietuvoje: homoseksualių žmonių atsižėrimas darbe, 57-80. *Heteronormos hegemonija. Homoseksualių žmonių socialinė atskirtis ir diskriminacijos patirtys*, sud. Arnas Zdanevičius. Kaunas: VDU. Prieiga internetu: http://www.su.lt/bylos/fakultetai/socialines_geroves_ir_negales_studiju/SPPkat/homoseksuali%20moni%20socialin%20atskirtis%20ir%20diskriminacijos%20patirtys.pdf [žiūrėta 2018 05 02].
- Rušė J. (2014). ASMENŲ SU NEGALIA ORUMO KONSTRAVIMAS SĄMONIN-GUMO UGDYMO SI STRATEGIJOMIS. Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija 07 S). Prieiga internetu: <http://gs.elaba.lt/object/elaba:2164692/2164692.pdf> [žiūrėta 2018 03 18].

- Ruškus J. (2014). Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija keičia pasaulį. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 13 (1): 143–145.
- Smaliukas A., Goldammer Y. (2005). The Restrictive Theory of State Immunity in Lithuania: Reality or Illusion. *Baltic Yearbook of International Law*, 5: 111–132.
- Sztompka P. (1999). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šarkutė L. (2009). Sprendimų priėmimo samprata ir tyrimų tradicijos. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2 (25): 105–119.
- Štarienė, L. (2010). Cudak V. Lithuania and the European Court of Human Rights Approach to the State Immunity Doctrine. *Jurisprudencija*, 2(120): 159–175.
- Šumskienė E., Jankauskaitė M., Levickaitė K. (2014). Visuomenės nuostatų kitimo ir diskriminacijos priežasčių tyrimo ir rezultatų analizė. Vilnius: SDAM. Psichikos sveikatos perspektyvos. Prieiga internetu: http://www.perspektyvos.org/images/failai/diskriminaciniu_nuos-tatu_kaitos_ataskaita_2014_11_14.pdf [žiūrėta 2018 09 18].
- Šumskienė E., Augutienė R., Jonutytė J., Šumskas G. (2014). *Negalių turinčių moterų padėties tyrimas*. Prieiga internetu: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2016/02/negalia-turincu-moteru-padeties-tyrimas.pdf> [žiūrėta 2018 08 10].
- Tai B. Y.T. (2010). Models of Ombudsman and Human Rights Protection. *International Journal of Politics and Good Governance*, 1(1.3): 1–11. Prieiga internetu: <http://onlineresearchjournals.com/ijopagg/art/54.pdf> [žiūrėta 2017 11 11].
- Taylor Ch. (1992). The Politics of Recognition, 25–73. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, ed. A. Gutmann. Princeton: Princeton University Press.
- The European Ombudsman (2006). Annual Report 2005. Prieiga internetu: <http://www.ombudsman.europa.eu/report/en/default.htm> [žiūrėta 2018 07 30].
- Toleikytė N. (2013). Valstybės imuniteto taikymas *Jus Cogens* normų pažeidimo atveju. *Teisė*, 89: 205–218.
- Townley B. (2008). *Reason's Neglect: rationality and Organizing*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Venckienė E. (2008). Žmogaus orumas – probleminiai terminologijos aspektai. *Jurisprudencija: mokslo darbai*, 10(112): 43–51.
- Vengalė-Dits L. (2012). *Metodinės rekomendacijos dėl seksualinio priekabiavimo ir priekabiavimo dėl lyties bei nurodymo diskriminuoti prevencijos*. Vilnius: Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.
- Vengalė L., Grigolovičienė D., Mališauskaitė L. (2007). Lygios galimybės visiems. Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras. Prieiga internetu: http://visiskirtingivisiyugus.lt/wp-content/uploads/2012/04/LGV_knyga.pdf [žiūrėta 2018 11 30].
- Veršekys P. (2008). Baudžiamosios atsakomybės už seksualinį priekabiavimą reglamentavimo Lietuvoje problemos. *Teisė*, 68: 186–198.
- Welzel C., Inglehart R. (2008). Democratization as Human Empowerment. *Journal of Democracy*, 19 (1), 126–140.
- Zaturskis G., Kiaunytė A. (2014). Žmogaus su psichine negalia neveiknumo konstravimas: socialinio darbuotojo dilemos. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 13 (1): 91–111.

Zdanevičius A. (2007). Įvadas. Homoseksualių žmonių socialinės atskirties kontekstas: heteronormatyvumas ir homofobija, 9-19. *Heteronormos hegemonija. Homoseksualių žmonių socialinė atskirtis ir diskriminacijos patirtys*, sud. Arnas Zdanevičius, Kaunas: VDU. Prieiga internetu: http://www.su.lt/bylos/fakultetai/socialines_geroves_ir_negales_studiju/SPPkat/homoseksuali%20moni%20socialin%20atskirtis%20ir%20diskriminacijos%20patirtys.pdf [žiūrėta 2018 05 12].

Zippel K. (2006). *The Politics of Sexual Harassment: A Comparative Study of the United States, the European Union, and Germany*. Cambridge University Press.

Žiobienė E. (2008). Nacionalinės Žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 9 (111): 86-93.

Žiobienė E. (2010). Reform of the Ombudsman Institutions in Lithuania. *Jurisprudencija*, 1 (119): 29-42.

Žmogaus teisės Lietuvoje. Padėties įvertinimas. (2002). Vilnius: LRS leidykla.

Žmogaus teisės Lietuvoje. (2005). Vilnius: Naujos sistemos.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2014). *Visuomenės nuomonės tyrimas*. Prieiga internetu: <https://hrmi.lt/visuomenes-nuomones-tyrimas-2014/> [žiūrėta 2018 10 04].

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2016). *Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje*. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2016. Prieiga internetu: https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/12/Apklausa-2016_santrauka.pdf [žiūrėta 2018 10 04].

Žvinklienė A. (2006). *Gender*, kurio nėra Lietuvos lyčių studijose. *Lyčių studijos ir tyrimai*, 2: 124-129.

Žvinklienė A. (2009). Garbė vyriškumo ir moteriškumo kūrime. *Lyčių studijos ir tyrimai*, 7:74-84.

Žvinklienė A. (2013). Žmogaus teisės Lietuvoje: Lietuvos gyventojų lygybės ir diskriminacijos suvokimas Europos kontekste. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2013/1(32): 176-192.

Žvinklienė A., Kublickienė L. (2018). Konflikto dėl diskriminacijos sprendimo konceptualizavimas: potencialaus ir aktualaus veiksmo dichotomija Lietuvos atveju. *Filosofija, Sociologija*, 29 (4): 221-229.

Teisiniai ir kiti dokumentai

Appl. No. 15869/02 – Europos Žmogaus teisių teismo Didžiosios kolegijos sprendimas. Byla Cudak prieš Lietuvą (Pareiškimo Nr.15869/02). 2010-03-23. Prieiga internetu: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/CUDAK_2010_DK_sprendimas.pdf [žiūrėta 2018 10 05].

Appl. No. 77265/12 – European Court of Human Rights. Cudak v. Lithuania, lodged on 29 November 2012, communicated on 28 November 2016. Prieiga internetu: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2277265%2F12%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22COMMUNICATEDCASES%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-170087%22%5D%7D> [žiūrėta 2018 10 05].

Byla 2A-949/2013. Prieiga internetu: <http://eteismai.lt/byla/271060982447259/2A-949/2013> [žiūrėta 2018 10 12].

Byla Nr. 3K-3-309/2012. Prieiga internetu: <https://eteismai.lt/byla/262467502282335/3K-3-309/2012> [žiūrėta 2018 10 12].

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/73/EEB, 2002 m. rugsėjo 23 d. Prieiga internetu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0073&from=LT> [žiūrėta 2018 06 04].

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, Prieiga internetu: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=336765&title=LR%20administracini%F8%20nusi%FEengim%F8%20kodeksas [žiūrėta 2018 10 11].

Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas 2017. Projektas. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bc2a5010c09111e7af36e-75c0ac79247> [žiūrėta 2018 10 18].

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Prieiga internetu: <http://www.infolex.lt/ta/66150:str152> [žiūrėta 2018 07 29].

Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/10c6bfd07bd511e-6a0f68fd135e6f40c> [žiūrėta 2018 11 01].

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. *išvada dėl* Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos. Prieiga internetu: <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta422/summary> [žiūrėta 2018 11 05].

Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. 2015. *Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planas*. Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4a774b20a-7c711e4a82d9548fb36f682/lblSsYRpLA> [žiūrėta 2018 07 23].

Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas 2003. Suvestinė redakcija nuo 2017-07-25. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522/EFTnAntKje> [žiūrėta 2018 01 01].

Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolierius. Sprendimas dėl galimo seksualinio priekabiavimo Juozo Miltinio dramos teatre tyrimo. 2017-06-21. Nr. (17)SN-110)SP-59. www.lygybe.lt. Prieiga internetu: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/06/sprendimas-nr.-59.pdf> [žiūrėta 2018 10 11].

Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus veiklos ataskaitos, 1999-2017 m. Prieiga internetu: <http://www.lygybe.lt/lt/veikla/metines-ataskaitos/405> [žiūrėta 2018 08 01].

Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas 1998. Suvestinė redakcija nuo 2017-07-01. Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.746227138BCB/FL-cEVzJmSQ> [žiūrėta 2018 01 01].

Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo Nr. VIII-947 5, 6 ir 11 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2016 m. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TA-D/7bc259203c6411e79f4996496b137f39> [žiūrėta 2018 11 01].

Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas 1999. Suvestinė redakcija nuo 2018-07-16 iki 2018-12-31. Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0BDFF-D850A66/zPTSxfHzjY> [žiūrėta 2018 10 01].

Lietuvos Valstybės Konstitucija. (1922). Prieiga internetu: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/istorija/IH00/1922_Lietuvos_Valstyb%C4%97s_Konstitucija.IH1205A.pdf [žiūrėta 2018 07 20].

Neįgaliųjų teisių konvencija (2016) – Baigiamosios pastabos dėl pirminės Lietuvos ataskaitos Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komitetas 2016 m. balandžio 20 d. Prieiga internetu: <http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Neigaliuju-teisiu-komiteto-rekomendacijos-Lietuvai-4.doc> [žiūrėta 2018 08 11].

Stambulo konvencija 2011 – *Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo*. 2011-05-11. Stambulas. Prieiga internetu: http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2017/05/STAMBULO-KONVENCIJA_OFICIALUS.pdf [žiūrėta 2018 10 21].

Institucijų tinklalapių informacija

Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos naujienos 2018-02-21 – Kultūros įstaigų vadovų kadencijos – daugiau skaidrumo ir atvirumo. *lrm.lrv.lt*. Prieiga internetu: <https://lrm.lrv.lt/lt/naujienos/kulturos-istaigu-vadovu-kadencijos-daugiau-skaidrumo-ir-atvirumo>[žiūrėta 2018 09 07].

Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos naujienos 2017-06-30 – Kultūros ministrė atleidžia Panevėžio J. Miltinio dramos teatro vadovą. *lrm.lrv.lt*. Prieiga internetu: <https://lrm.lrv.lt/lt/naujienos/kulturos-ministre-atleidzia-panevezio-j-miltinio-dramos-teatro-vadova> [žiūrėta 2018 10 20].

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (2018). Prieiga internetu: <http://www.lygybe.lt/lt/apie-tarnyba/kas-yra-lygios-galimybes/392> [žiūrėta 2018 11 06].

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos naujienos 2018-12-13 – Seimas sustiprino žmonių su negalia teisių apsaugą. www.lygybe.lt. Prieiga internetu: <http://www.lygybe.lt/lt/naujienos/seimas-sustiprino-zmoniu-su-negalia-teisiu-apsauga/1021> [žiūrėta 2018 12 14].

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos naujienos 2018-08-29 – D. Paulauskas. A. Skardžiuvienė: susilaukus dukrelės išgirdau ultimatumą – „darbas arba vaikai“. www.lygybe.lt. Prieiga internetu: <http://www.lygybe.lt/lt/naujienos/a.-skardziuviene-susilaukus-dukreles-igirdau-ultimatum-a-darbas-arba-vaikai/965> [žiūrėta 2018 10 14].

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos naujienos 2018-03-22 – Valdovų rūmuose išdalyti žmogaus teisių „Oskarais“ vadinami apdovanojimai. www.lygybe.lt. Prieiga internetu: <http://www.lygybe.lt/lt/valdovu-rumuose-isdalyti-zmogaus-teisiu-oskarais-vadinami-apdovanojimai> [žiūrėta 2018 10 10].

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga (2018). Nacionalinė žmogaus teisių institucija. Prieiga internetu: <http://www.lrski.lt/nacionaline-zmogaus-teisi-institucija.html> [žiūrėta 2018 11 06].

Valstybinė darbo inspekcija – Trumpai apie darbo ginčo komisijas. www.vdi.lt. Prieiga internetu: https://www.vdi.lt/Forms/Tekstas1.aspx?Tekstai_ID=733 [žiūrėta 2018 11 16].

Chicago Tribune 2017-12-08. *www.chicagotribune.com*. Prieiga internetu: <http://www.chicagotribune.com/lifestyles/ct-me-too-timeline-20171208-htmlstory.html> [žiūrėta 2018 02 26].

Delfi 2018-12-05 – BNS. Apklausa: visuomenė nepalankiai vertina seksualinį priekabiavimą, tačiau kaltina aukas. *www.delfi.lt*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-visuomene-nepalankiai-vertina-seksualini-priekabiavima-taciau-kaltina-aukas.d?id=79783387> [žiūrėta 2018 09 12].

Delfi 2018-02-05 – Saldžiūnas, V. BNS. 2018-02-05. Grybauskaitį ir Skvernelis pasisakė apie #MeToo. *www.delfi.lt*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/grybauskait-ir-skvernelis-pasisake-apie-metoo.d?id=77086161> [žiūrėta 2018 10 12].

Delfi 2017-12-12 – Jackevičius, M. 2017-12-12. Nėščią kontrolierę pribloškė Pranckiečio kabinete išgirsta pastaba. *www.delfi.lt*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/nescia-kontroliere-pribloske-pranckiecio-kabinete-isingirsta-pastaba.d?id=76618077> [žiūrėta 2018 10 12].

Delfi 2017-09-18 – BNS. 2017-09-18. Buvęs J. Miltinio teatro vadovas bus teisiamas už bandymą priversti aktorę lytiškai santykiauti. *www.delfi.lt*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/buves-j-miltinio-teatro-vadovas-bus-teisiamas-uz-bandyma-priversti-aktore-lytiskai-santykiauti.d?id=75787557> [žiūrėta 2018 11 12].

Delfi 2017-05-27 – Jackevičius, M. 2017-05-27. Po sekso skandalo į paviršių ėmė liūsti kitos Panevėžio teatro vadovo nuodėmės. *www.delfi.lt*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/po-sekso-skandalo-i-pavirsiu-eme-listi-kitos-panevezio-teatro-vadovo-nuodemes.d?id=74756188> [žiūrėta 2018 08 30].

Delfi 2014-02-20 – BNS. 2014-02-20. Pirmą kartą įteikti nacionaliniai lygybės ir įvairovės apdovanojimai. *www.delfi.lt*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pirma-kart-iteikti-nacionaliniai-lygybes-ir-ivairoves-apdovanojimais.d?id=64084926> [žiūrėta 2018 08 03].

Diena 2018-10-10 – BNS. 2018-10-10. Teismo sprendimas dėl buvusio J. Miltinio teatro vadovo priekabiavimo – lapkritį. *www.diena.lt*. Prieiga internetu: <http://www.diena.lt/naujienos/kriminalai/nusikaltimai/teismo-sprendimas-del-buvusio-j-miltinio-teatro-vadovo-priekabiavimo-lapkriti-884239> [žiūrėta 2018 10 30].

Jūsų Panevėžys 2018-11-07 – JP, BNS. 2018-11-07. Teismas: Buvęs J. Miltinio dramos teatro vadovas iš darbo atleistas pagrįstai. *jp.lt*. Prieiga internetu: <https://jp.lt/teismas-buves-j-miltinio-dramos-teatro-vadovas-is-darbo-atleistas-pagristai/> [žiūrėta 2018 11 18].

Lietuvos rytas 2018-05-23 – L. Žemulienė „Me too“ skandalo kvėpėja Erika Račkytė deda tašką. *www.lrytas.lt*. Prieiga internetu: <https://www.lrytas.lt/stilius/atvirai/2018/05/23/news/-me-too-skandalo-ikvepeja-erika-rackyte-deda-taska-6372204/> [žiūrėta 2018 10 16].

Lietuvos rytas 2017-05-17 – I. Vainalavičiūtė „Šlovės kaina: aktorė prabilo apie teatro vadovo iškelta intymią sąlygą“. *www.lrytas.lt*. Prieiga internetu: <https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/05/17/news/sloves-kaina-aktore-prabilo-apie-teatro-vadovo-iskelta-intymia-salyga-1217736/> [žiūrėta 2018 09 10].

Lietuvos žinios 2014-11-25 – BNS. 2014-11-25. Seimas antrą kartą nepaskyrė lygių galimybių kontrolierės. *www.lzinios.lt*. Prieiga internetu: <https://www.lzinios.lt/lietuva/seimas-antra-karta-nepaskyre-lygiu-galimybiu-kontrolieres/191856> [žiūrėta 2018 09 10].

The Nation 2017-10-20 – Lipsitz, R. „Sexual Harassment Law Was Shaped by the Battles of Black Women“. *www.thenation.com*. Prieiga internetu: <https://www.thenation.com/article/sexual-harassment-law-was-shaped-by-the-battles-of-black-women/> [žiūrėta 2018 06 09].

Time 2017-12-18 – Zacharek S., Dockterman E. and H. Sweetland Edwards „Silence Breakers“. *Time.com*. Prieiga internetu: <http://time.com/time-person-of-the-year-2017-silence-breakers/> [žiūrėta 2018 10 22].

TV 3 2017-12-12 – Kontrolierė užrūstino Seimo pirmininką: į darbą – su kelių mėnesių dukrele. *www.tv3.lt*. Prieiga internetu: <https://www.tv3.lt/naujiena/937744/kontroliere-uzrustino-seimo-pirmininka-i-darba-su-keliu-menesiu-dukrele> [žiūrėta 2018 11 04].

Verslo žinios 2018-11-21 – Buvęs J. Miltinio teatro vadovas L. Zaikauskas lieka nuteistas dėl priekabiavimo. *www.vz.lt*. Prieiga internetu: <https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/11/21/buves-j-miltinio-teatro-vadovas-l-zaikauskas-lieka-nuteistas-del-priekabiavimo> [žiūrėta 2018 11 22].

LIETUVOS GYVENTOJŲ VISUOMENĖS NUOMONĖS APIE DISKRIMINACIJĄ IR LYGIŲ GALIMYBIŲ TEISĖS ATKŪRIMĄ TYRIMAS

Lietuvos gyventojų reprezentatyvi apklausa pagal tyrimo autorių parengtą metodologiją buvo atlikta 2018 m. gruodžio 1–10 d. Tyrimo lauko darbus vykdė UAB „Vilmorus“.

Individualių interviu respondento namuose būdu buvo apklaustas 1001 vyresnis nei 18 metų gyventojas. Tyrime buvo taikyta daugiapakopė tikimybinė atranka, užtikrinanti duomenų reprezentatyvumą.

Tyrimas vyko visoje šalies teritorijoje, iš viso 50 atrankinių taškų (22 miestuose ir 28 kaimuose), išdėstytų taip, kad reprezentuotų visus šalies regionus.

Naudojant apklausos rezultatus, būtina atsižvelgti į statistinę paklaidą, kuri atsiranda dėl to, kad yra daroma respondentų atranka, o ne apklausiami visi šalies gyventojai. Statistinių paklaidų, esant skirtingiems atsakymų į klausimus pasiskirstymams, dydžiai nurodyti lentelėje.

Respondentų skaičius	Atsakymų pasiskirstymas									
	3	5	10	15	20	25	30	40	50	
100	97	95	90	85	80	75	70	60	50	
100	3.4	4.4	6.0	7.1	8.0	8.7	9.2	9.8	10.0	
200	2.4	3.1	4.2	5.0	5.7	6.1	6.5	6.9	7.1	
300	2.0	2.5	3.5	4.1	4.6	5.0	5.3	5.7	5.8	
400	1.7	2.2	3.0	3.6	4.0	4.3	4.6	4.9	5.0	
500	1.5	1.9	2.7	3.2	3.6	3.9	4.1	4.4	4.5	
750	1.2	1.6	2.2	2.6	2.9	3.2	3.3	3.6	3.7	
1000	1.1	1.4	1.9	2.3	2.5	2.7	2.9	3.1	3.1	

1 lentelė. Respondentų socialinės ir demografinės charakteristikos

Respondentų charakteristikos	Skaičius	Proc.	
Lytis	Vyras	486	48,6
	Moteris	515	51,4
Amžius	18-29 metai	141	14,1
	30-39 metai	125	12,5
	40-49 metai	146	14,6
	50-59 metai	189	18,9
	60-69 metai	195	19,5
	70-79 metai	165	16,5
	Virš 80 metų	40	4,0
Tautybė	Lietuvis	924	92,3
	Rusas	42	4,2
	Lenkas	21	2,1
	Kita	12	1,2
	Nenurodė	2	0,2
Išsilavinimas	Pradinis	17	1,7
	Pagrindinis	93	9,3
	Vidurinis	231	23,1
	Prof. mokykla	157	15,7
	Aukštesnysis (technikumas)	225	22,5
	Aukštasis (universitetas, kolegija)	277	27,7
Užsiėmimas	Bedarbis, laikinai nedirbantis	77	7,7
	Namų šeimininkė	28	2,8
	Pensininkas (nedirbantis), neįgalusis	366	36,6
	Studentas, moksleivis	37	3,7
	Verslininkas, įmonės savininkas	23	2,3
	Ūkininkas	9	0,9
	Aukščiausios ar vidutinės grandies vadovas	26	2,6

Užsiėmimas	Aukščiausio ar vidutinio lygio specialistas	151	15,1
	Aptarnaujantis, techninis darbuotojas	96	9,6
	Kvalifikuotas darbininkas	135	13,5
	Nekvalifikuotas darbininkas	47	4,7
	Kita	4	0,4
	Nenurodė	2	0,2
Pajamos vienam šeimos nariui	Iki 100Eur	26	2,6
	101-200 Eur	152	15,2
	201-300 Eur	310	31,0
	301-500 Eur	266	26,6
	501-700 Eur	91	9,1
	701-1000 Eur	44	4,4
	Virš 1000 Eur	10	1,0
	Nenurodė	102	10,2
Gyvenamoji vieta	Vilnius	170	17,0
	Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	224	22,4
	Kiti miestai	262	26,2
	Kaimas	345	34,5

2 lentelė. Ar, Jūsų nuomone, Lietuvoje užtikrinamos žmonių lygios teisės ir galimybės?

		Taip	Ne	Nežino	Iš viso
Lietuvoje visi žmonės turi lygias teises ir galimybes	Skaičius	314	615	72	1001
	Proc.	31,4	61,4	7,2	100,0
Lietuvoje visi žmonės gali apginti savo teises, jei jos buvo pažeistos	Skaičius	262	629	110	1001
	Proc.	26,2	62,8	11,0	100,0
Lietuvoje visi žmonės yra lygus, bet yra ir lygesnių už kitus	Skaičius	678	220	103	1001
	Proc.	67,7	22,0	10,3	100,0
Lygios teisės ir galimybės nėra reikšminga vertybė Lietuvos žmonėms	Skaičius	217	592	192	1001
	Proc.	21,7	59,1	19,2	100,0

3 lentelė. Kas, Jūsų nuomone, yra diskriminacija?

Diskriminacija – tai:		Tai yra diskriminacija	Tai nėra diskriminacija	Nežino	Iš viso
Kai žmogaus nepriima į darbą arba atleidžia dėl jo lyties, amžiaus, pažiūrų, pan.	Skaičius	950	15	36	1001
	Proc.	94,9	1,5	3,6	100,0
Kai žmogus negauna darbo, nes reikalavimai darbo vietai yra didesni, nei jo kvalifikacija (pvz., reikia mokėti užsienio kalbą, vairuoti automobilį ir pan., o žmogus to nemoka)	Skaičius	255	644	102	1001
	Proc.	25,5	64,3	10,2	100,0
Kai žmogui už tą patį darbą moka mažiau dėl jo lyties, amžiaus, pažiūrų ir pan.	Skaičius	924	21	56	1001
	Proc.	92,3	2,1	5,6	100,0
Kai prie žmogaus yra priekabiaujama (taip pat ir seksualiai)	Skaičius	701	173	127	1001
	Proc.	70,0	17,3	12,7	100,0
Kai savivaldybė nesirūpina, kad laiku būtų įjungtas šildymas, netvarko daugiabučių kiemų, nesirūpina valkataujančiais gyvūnais ir pan.	Skaičius	261	573	167	1001
	Proc.	26,1	57,2	16,7	100,0
Kai žmogus negali nusipirkti ar įgyti visko, ko nori, nes uždirba per mažai	Skaičius	299	575	127	1001
	Proc.	29,9	57,4	12,7	100,0
Kai žmogus ar jo vaikas turi mažesnes galimybes patekti į norimą ugdymo ir švietimo įstaigą (darželį, mokyklą, universitetą ir pan.) dėl neįgalumo, tautybės, lyties ir pan.	Skaičius	909	27	65	1001
	Proc.	90,8	2,7	6,5	100,0
Kai ribojamos žmogaus galimybės naudotis sveikatos apsaugos, viešojo maitinimo, laisvalaikio ar transporto paslaugomis dėl jo lyties, amžiaus, neįgalumo ar pan.	Skaičius	894	35	72	1001
	Proc.	89,3	3,5	7,2	100,0
Kai valdininkai / biurokratai nenori spręsti žmogaus problemų dėl jo lyties, amžiaus, pažiūrų ir pan.	Skaičius	908	21	72	1001
	Proc.	90,7	2,1	7,2	100,0
Kai pažeidžiamas žmogaus orumas ir garbė, reputacija	Skaičius	784	111	106	1001
	Proc.	78,3	11,1	10,6	100,0

4 lentelė. Ar Jūs arba Jūsų artimieji, draugai ir pažįstami esate patyrę diskriminaciją?

	Skaičius	Proc.
Taip, patyriau asmeniškai	137	13,7
Asmeniškai nepatyriau, bet patyrė mano artimieji, pažįstami	90	9,0
Nepatyriau nei aš, nei mano artimieji, pažįstami	548	54,7
Nežino	226	22,6
Iš viso	1001	100,0

5 lentelė. Jeigu Jūs arba Jūsų artimieji ir pažįstami patyrėte diskriminaciją, kur tai įvyko? (klausimas užduotas tik tiems respondentams, kurie teigė, kad patys arba jų artimieji yra patyrę diskriminaciją, N=227)

	Skaičius	Proc.
Darbo vietoje	115	50,7
Ugdymo ir švietimo įstaigoje (darželis, mokykla, universitetas ir pan.)	42	18,5
Paslaugų sferoje (parduotuvėje, restorane, poliklinikoje ir pan.)	41	18,1
Savivaldybėje, seniūnijoje ir pan.	15	6,6
Kitur*	5	2,2
Nežino	9	4,0
Iš viso	227	100,0

*Teisėsaugoje/ teisme – 0,9. Kitos vietos buvo minimos dar rečiau.

6 lentelė. Jeigu Jūs arba Jūsų artimieji ir pažįstami patyrėte diskriminaciją, kaip ši situacija buvo išspręsta? (klausimas užduotas tik tiems respondentams, kurie teigė, kad patys arba jų artimieji yra patyrę diskriminaciją, N=227)

		Taip	Ne	Nežino	Iš viso
Buvo aiškinamasi tarpusavyje (tarp nukentėjusiojo ir jo teisių pažeidėjo)	Skaičius	99	106	22	227
	Proc.	43,6	46,7	9,7	100,0
Buvo kreiptasi į įstaigas, kurioje įvyko diskriminacija, vadovus ir problemą bandoma spręsti jiems tarpininkaujant	Skaičius	77	126	24	227
	Proc.	33,9	55,5	10,6	100,0
Buvo kreiptasi į valstybines institucijas: Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą, Darbo inspekciją, Vartotojų teisių apsaugos tarnybą ir pan.	Skaičius	26	174	27	227
	Proc.	11,5	76,7	11,9	100,0
Buvo kreiptasi į nevalstybines institucijas: profsąjungą, nevyriausybinių organizaciją ar pan.	Skaičius	15	187	25	227
	Proc.	6,6	82,4	11,0	100,0
Buvo kreiptasi į teismą	Skaičius	11	189	27	227
	Proc.	4,8	83,3	11,9	100,0
Niekio nebuvo daroma	Skaičius	74	146	7	227
	Proc.	32,6	64,3	3,1	100,0

7 lentelė. Kaip Jūs arba Jūsų artimieji ir pažįstami vertina diskriminacijos klausimo sprendimą?

	Teigiantys, kad patys patyrė diskriminaciją (N=137)		Teigiantys, kad jų artimieji arba pažįstami patyrė diskriminaciją (N=90)		Visi respondentai (N=1001)	
	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.
Labai gerai, visiškai patenkinti	2	1,5	2	2,2	12	1,2
Gerai, iš esmės patenkinti	17	12,4	11	12,2	67	6,7
Nei gerai, nei blogai	33	24,1	32	35,6	324	32,4
Blogai, iš esmės nepatenkinti	44	32,1	21	23,3	157	15,7
Labai blogai, visiškai nepatenkinti	24	17,5	16	17,8	78	7,8
Nežino	17	12,4	8	8,9	363	36,3
Iš viso	137	100	90	100	1001	100

8 lentelė. Įsivaizduokite, kad Jūs esate diskriminuojamas (darbo vietoje, švietimo ar ugdymo įstaigoje, paslaugų sferoje) dėl Jūsų lyties, amžiaus, tautybės, pažiūrų ir pan., kaip Jūs elgtumėtės tokioje situacijoje?

		Taip	Ne	Nežino	Iš viso
Bandyčiau asmeniškai aiškintis su mano teisių pažeidėju	Skaič.	626	210	165	1001
	Proc.	62,5	21,0	16,5	100,0
Kreipčiausi į atsakingą darbuotoją, tiesioginį viršininką ar darbdavį bandydamas išsiaiškinti/pasikalbėti apie situaciją	Skaič.	599	231	171	1001
	Proc.	59,8	23,1	17,1	100,0
Kreipčiausi į bendradarbius ar įtakingus pažįstamus su bandymu paveikti diskriminacijos kaltininką	Skaič.	362	437	202	1001
	Proc.	36,2	43,7	20,2	100,0
Kreipčiausi į profsąjungą	Skaič.	250	522	229	1001
	Proc.	25,0	52,1	22,9	100,0
Kreipčiausi savivaldybę ar seniūniją	Skaič.	200	559	242	1001
	Proc.	20,0	55,8	24,2	100,0
Kreipčiausi į atitinkamą ministeriją kaip į aukštesniąją instituciją	Skaič.	221	527	253	1001
	Proc.	22,1	52,6	25,3	100,0
Kreipčiausi į atitinkamą nevyriausybinę organizaciją	Skaič.	169	576	256	1001
	Proc.	16,9	57,5	25,6	100,0
Kreipčiausi į tokias valstybines institucijas kaip Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Darbo inspekcija, Vartotojų teisių apsaugos tarnyba	Skaič.	417	361	223	1001
	Proc.	41,7	36,1	22,3	100,0
Kreipčiausi į Lietuvos teismą	Skaič.	253	488	260	1001
	Proc.	25,3	48,8	26,0	100,0
Kreipčiausi į Europos žmogaus teisių teismą (Strasbūro teismą)	Skaič.	157	577	267	1001
	Proc.	15,7	57,6	26,7	100,0
Kreipčiausi į policiją	Skaič.	292	485	224	1001
	Proc.	29,2	48,5	22,4	100,0
Kreipčiausi į žiniasklaidą	Skaič.	255	500	246	1001
	Proc.	25,5	50,0	24,6	100,0
Kreipčiausi į Seimo narį	Skaič.	162	595	244	1001
	Proc.	16,2	59,4	24,4	100,0
Nieko nedaryčiau	Skaič.	36	180	785	1001
	Proc.	3,6	18,0	78,4	100,0

9 lentelė. Kas, Jūsų nuomone, skatina žmones, patyrusius diskriminaciją, viešai ginti savo lygias teises?

		Taip	Ne	Nežino	Iš viso
Tai yra kiekvieno dorą žmogaus ir piliečio pareiga	Skaičius	768	54	179	1001
	Proc.	76,7	5,4	17,9	100,0
Siekis savo pavyzdžiu paskatinti ir kitus žmones ginti savo teises bei kovoti prieš diskriminaciją	Skaičius	752	66	183	1001
	Proc.	75,1	6,6	18,3	100,0
Siekis atgrasinti kitus nuo diskriminacinių veiksmų	Skaičius	738	71	192	1001
	Proc.	73,7	7,1	19,2	100,0
Siekis atstatyti teisingumą	Skaičius	801	37	163	1001
	Proc.	80,0	3,7	16,3	100,0
Siekis apginti savo garbę ir orumą	Skaičius	836	28	137	1001
	Proc.	83,5	2,8	13,7	100,0
Siekis nubausti diskriminacijos kaltininką (pvz. bauda, atleidimas iš užimamų pareigų, pan.)	Skaičius	596	163	242	1001
	Proc.	59,5	16,3	24,2	100,0
Siekis pakenkti diskriminacijos kaltininko reputacijai	Skaičius	461	258	282	1001
	Proc.	46,1	25,8	28,2	100,0
Siekis priteisti iš diskriminacijos kaltininko padarytą turtingą ir neturtingą žalą	Skaičius	519	213	269	1001
	Proc.	51,8	21,3	26,9	100,0
Siekis pasirodyti ir pasipuikuoti žiniasklaidoje	Skaičius	172	575	254	1001
	Proc.	17,2	57,4	25,4	100,0

10 lentelė. Yra žmonių, kurie, patyrę diskriminaciją, nesiima ginti savo teisių. Kodėl, jūsų nuomone, jie taip elgiasi?

		Taip	Ne	Nežino	Iš viso
Tikriausiai nežino, kur galima kreiptis	Skaičius	768	132	101	1001
	Proc.	76,7	13,2	10,1	100,0
Tikriausiai nežino, dėl kokių dalykų galima skųstis	Skaičius	737	141	123	1001
	Proc.	73,6	14,1	12,3	100,0
Nepasitiki jokiais Lietuvos institucijomis	Skaičius	813	63	125	1001
	Proc.	81,2	6,3	12,5	100,0
Netiki, kad Lietuvoje eilinio žmogaus teisės gali būti apgintos	Skaičius	852	48	101	1001
	Proc.	85,1	4,8	10,1	100,0
Bijo, kad tai gali pakenkti santykiams su bendradarbiais	Skaičius	688	156	157	1001
	Proc.	68,7	15,6	15,7	100,0
Bijo, kad tai gali pakenkti santykiams šeimoje	Skaičius	524	286	191	1001
	Proc.	52,3	28,6	19,1	100,0
Nori apsaugoti šeimą nuo pergyvenimų bei galimų persekiojimų	Skaičius	747	94	160	1001
	Proc.	74,6	9,4	16,0	100,0
Nori išsaugoti privatumą/ nenori, kad kiti žmonės sužinotų, kad jie yra diskriminuojami	Skaičius	775	78	148	1001
	Proc.	77,4	7,8	14,8	100,0
Tikriausiai, dėl iškilusių problemų jie kaltina tik save	Skaičius	478	253	270	1001
	Proc.	47,8	25,3	27,0	100,0
Tai atima daug laiko ir reikalauja daug pastangų	Skaičius	819	57	125	1001
	Proc.	81,8	5,7	12,5	100,0
Tai reikalauja didelių finansinių išteklių	Skaičius	741	84	176	1001
	Proc.	74,0	8,4	17,6	100,0
Tai anksčiau ar vėliau gali grėsti atleidimu iš darbo	Skaičius	780	59	162	1001
	Proc.	77,9	5,9	16,2	100,0
Bijo įgyti „skundiko“ reputaciją	Skaičius	657	146	198	1001
	Proc.	65,6	14,6	19,8	100,0

INFORMANTŲ SĄRAŠAS

Interviu Nr.	Informantai	Interviu data
1	Lygių galimybių kontrolierė	2017-04-05
2	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovas	2017-06-22
3	Pareiškėjas dėl diskriminacijos lyties pagrindu	2017-06-26
4	Pareiškėjas dėl daugialypės diskriminacijos	2017-07-06
5	Teisininkas, ekspertas diskriminacijos klausimais	2017-07-10
6	Pareiškėjas dėl seksualinio priekabiavimo	2017-07-14
7	Žmonių su negalia NVO atstovas	2017-08-29
8	Žmonių su negalia NVO atstovas	2017-09-05
9	Žmonių su negalia NVO teisininkas	2017-09-19
10	Romų NVO atstovas	2017-10-10
11	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovas	2017-10-12
12	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovas	2017-10-12
13	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovas	2017-10-12
14	Vilniaus rajono politikas	2017-10-14
15	Pareiškėjas dėl diskriminacijos lytinės orientacijos pagrindu	2017-10-17
16	Mokslininkas religijotyrininkas	2017-11-27
17	Žmonių su negalia NVO atstovas	2017-12-08
18	Žmonių su negalia NVO atstovas	2017-12-14
19	Žmogaus teisių NVO atstovas	2017-12-18
20	Seimo narys	2017-12-27
21	Pareiškėjas dėl seksualinio priekabiavimo	2018-01-15
22	Lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamas asmuo	2018-01-21
23	Pareiškėjas dėl diskriminacijos lyties pagrindu	2018-01-30
24	Lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamas asmuo	2018-05-15
25	Lytinės orientacijos pagrindu diskriminuojamas asmuo	2018-05-15
26	Pareiškėjas užsienietis, trečių šalių pilietis, turintis pabėgėlio statusą Lietuvoje	2018-05-22
27	Pareiškėjas dėl diskriminacijos lyties pagrindu	2018-05-28
28	Advokatas, besispecializuojantis diskriminacijos bylose	2018-06-01
29	Žmonių su negalia NVO atstovas	2018-06-07
30	Lenkų tautinės mažumos visuomenės veikėjas	2018-06-25

Alina Žvinklienė, Lilija Kublickienė, Deimantė Šėporaitytė-Vismantė, Diana Janušauskienė. Patikėję demokratija: gyventojų nuostatos ir socialinė patirtis lygių galimybių užtikrinimo srityje. – Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2018. – 144 psl.

ISBN 978-9955-531-63-0

Studijoje nagrinėjami tokie aktualūs empiriniai demokratijos kokybės matai kaip Lietuvos gyventojų požiūris į lygių galimybių principo įgyvendinimą ir turima socialinė patirtis atkuriant pažeistas teises. Analizuojant pozityvius pilietinio aktyvumo atvejus bei juos motyvuojančius socialinius-psichologinius argumentus, studijoje siekiama atskleisti, kas skatina arba riboja lygių galimybių užtikrinimą, ir apibrėžti prielaidas, turinčias įtakos pilietinio pasitikėjimo didinimui. Kitaip sakant, studijoje siekiama integruoti sociologinę perspektyvą į lygių galimybių ir demokratizacijos studijas, kuriose paprastai dominuoja teisinė ir politologinė prieigos. Studijos tikslai apibendrintai siejami su žmonių nuostata ir socialinės patirties lygių galimybių užtikrinimo srityje sociologine analize ir su specializuoto ombudsmeno instituto – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos – vaidmens nagrinėjimu. Pažeistų teisių atkūrimo socialinės praktikos nagrinėjimui pasirinktos tokios įstatymu draudžiamos diskriminacijos pagrindų grupės kaip lytis, lytinė orientacija, negalia ir etniškumas.

Tiražas – 200 egz.

Išleido Lietuvos socialinių tyrimų centras

A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius

Spausdino UAB BALTO print

Utenos g. 41B, LT-08217 Vilnius